

erzincan binali yıldırım üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

<http://iibf.erkzincan.edu.tr>
ebyiiibfdergi@gmail.com

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ DERGİSİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Sahibi / Owner

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İİBF Adına

Prof. Dr. Selahattin YAVUZ

Dekan / Dean

Editörler / Editors

Prof. Dr. Selami GÜNEY (Baş Editör / Editor in Chief)

Doç. Dr. Salim Sercan SARI (Editör Yardımcısı/ Assistant Editor)

Doç. Dr. Şule Yüksel YİĞİTER (Editör Yardımcısı/ Assistant Editor)

Doç. Dr. Müge MANGA (Editör Yardımcısı/ Assistant Editor)

Şekil ve Dizgi Sorumlusu Arş. Gör. Taha KARTAL

Dr. Öğr. Üyesi Emrah ÖZBAY (Dil Editörü / Language Editor)

Cilt / Volume 6

Sayı / Number 1

Yıl/ Year : 2024

ISSN : 2687-4431

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda 2 kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Index Copernicus, Directory of Resarch Journals Indexing (DRJI), ResearchBib, Index of Academic Documents (IAD), Academic Researches Index (ACARINDEX), Asos Index ve İdealonline dizinlerinde taranmaktadır. Türkçe ve İngilizce dillerinde işletme, iktisat, bankacılık ve finans, sosyal hizmet, sağlık yönetimi, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret, kamu yönetimi, siyaset bilimi, ekonometri ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Tüm hakları mahfuzdur.

Çalışmaların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

Sekreteryaya

Doç. Dr. Salim Sercan SARI

İletişim

E-posta: ebyuifbdergi@gmail.com.tr

Telefon: 0 446 226 66 00 /41010

Adres: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İİBF 24100 / ERZİNCAN

Copyright © Haziran 2024

YAZIM KURALLARI

Yazılar kağıdın bir yüzüne üstten, alttan, soldan ve sağdan 2,5 cm, ilk satır 1 cm, paragraf aralığı önceki 6 nk, sonraki 0 nk, sayfa düzeninde, tek satır aralığında, Times New Roman yazı tipinde, 11 punto olarak yazılmalıdır.

Makaleler 20 sayfayı aşmamalıdır.

Yazıların ana başlığı büyük harfle, ortalı ve koyu yazılmalıdır. Giriş ve sonuç başlıklarına numara verilmemelidir. Başlıklardan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır. Yazıda yer alan birinci derece alt başlıklar I,II, III, ... gibi Romen rakamlarıyla sınıflandırılmalı, tamamen büyük koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. İkinci derece alt başlıklar A,B,C, ... gibi büyük harflerle sınıflandırılmalıdır. Bu başlıklar da tamamen büyük koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. Üçüncü derece alt başlıklar 1, 2, 3, ...gibi rakamlarla sınıflandırılmalıdır. Bu tür başlıklar küçük harflerle, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar ise a, b, c, ... gibi küçük harflerle sınıflandırılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar küçük harflerle, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır.

Tablo, şekil ve denklemlere sıra numarası verilmeli, tabloya ait kaynaklar tablonun altına yazılmalıdır.

İlk sayfada makalenin başlığı, yazarı, yazarın bağlı olduğu kuruluş ve adresi, e-mail adresi, en çok 150'şer kelimelik Türkçe ve başlıklı İngilizce özet, beş kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce anahtar sözcük yer almalıdır. İngilizce ve Türkçe özet mutlaka amaç, yöntem, bulgular, araştırmanın sınırları ve makalenin orijinalliyi ile ilgili bilgiler içermeli, fakat bu belirtilen başlıklar verilmeden yazılmalıdır.

Atıflar metin içinde aşağıdaki örnekler gibi yapılmalıdır.

..... açıklamaktadır Serhat, 2004:150).

.....Erdem (1996a:125-127;1996b:153) teknolojik gelişmeyi ...

.....(Güler ve Osman, 2003:122). : iki yazarlı kaynak içindir.

.....(Çınar vd., 1998:56). : ikiden fazla yazarlı kaynak içindir.

.....(Ak,1956:17; Yolun,1999:124). :aynı konuda birden fazla kaynağa atıf yapmak içindir

.....(Rekabet Kurumu, 2006). : yazarı bilinmeyen ve internet sitesinden ulaşılan kaynaklara atıf içindir.

.....(Dört Yol, 2008).: kaynağın tamamına yapılan atıflar içindir.

Yukarıdaki atıf gösterimleri metin dili Türkçe olan makaleler içindir. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır.

Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, "Notlar" başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.

Yazının sonunda kaynakça aşağıdaki şekliyle yer almalıdır.

Kitap

SEYİDOĞLU, Halil (1998), Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 12. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul.

CHANG, Ha-Joon (2003), Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü, Çev.: T. A. Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul.

Makale

KRUGMAN, Paul (1979), "A Model of Balance of Payment Crises", Journal of Money, Credit, and Banking, Vol 11; 311-325.

CENGİZ, Ekrem; Hasan AYYILDIZ ve Fazıl KIRKBİR (2005), "Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Vol 24; 188–147.

İnternetten Alınan Kaynaklarda

TALAT, Ali "Timetable: What will Happen and When," İnternet Adresi: <http://europa.eu.int/euro/html>. Erişim Tarihi: 30.08.2000.

Hazine Müsteşarlığı (2006), "Kamu Borç Yönetimi Raporu", İnternet Adresi: http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basinKBYR_Mayis06.pdf, Erişim Tarihi: 05.04.2018.

Rekabet Kurumu, İnternet Adresi <http://www.rekabet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 25.04.2019

ACEMOGLU, Daron ve Simon JOHNSON (2006), Disease and Development: The Effect of Life Expectancy on Economic Growth, NBER Working Paper 12269, İnternet Adresi; <http://www.nber.org/papers/w12269>, Erişim Tarihi: 12.04.2019.

Yukarıdaki gösterimler metin dili Türkçe olan kaynaklar içindir. Yabancı dilde yayınlanacak çalışmalarda bağlaçlar ve kısaltmalar metin dili ile uyumlu olmalıdır. Örneğin, metin dili İngilizce olan bir çalışmada 've' bağlacı yerine 'and' kullanılmalıdır.

İnternet üzerinden ulaşılan kaynaklarda atıflar yukarıdaki gibi olmalı, bilgiye ulaşma tarihi ve internet adresi kaynakçada yer almalıdır.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl / Year: 2024

Cilt / Volume: 6

Sayı / Number: 1

İÇİNDEKİLER

- 1 - 14 *Logoterapi Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyografik Analizi (Biographical Analysis of Postgraduate Theses on Logotherapy) / Kubilay İbrahim ZALANKÖY*
- 15 - 36 *İmalat Sektöründe Yer Alan İşletmelerin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi (Evaluation of The Financial Performance of Businesses in The BIST Manufacturing Sector / Şule Yüksel YIĞİTER, Erdem ÖZKAN*
- 37 - 51 *Fonksiyonel Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma (The Relationship Between Functional Public Expenditures and Economic Growth: A Research on OECD Countries) / Pınar YAMAN, Hakan YAVUZ*
- 52 - 61 *Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Tüketimini Etkileyen Faktörler: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi (Factors Affecting Renewable Energy Consumption in Turkey: Toda-Yamamoto Causation Test) / Dilek ATILGAN*
- 62 - 76 *Türkiye’de Tekafül (Katılım) Sigortacılık Sistemi Uygulaması ve Geleneksel Sigortacılık ile Karşılaştırılması (Application of Takaful (Participation) Insurance System in Turkey and Comparison with Traditional Insurance) / Halil İbrahim İLTER*
- 77 - 98 *Servant Leadership and Employees’ Knowledge Hiding Behavior: Testing Mediating Role of Self-Efficacy (Hizmetkar Liderlik ve Çalışanların Bilgi Saklama Davranışı: Özyeterliliğin Aracılık Rolü) / Murat BAŞ, Lokman Onur EKİNCİ*

BİLİM DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdulkadir KAYA / Bursa Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Adem DURSUN / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Adnan ÇELİK / Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Aysel ERCİŞ / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Bahtişen KAVAK / Hacettepe Üniversitesi
- PROF. Dr. Bener GÜNGÖR / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Bilsen BİLGİLİ / Kocaeli Üniversitesi
- Prof. Dr. Canan Nur KARACABEY / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. F. Burcu CANDAN / Kocaeli Üniversitesi
- Prof. Dr. Dursun BİNGÖL / Türk Hava Kurumu Üniversitesi
- Prof. Dr. Eyyup YARAŞ / Akdeniz Üniversitesi
- Prof. Dr. Erdoğan KAYGIN / Kafkas Üniversitesi
- Prof. Dr. Erdoğan KOÇ / Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatih KARCIOĞLU / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Ganite KURT / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Hüseyin AKTAŞ / Manisa Celal Bayar Üniversitesi
- Prof. Dr. Levent GELİBOLU / Kafkas Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet DEMİR / Cumhuriyet Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet Sadık ÖNCÜL / Cumhuriyet Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet Şükrü AKDOĞAN / Erciyes Üniversitesi
- Prof. Dr. Muhammet Mustafa KISAKÜREK / Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
- Prof. Dr. Muhsin HALİS / Kocaeli Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ / Akdeniz Üniversitesi
- Prof. Dr. Orhan ÇINAR / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Ömer Faruk İŞCAN / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Sanem ALİKİBAY / Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Serap ÇABUK / Çukurova Üniversitesi
- Prof. Dr. Seval KARDEŞ SELİMOĞLU / Anadolu Üniversitesi
- Prof. Dr. Sevgi Ayşe ÖZTÜRK / Anadolu Üniversitesi
- Prof. Dr. Sevtap ÜNAL / İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
- Prof. Dr. Sezer KORKMAZ / Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Şakir DIZMAN / Erzurum Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Tevfik Őukr YAPRAKLI / Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Turan ÖNDEŐ / Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Alpaslan YÜCE / Kafkas Üniversitesi

Prof. Dr. Tülay YENİÇERİ / Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Harun YENİÇERİ / Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan TAĐRAF / Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Ramazan YANIK / Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. DilŐad GÜZEL / Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Rabia AKTAŞ / Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Enes Emre BAŐAR / Bayburt Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed KürŐad TİMUROĐLU / Atatürk Üniversitesi

Editörden,

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinin onbirinci sayısı ile karşınızda olmaktan mutluluk duyuyoruz. Bu sayımızda 6 adet makaleyi incelemenize sunuyoruz.

Emeği geçen bilim danışma kurulu üyesi hocalarımıza, değerli hakemlerimize ve yazarlarımıza teşekkür ederiz.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İİBF Dergisi yılda iki kez yayınlanmaktadır. 31 Aralık 2024 tarihinde yayınlanacak onikinci sayı için makale kabul süreci başlamıştır. Dergimize gönderilen makaleler için 10 gün içerisinde hakem süreci başlatılarak, yazarlara dönüş yapılmaktadır. Dergiye ulaşan makaleler geliş tarihine göre sıraya konulmaktadır. Makalelerinizi, değerlendirilmek üzere Dergipark sistemi üzerinden, <https://dergipark.org.tr/ebyuibfdergi> web sitesi aracılığı ile yüklemenizi rica ederiz.

Prof. Dr. Selami GÜNEY

LOGOTERAPİ ÜZERİNE YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOGRAFİK ANALİZİ

Kubilay İbrahim ZALANKÖY¹

ÖZET

Bu çalışmada logoterapi temalı 22 adet yüksek lisans ve doktora tezi, 2024 yılı ulusal tez merkezi verileri baz alınarak incelenmiştir. Araştırmanın amacı ülkemizde yapılan logoterapi konulu lisansüstü tezlerin; hangi yıl yazıldıkları, lisansüstü türünün ne olduğu, hangi bilimsel alanda yazıldıkları, araştırma yöntemlerinin ne olduğu, çalışma gruplarının dağılımının nasıl olduğunu betimlemek olup bu amaca uygun biçimde bibliyografik analiz yapılmıştır. Çalışmada araştırma desenlerinden genel tarama modeli kullanılmış olup betimsel niteliktedir. YÖK Ulusal Tez Merkezi'ne ait web sayfasından tez adı, konu, dizin ya da özet kısmında "logoterapi" kavramı yer alan 22 lisansüstü tez tespit edilmiş ve bu tezler bibliyografik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Ülkemizde logoterapi konusunda oldukça az sayıda lisansüstü çalışma olduğu ve bu tür çalışmaların artırılmasının gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Logoterapi, Hayatın Anlamı, Maneviyat.

ABSTRACT

In this study, 22 master's and doctoral theses with the theme of logotherapy were examined based on 2024 national thesis center data. The aim of the research is to examine the postgraduate theses on logotherapy in our country; To describe the year in which they were written, what the type of postgraduate study was, in which scientific field they were written, what the research methods were, and how the distribution of the working groups was, a bibliographic analysis was carried out in accordance with this purpose. The general survey model, one of the research designs, was used in the study and is descriptive in nature. 22 postgraduate theses containing the concept of "logotherapy" in the thesis name, subject, index or abstract were identified from the website of the YÖK National Thesis Center and these theses were examined with the bibliographic analysis method. It is thought that there are very few postgraduate studies on logotherapy in our country and that such studies should be increased.

Key Words: Logotherapy, Meaning of Life, Spirituality.

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, kzalankoy@ogr.iuc.edu.tr ORCID: 0009-0004-5712-2073

Geliş Tarihi: 14.05.2024 / Kabul Tarihi: 27.05.2024 Çalışma Türü: Bibliyografi

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir. Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir. Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır.

GİRİŞ

İnsan yaşamına odaklanan tüm disiplinler, varlığı anlamlandırma çabalarını ve hakikat arayışının başlamasını insan varlığı ile ilişkilendirmektedir. İnsanın varoluşsal özellikleri nedeniyle, ruhsal derinliklerinden gelen anlam arayışı, ilk insandan günümüze kadar devam etmekte olup antropolojik veriler de bu iddiayı desteklemektedir. Varlığın anlamlandırılması ve bu yolla da bir nevi olayları kontrol altına alma isteği insanı diğer varlıklardan ayıran en temel niteliktir (Bahadır, 1999). Bu nedenle varoluşsal anlam arayışı kavramı, tarihsel olarak insanın kendini fark ettiği süreçle başlar. Her insan bu hayatta ne yaptığını ve yaptığı iş ile ne elde etmeyi amaçladığını kendisine sorar. Hayatın yaşanmaya değer olup olmaması, eğer yaşanması gereken bir hayat var ise nasıl yaşanılması gerektiği, insanın kendisine sorduğu sorulardandır. Hayat başarı, mutluluk ve neşe odaklı olduğunda gayet güzel görünürken acı verici hususlarla hayat yaşamaya değer mi? sorusu ön plana çıkmaya başlar. Tam da bu noktada tüm hayatın tüm zorluklarına neden katlanalım? Tüm yaşananların anlamı nedir? (Bulut ve Sarı, 2020:81), soruları insanın karşısına çıkar. Özellikle de son yüzyıldaki gelişmelerle, insan konfor alanı olarak gördüğü bir yaşamı amaçlamaktadır. Bu nedenle de her olumsuz deneyimde özellikle de hayatın acı, hastalık ve ölüm gibi deneyimlerinde insanlar “Neden ?” sorusuna yönelmektedir. Bu sorununu cevabının bulunmasında Viktor Frankl’ın inşa ettiği Logoterapi, diğer yaklaşım ve felsefelerden ayrı olarak insanın manevi boyutunu ön plana çıkarmakta ve yaşananlarda anlam bulmayı bir terapi yöntemi olarak görmektedir.

Anlam Yoluyla Terapi

Viktor Frankl, psikanaliz temelli bir terapist olup psikanalitiğin insan doğası hakkındaki ana unsurları görmezden geldiği düşüncesinden dolayı, zaman içerisinde psikanalitik anlayıştan uzaklaşmıştır. Psikanalitik yaklaşımın ihmal ettiği hususun ise “anlam” olduğunu beyan etmiş, bu nedenle de logoterapi olarak adlandırdığı yaklaşımı savunmuştur (Erdem, 2022:14). Psikoterapi, içgüdüsel olanı bilinç düzeyine getirmeyi amaç edinirken logoterapi ise ruhsal gerçekliğin farkındalığına ulaştırmayı amaç edinir. Bu bağlamda varoluşsal analiz özünde insan sorumluluklarına vurgu yapar çünkü sorumluluk insanın temel varoluşsal nedenlerinden biridir. Bilinçli ve sorumlu olmak insan olmak anlamına geldiğinden, varoluşsal analiz sorumluluk bilincini esas alan bir psikoterapi anlayışıdır (Frankl, 1986:58). Frankl, logoterapinin merkezine “anlam” koymakla birlikte günümüz insanının, bir çok şekilde bu anlamla karşılaşmasının engellendiğini ve insanın aldığı bilinçli sorumluluk ile her şeye rağmen anlamın özgürce inşa edebileceğini savunmaktadır.

Anlam İradesinin Engellenmesi

Logoterapi’nin ana ilkeleri; yaşamın anlamı, anlam istemi ve irade özgürlüğü şeklinde sac ayağından oluşmakta olup Frankl, güncel psikoloji yaklaşımlarının anlam iradesini yok saydığını ve toplumun asıl ihtiyacının anlam iradesinin dikkate alınması olduğunu vurgulamaktadır (Frankl, 1994) Frankl, anlam iradesini “*İnsanın anlam arayışı, içgüdüsel itkilerin “ikinci bir ussallaştırması” değil, yaşamındaki temel bir güdüdür.*” şeklinde açıklamıştır. Frankl, anlam iradesini içgüdü’nün bir ürünü değil bizzat temel yaşam yönelimlerinden saymıştır. Anlam iradesi her insan için özel, eşsiz olup her insan ancak onu kendisi bulabilir. Anlamlar ve değerler tepki oluşumu ve savunma mekanizmasının ötesinde, uğrunda yaşanan ve ölünebilir şeylerdir. Frankl söz konusu görüşü destekler nitelikte iki araştırma sonucuna değinmektedir. Bunlardan ilki Fransa’da kamuoyu araştırmasında insanların %89’unun uğruna hayatını sürdüreceği bir şeye ihtiyaç duyduğunu vurgularken diğeri Amerika’da Johns Hopkins Üniversitesi’nde kişisel olarak neyi önemsedikleri sorulan 7948 öğrencinin %78’i “yaşamda bir amaç ve anlam bulmak” şeklindeki şıkkı seçmiştir (Frankl, 2009). Frankl, insanın varoluşsal

nitelikleri ile birlikte getirdiği anlam iradesinin engellenebildiğini kendi kuramı çerçevesinde geliştirdiği bazı kavramlarla açıklamakta olup aşağıda bu kavramlara yer verilmiştir. Bu kavramlar noöjenik nevroz, varoluşsal engelleme ve varoluşsal boşluk şeklinde logoterapi kuramı içerisinde isimlendirilmektedir.

Varoluş kavramı logoterapide 3 anlamı ifade etmektedir. Bunlar;

- I. İnsan olma durumu,
- II. Varoluşun anlamı,
- III. Kişisel varoluşun anlam istemi ile somut bir anlama bürünmesine dair arayış şeklindedir.

Yukarıda ifade edilen anlam isteminin engellenmesi mümkün olup varoluşsal engelleme olarak ifade edilmektedir. Yunanca zihin demek olan “noos” sözcüğünden türeyen noöjenik kavramı da varoluşsal engellenmenin neden olduğu ve psikojenik yani ruhsal kökenli nevrozlardan farklı bir türdür (Frankl, 2009:115).

Noöjenik Nevroz

Bu tür nevrozlar içsel bir çatışmadan ziyade varoluşsal sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bir insanın hayatının yaşanmaya değer olup olmadığını sorması ve bu sorunun onu kaygılandırması hatta umutsuzlaştırması, varoluşsal bir bunaltı sayılabilir ancak kesinlikle bu durum bir ruh hastalığı değildir. Logoterapi, insanı anlam bulmaya çabalayan bir varlık olarak görür ve bu görüşü miktarınca da psikanalizden ayrılır. Logoterapi’ye göre insan bir konu hakkında tamamen koşullandırılmaz ve belirlenemez, varoluşunun kaderinde kendisinin ne olacağına karar verebilen özgür bir varlıktır. İşte bu yönüyle logoterapi, pan-deternizm karşıtı olup insanın kendi iradesine, değişim gücüne sahip bir varlık olduğuna inanır. Noöjenik nevroz’un varoluşsal bir bunaltıya dönüşmesi, hastalık olarak görülmemektedir. Ancak zamanımızın kitle nevrozu varlığın anlamsızlığı iddiasını savunan kişisel bir nihilizme dönüşmüştür (Frankl, 2009). Frankl’in sorunlu gördüğü noöjenik nevroz değildir, çünkü bu durum anlam aramaya, anlam iradesine ve özgür anlama dönüşebilmektedir. Asıl sorun olan ise bu nevroz türünün zamanımızdaki gibi engellenmesi ve sonuç olarak insanların varoluşsal boşluk içerisinde, anlamsızlığı normalleştirmesidir. Varlığın anlamsız olduğu iddiası başlı başına bir sorun alanı olup özellikle de günümüzdeki gelişmeler ve psikososyal yıkımlarla “anlam ihtiyacı” her an belirginleşmektedir.

Varoluşsal Engelleme ve Varoluşsal Boşluk

Varoluşsal engelleme, Viktor Frankl’in 1946 yılında anlamını tanımladığı ve kavram olarak da 1955 yılında kullandığı bir terimdir. Frankl, bu terim ile toplumsal temelli nevrozlara vurgu yapmaktadır. Ruhsal nevrozlardan farklı olarak aşağılık duygusu ya da cinsel engellenme esaslı bir nevrozdan ziyade kitle nevrozu terimi, anlamsızlık duygusu yani varoluşsal engelleme anlamında kullanılmaktadır(Frankl, 1994:17). 20.yy varoluşsal boşluk olarak adlandırılan bir olguya sahiptir. Gerçek bir insanın deneyimlediği iki yönlü kayıp bu boşluğun nedeni olarak anlaşılabilir. İnsan, davranışlarını güvence altına alan ve davranışlarını belirleyen bazı hayvani iç güdülerini yitirmiştir. Bu durum cennetin güven sağlayıcı olarak sonsuza dek insana kapanmış olmasına benzer ve bu durumda insan seçim yapmak zorunda kalır. Geleneklerin insan davranışlarını yönlendiricilikten gün geçtikçe uzaklaşmasına karşın hiçbir iç güdü insan denen varlığa, yapması gerekeni söyleyemez. Bu bağlamda gelenekler de içgüdüler de insanın neyi arzuladığı bilemez. İşte bu zamanda iki şey ön plana çıkarak insanı yönlendirir ve bu durum varoluşsal boşluğun kanıtıdır. Bunlar; diğer insanların yaptıklarını yapmayı istemek(uydumculuk) ve diğer insanların isteklerini yapmak(totalitercilik) şeklinde kendini

gösterir(Frankl, 2009:120). İçinde yaşadığımız sosyal ve ekonomik şartlar ve statümüzden kaynaklı sürekli telkin altında kaldığımız bir yaşam içerisindeyiz. Bu telkinler zevk ve güç odağına vurgu yapan, kişiyi daha fazla arzu etmeye ve elde etmeye kanalize eden bir toplumsal yapıyı göstermektedir. Telkin edilen bu zevk ve güç arzusu ise anlamsızlığın süslenerek örtülmesinin bir şeklidir. Bu nedenle anlamsızlık, tükettikçe tatmin olmayan hatta artan tüketim isteğine, sürekli yetersiz görülen güç talebine ve gittikçe yoğunlaşan mutsuzluk ve umutsuzluk haline dönüşmektedir(Çelik, 2017:11). Sosyal ve kişisel düzen sağlayıcı gelenek ya da iç güdülerin yerine yeni değer sistemlerinin konuşamamış olması, insanı derece olumsuz etkilemiştir ki, kaybedilen güvenli dünya, sürü mantığı ile ya da kişisel arzular ile inşa edilmeye çalışmış ancak başarılı olunamamıştır. Hayvani iç güdülerin dahi ekosistemin devamlılığını sağlamasına rağmen, insan madde odaklı gelişmeler karşısında anlam sistemini koruyamamış ve müthiş bir varoluşsal boşluğa düşmüştür.

Logoterapide Maneviyat ve Din

İnsanın varoluşunun anlamını ve insanın anlam arayışını, sadece psikodinamik ve psikogenetik veriler düzleminde anlamak mümkün değildir. Bunun için kesin bir şekilde bunların ötesine geçen bir yaklaşım gereklidir. İnsani olguların boyutuna yani varlık olarak insani boyuta girilmesi gerekmektedir veya daha uygun bir şekilde ifade edecek olursak, insanı bu boyutta takip etmek gerekmektedir. İngilizcede "Spiritual" kavramı genelde dini bir anlamı çağırır. Bu nedenle psişik olgularla karşılaştırılmaması için nöolojik boyut, insan olma fenomeni şeklinde anlaşılmalıdır. (Frankl, 1962:94). Viktor Frankl'ın ifade ettiği maneviyyatın, din ile karışmaması için bu şekilde vurgulanmış olması, logoterapinin din temelli bir iddia ile yola çıkmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak Frankl, insan olma fenomeni ile insanın manevi mahiyetini vurgulamakta ve diğer canlılardan farklı olduğunu da ifade etmeye çalışmaktadır. Ayrıca logoterapi sürecinde ve insanın anlam bulma sürecinde dini inancın önemine çok defa vurgu yapmaktadır. İnsanın biyolojik ve psikolojik boyutunun yanında "tinsel bir vücudunun" da olduğunu ifade etmek için "nöolojik" kavramına başvurmuştur.

İnsan ruhunu iyileştirme amacı taşıyan mesleklerin, insan ihtiyaçlarını görmezden geldiğinde, geçici rahatlama sunmaya çalıştığını, karmaşık tekniklere ya da ilaçlara başvurmak zorunda kaldığını anlaşılmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olan sonu ertelemek anlamına gelir ve bu yöntemle döngüde daha fazla semptomla daha fazla rahatlama sunulmaya çabalanır. Halbuki bu belirtiler çok boyutlu bir değerlendirme gerektirir. Logoterapi cerrahi müdahaleler, ilaçlar ve psikoterapik müdahalelerin ulaşamadığı yeri yani insan ruhundaki çığlığın susturulmasında eksik olan yeri doldurur (Sadigh, 2006:52).

Logoterapi, derin bir felsefi alt yapıya ve hümanistik psikoloji ile güçlü bir bağa sahiptir. Bu nedenle sorun ve ihtiyaçları duymayı değil anlamayı hedefleyerek, diğer teorik yaklaşımların yetersiz kaldığı yerlerde, insanı anlamaya odaklanması ve teknikleri insancılaştırma boyutu ile, farklı problem alanlarında hizmet sunan meslek elemanlarının kullanabildiği bakış açılarına ve tekniklere sahiptir(Çelik, 2017:24). Ben-ötesi psikoloji anlayışına benzer şekilde logoterapi de insanı sadece maddesi itibarıyla değerlendirmez. İnsanın tinsel boyutunu da önemseyen logoterapi, dini ve maneviyyatı önemseyen kavramları ile insanın varoluşunun amacına ve hayatının anlamına odaklanan terapi yaklaşımıdır(Özoğul, 2020:2) Viktor Frankl, insanın anlam arayışına cevap aramasını hayatın amacı olarak görmektedir. Anlam arayışı sırasında insanların bazı zorluklar ve sıkıntılar deneyimleyebileceğini belirtmiştir. Bu sorunlar bazen nevroza dönüşebilmektedir. Ayrıca Frankl, her çağın bir nevroz olduğunu, kişilerin de kendilerinin bazen bu nevroza neden olabildiklerini ifade etmiştir. Günümüzde ön plana çıkan varoluşsal boşluğun giderilebilmesi için logoterapiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun en önemli nedeni insanın anlam arayışının temel bir güdü olmasıdır. Bu güdü bizi yaşamda tutan temel nedendir (Kula ve Erden, 2019:187).

Logoterapi anlam temelinde inşa edilen bir kuramsal yapıya sahip olup maneviyat ve din konularını da terapiye dahil etmesi ile ön plana çıkmakta, insanın bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilmesi hususunda her geçen gün önemi anlaşılmaktadır. Ülkemizde de logoterapi alan yazınında yazılan tezlerin, özellikle 2010 yılından sonra artış gösterdiği görülmektedir. İnsanın anlam ihtiyacının her geçen gün daha da derinden hissedildiği günümüzde, insan hayatına dokunan çalışmalara daha fazla önem verilmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda logoterapinin hangi alanlarda ne tür çalışmalarla akademiye katkı sunduğunun anlaşılması, yeni ve ihtiyaç duyulan bir konu için ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda çalışmamız logoterapi kuramını içeren tezlerin bibliyografik analizi aşağıda yer alan konular kapsamında yapılmıştır. Çalışmada;

1. Tezlerin yıllara göre dağılımına,
2. Tezlerin anabilim dallarına göre dağılımına,
3. Tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımına,
4. Tezlerin araştırma desenine göre dağılımına,
5. Tezlerin çalışma grubuna ya da odağına göre dağılımına,
6. Tezlerin veri toplama biçimine göre dağılımına,
7. Tezlerin örnekleme tekniğine göre dağılımına yer verilmiştir.

1. YÖNTEM

Bu araştırmada; Türkiye’de Logoterapi temalı lisansüstü eğitim tezlerinin tematik dağılımları ortaya konulmuştur. Araştırma desenlerinden genel tarama modeli kullanılmış olup betimsel niteliktedir. YÖK Ulusal Tez Merkezi’nin web sitesinde yer alan Tez Arama Kataloğu kullanılarak, tezin ad, konu, dizin ya da özet kısmı olmak üzere bu kategorilerin herhangi birinde “logoterapi” kavramı bulunan 22 lisansüstü tez bibliyografik analiz yöntemi ile incelenmiştir.

1.1. BULGULAR

YÖK Ulusal Tez Merkezi’ne ait web sayfasından tez adı, konu, dizin ya da özet kısmında “logoterapi” kavramı yer alan 12’si yüksek lisans ve 10’u doktora olmak üzere 22 lisansüstü incelenmiştir. YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine göre; Bahadır(1999), tarafından kaleme alınan “*Hayatın anlam kazanmasında psiko-sosyal faktörler ve din*” isimli çalışma ülkemizde logoterapiye kuramsal olarak yer verilen ilk lisansüstü çalışmadır. Logoterapi kavramının ise ilk defa tez isimlerinde 2010 yılında kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Çolak(2010), tarafından kaleme alınan “*Logoterapi Yönelimli Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Fobi Üzerindeki Etkisi*” ve Bayraktar(2010), tarafından yazılan “*Logoterapi Yönelimli Sağlık Programının Konuşma Bozukluklarından Kekemelik Üzerindeki Etkisi Vaka Çalışması*” isimli tez çalışmalarıdır. Ayrıca yukarıda beyan edilen iki çalışma logoterapi etkisinin deneysel yöntemle ölçülmeye çalışıldığı ilk tezlerdir. Bahadır(1999), ise “*logoterapi eksenli bir araştırma*” şeklinde nitelendirdiği tez çalışmasında, logoterapi uygulamasının etkisinden ziyade logoterapik bakış açısını kuramsal olarak kullanmayı ve ülkemizde tanıtılmasını amaçladığını ifade etmiştir.

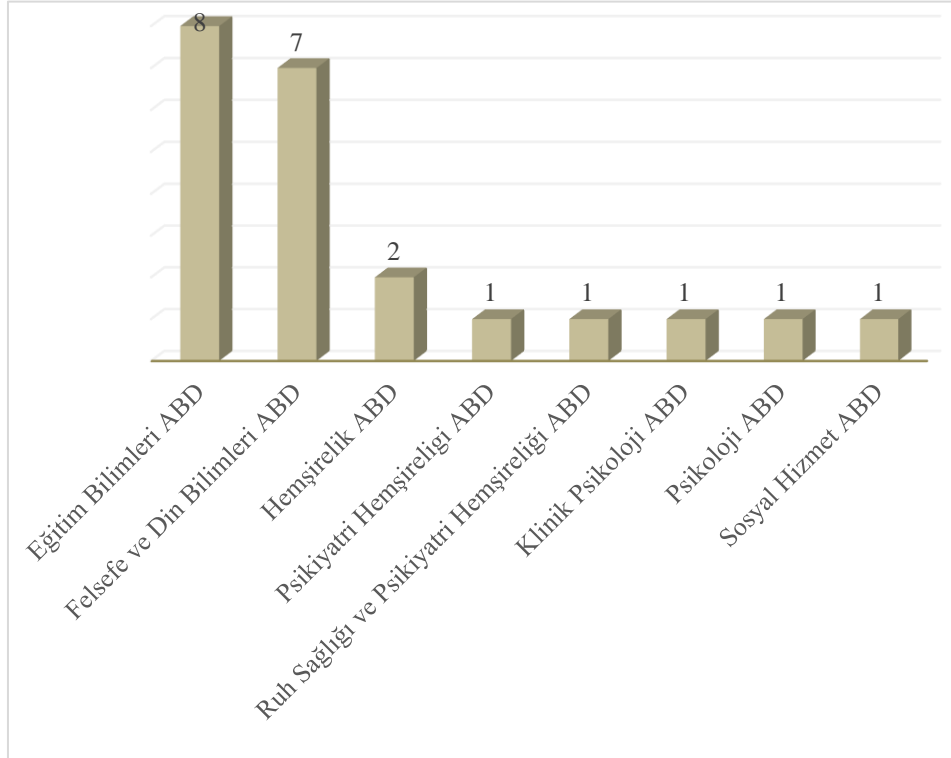
Logoterapi içerikli tez çalışmasının ilk olarak 1999 yılında yazıldığı ve sayısal olarak son yıllarda artış gösterdiği, logoterapinin önemi ve ihtiyaç boyutu oldukça yüksek olmasına karşın, lisansüstü akademik çalışmaların oldukça az sayıda olduğu görülmektedir (Tablo 1.1).

Tablo 1.1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

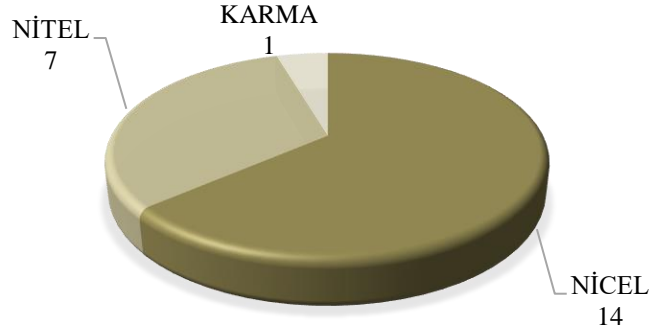
Yıllar	Tez Sayısı
1999	1
2010	2
2014	1
2015	1
2016	2
2018	2
2019	2
2020	3
2021	2
2022	3
2023	3
Toplam	22

Logoterapi içerikli tezlerin en çok eğitim bilimleri ile felsefe ve din bilimlerinde yapıldığı görülmektedir. Ayrıca hemşirelik alanında farklı ana bilim dallarında 3 tez çalışmasının bulunduğu, diğer tez çalışmalarının ise psikoloji ve sosyal hizmet alanlarında yapıldığı görülmektedir. Ayrıca tezlerin çoğunluğunun eğitim bilimleri ile felsefe ve din bilimleri alanlarında yer aldığı görülmektedir. (Şekil 1.1.).

Şekil 1.1. Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Şekil 1.2. Tezlerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Logoterapi kuramsal ya da uygulama temelinde lisansüstü 22 tezde yer almakta olup söz konusu tezlerden 14 çalışmanın nicel, 7 çalışmanın nitel ve 1 çalışmanın ise karma yöntem olduğu görülmektedir. Karma yöntem araştırma sayısı nicel ve nitel yöneme göre oldukça düşüktür (Şekil 1.2.). Felsefe, maneviyat, din ve danışmanlık temelli alanlarda ön plana çıkan logoterapi temalı akademik çalışmaların, salt sayısal verilerle analiz edilmemesi gerekmektedir. Tablo 1.2.'de yer alan deneysel model sayısının fazlalığı ya da aynı tabloda yer alan fenomenolojik analiz ve vaka çalışma sayılarının azlığı dikkat çekmektedir. Logoterapi alanında insan odaklı bilgi birikiminin gelişimi için fenomenlere yüklenen anlama odaklanan ya da logoterapi müdahalesinin etkililiğini değerlendiren çalışmaların, nitel veya karma yöneme dayalı biçimde ilerlemesi önem arz etmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen tezlerden 8 tezde deneysel model, 4 tezde doküman analizi, 3 tezde ilişkisel tarama modeli, 2 tezde fenomenolojik analiz, 2 tezde yarı deneysel model kullanılmış olup vaka çalışması, içerik analizi ve betimsel tarama modeli ise 1'er tezde kullanılmıştır (Tablo 1.2).

Tablo 1.2. Tezlerin Araştırma Desenlerine Göre Dağılımı

Kullanılan Araştırma Deseni	Araştırma Deseninin Kullanılma Sıklığı
Deneysel Model	8
Doküman Analizi	4
İlişkisel Tarama Modeli	3
Fenomenolojik Analiz	2
Yarı Deneysel Model	2
Vaka Çalışması	1
İçerik Analizi	1
Betimsel Tarama Modeli	1
Toplam	22

Tezlerin çalışma grubu ya da odağına göre dağılımı incelendiğinde; üniversite öğrencileri odaklı çalışmaların ve literatür kapsamlı araştırmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir (Tablo 1.3.).

Tablo 1.3. Tezlerin Çalışma Grubuna ya da Odağına Göre Dağılımı

Araştırmanın Odaklandığı Grup ya da Durum	Araştırılma Sıklığı
Akademik ve İdari Personel	1
Üniversite Öğrencileri	8
Lise Öğrencileri	1
Alanyazın	4
Lise Öğretmenleri	1
Aile Danışmanlığı Alan Bireyler	1
Kanser Tanısı Almış Bireyler	2
Eş Kaybı Yaşayan Suriyeli Sığınmacı Kadınlar	1
40-60 yaş aralığındaki kadınlar	1
18-60 Yaş Arası Bireyler	1
Depresyon Tanısı Almış Bireyler	1
Toplam	22

Tezler veri toplama araçları bağlamında incelendiğinde anket formu ve ölçek kullanılan tezlerin çoğunlukta olduğu görülmekte olup 4 tezde ise literatür taraması metodu kullanıldığından herhangi bir ölçek ya da form kullanılmamıştır (Tablo 1.4.).

Tablo 1.4. Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Aracı	Sıklık
Anket Formu ve Ölçek Formu	11
Anket Formu, Ölçek Formu ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	1
Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	2
Ölçek Formu	2
Ölçek ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	2
Ölçek ya da Anket Formu Belirtilmemiştir (Doküman Analizi Yapılmıştır)	4
Toplam	22

Tezler örnekleme tekniği bakımından incelendiğinde, 13 tez ile en çok kullanılan örnekleme yönteminin basit rastgele örnekleme yöntemi olduğu, 3 çalışmada amaçlı örnekleme kullanıldığı, 2 çalışmada ise kota örnekleme yöntemine yer verildiği görülmektedir (Tablo1.5.)

Tablo 1.5. Tezlerin Örneklemeye Tekniğine Göre Dağılımı

Örneklemeye Yöntemi	Sıklık
Basit Rastgele	13
Amaçlı Örneklem	3
Kota Örneklem	2
Örneklemeye Türü Belirtilmemiştir(Doküman Analizi Yapılmıştır)	4
Toplam	22

Çalışmamız kapsamında bibliyografik analizleri yapılan 22 adet lisansüstü çalışma, yazar, yıl ve lisansüstü tez türünü belirtecek şekilde aşağıda tablo halinde sunulmuştur. Çalışma kapsamında incelenen tezlerden; logoterapinin etkililiğine dair 12 çalışma, maneviyat, inanç ya da din kavramlarını içeren 7 çalışma, anlam kavramına yer veren 12 çalışma olduğu görülmektedir (Tablo 1.6.).

Tablo 1.6. Bibliyografik Analize Dahil Edilen Tezler

Yazar, Yıl Tez Türü	Tezin Adı
Bahadır, 1999 Doktora	Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-Sosyal Faktörler ve Din
Çolak, 2010 Yüksek Lisans	Logoterapi Yönelimli Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Fobi Üzerindeki Etkisi
Bayraktar, 2010 Yüksek Lisans	Logoterapi Yönelimli Sağaltım Programının Konuşma Bozukluklarından Kekemelik Üzerindeki Etkisi Vaka Çalışması
Çolak, 2014 Doktora	Affetme Esnekliği Kazandırmada Logoterapi Yönelimli Grupla Psikolojik Danışmanın Etkililiği
Düşünceli, 2015 Doktora	Logoterapi Yönelimli Grupla Psikolojik Danışmanın Travma Sonrası Hayata Küsme Bozukluğu Üzerindeki Etkisi
Şanlı, 2016 Doktora	Logoterapiye Dayalı Psiko eğitim Programının Ergenlerin Sağlıklı Bir Kimlik Algısı Oluşturmasına Etkisi
Yetkin Tekin, 2016 Doktora	Ergenlere Hayat Amacı Kazandırmada Logoterapi Yönelimli Grupla Psikolojik Danışmanlığın Etkililiği
Yıldırım Usta, 2018 Yüksek Lisans	Hayatın Anlam Algısı Ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyi Arasındaki İlişkinin Analizi (İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Resmi Liselerde Görev Yapan Öğretmenler Örneği)
Ağırbaş, 2017 Yüksek Lisans	Manevi Yönelimli Aile Danışmanlığı

Tablo 1.6. Bibliyografik Analize Tabi Tutulan Tezler(Devamı)

Yazar,Yıl Tez Türü	Tezin Adı
Öztan, 2019 Yüksek Lisans	İnsanın Anlam ve Mutluluk Arayışında İnançın Rolü
Demirci, 2019 Yüksek Lisans	Din Eğitimi Açısından İnsanın Anlam Arayışı Problemine Cahit Zarifoğlu Masalları Bağlamında Bir Bakış
Özoğul, 2020 Yüksek Lisans	Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Logoterapinin Uygulanabilirliği
Aydın, 2020 Doktora	Hemşire Tarafından Yapılan Yaşamı Anlamlandırma Görüşmelerinin Jinekolojik Kanser Hastalarında Travma Sonrası Gelişim, Yaşamda Anlam Bulma ve Spiritüel İyi Oluşluk Üzerine Etkisi
Karakaya,2020 Yüksek Lisans	Üniversite Öğrencilerinde Yetişkin Bağlanma Stilleri, Psikolojik İyi Oluş ve Hayatı Anlamlandırma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi
Aktan, 2021 Yüksek Lisans	Eş Kaybı Yaşayan Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Logoterapi Temelli Grup Psikolojik Danışma Programının İyi Olma Hali Üzerindeki Etkisi
Zorlu, 2021 Yüksek Lisans	40-60 Yaş Arası Kadınların Yaşamda Anlam Arayışı
Erdem, 2022 Doktora	İntihar Riski Olan Bireylerde Anlam Arayışı ve Logoterapinin Etkililiği
Arslantürk Khalil, 2022 Doktora	Pandemi Döneminde Hemşirelik Öğrencilerine Uygulanan Logoterapi Temelli Psikososyal Destek Programının Hayatın Anlamı ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi
Ataman, 2022 Yüksek Lisans	Yetişkinlik Döneminde Dini Başa Çıkma Üzerine Bir Araştırma
Uğuryol Ünal, 2023 Doktora	Depresyon Tanılı Hastalara Uygulanan Logoterapi Temelli Müdahalenin Depresif Belirtiler, Psikolojik Acı ve Yaşamın Anlamına Etkisi
Eskigüle, 2023 Doktora	Palyatif Bakım Hastalarına Verilen Logoterapi Danışmanlığının Kronik Keder, İtibar Duygusu ve Yaşam Anlamı Üzerindeki Etkisi
Özçelik, 2023 Yüksek Lisans	Viktor Frankl'ın Eserlerinde Dini İnançın Anlam Arayışındaki Rolü

TARTIŞMA

İnsan diğer canlı türlerinden farklı olarak kendisinin ve diğer varlıklarla ilişkisinin anlamını merak eden bir mahiyettedir. İnsan transandantal boyutu itibariyle bedensel varoluşunun ötesinde “tinsel vücut” olarak ifade edilebilecek bir anlama sahiptir. Son birkaç yüzyılda ise insana sadece maddi perspektifler itibariyle değer atfedilmektedir. Değersizleşen ve değersizleştiren bir sistem olarak sosyo-ekonomik yapı, psikoloji bilimi başta olmak üzere birçok bilimi etkisi altına almış ve insanın anlam ihtiyacı görmezden gelinmiştir. Logoterapi ise insanın anlam ihtiyacını görerek, insanın bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilmesini ön plana çıkarmaktadır. Logoterapi varoluştaki anlamı keşfetmede her koşulda hayatın anlamını, anlam iradesini ve irade özgürlüğünü vurgularken bir yanda da maneviyat ve din gibi insani gerçeklikleri de önemsemektedir. Çalışma bağlamında bibliyometrik analizi yapılan tezlerin de 22’sinden 12’sinin “anlam” kavramına yer verdiği, 7’sinin ise “maneviyat, inanç veya din” kavramlarını içerdiği görülmektedir. Anlam ihtiyacı günümüzde gittikçe önem kazansa da logoterapi temelli uygulama içeren tezlerin sayısının 12 olduğu görülmüştür.

Çalışma kapsamında incelenen tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, ilk lisansüstü çalışmanın Bahadır(1999), tarafından yapıldığı görülmekle birlikte, logoterapi içerikli ilk lisansüstü çalışma 1999 yılında yapılmış olmasına rağmen, günümüzde lisansüstü çalışmaların sayısı 22 tez ile sınırlı kalmıştır. 1999 yılı sonrasında logoterapi konulu ilk lisansüstü çalışmalar 2010 yılında gerçekleştirilmiş ve bu yıl itibariyle de logoterapi içerikli tezlerin sayısında artış olmuştur.

Tezlerin ana bilim dallarına göre dağılımı incelendiğinde, iki anabilim dalında logoterapi konulu tezlerin daha sık çalışıldığı görülmektedir. Eğitim bilimleri ile felsefe ve din bilimleri alanları bu anlamda ön plana çıkmakta olup insan odaklı meslek gruplarından olan hemşirelik, psikoloji ve sosyal hizmet alanlarında da tez çalışmalarının yer aldığı tespit edilmiştir. Logoterapi’nin anlam konusunda sadece kuramsal açıklamalardan ibaret olan bir teori olmaması, müdahaleye dönük olarak inşa edilmesi, danışmanlık amaçlı mesleklerde ve alanlarda kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Ayrıca logoterapinin felsefe ile etkileşimi, maneviyat ve din hususlarına karşı pozitif bir yaklaşım benimsemesinin, ülkemizdeki lisansüstü akademik çalışmalara da yansıdığı görülmektedir.

Tezler araştırma yöntemleri ve desenleri bakımından incelendiğinde, nicel yönteme dayanan tezler çoğunlukta olup doküman analizi kullanılan literatür odaklı 4 çalışmanın bulunması, ülkemizde logoterapinin kuramsal temelini de oldukça yeni olduğunu göstermektedir. İncelenen lisansüstü çalışmaların 7’si nitel ve 1’i karma yöntem olup 14 çalışmada ise nicel yöntem kullanılmıştır. Anlam fenomeninin literatüre katkısının insani deneyimlerle inşa edilebileceği düşünüldüğünde, nitel ve karma yöntem çalışmalara daha fazla önem verilmesi gerektiği daha net anlaşılacaktır. Danışmanlık odaklı mesleklerin benzer deneyime sahip insanları anlaması ve onlara daha yetkin bir biçimde yardım edebilmelerinde, fenomenoloji temelli çalışmaların önemi daha fazla anlaşılacaktır. Felsefe, maneviyat, din ve danışmanlık temelli alanlarda ön plana çıkan logoterapi temalı akademik çalışmaların, salt sayısal verilerle analiz edilmemesi gerekmektedir. İncelenen tezlerde deneysel model sayısının fazlalığı ve fenomenolojik analiz ve vaka çalışma sayılarının azlığı dikkat çekmektedir. Logoterapi alanında insan odaklı bilgi birikiminin gelişimi için fenomenlere yüklenen anlama odaklanan ya da logoterapi müdahalesinin etkililiğini değerlendiren çalışmaların, nitel veya karma yönteme dayalı biçimde ilerlemesi önem arz etmektedir.

Logoterapinin ülkemiz için hala yeni sayılabilecek nitelikte olmasının bir yansıması olarak dört alanyazın çalışmasının yer aldığı tespit edilmiştir. Araştırmalardan önemli bir kısmının deneysel ya da nitel desen bir araştırma olması gibi nedenlerle de üniversite öğrencileri ya da hastalar gibi örneklemle odaklanıldığı anlaşılacaktır. Ayrıca 24 lisansüstü tezdən 12’sinin, logoterapinin etkililiğine odaklanarak, sorun alanlarında değişim sağlayabildiği sonucuna ulaşması önemlidir. Bu sonuçlara

rağmen, ülkemizde logoterapinin oldukça az sayıda lisansüstü tezde kullanıldığı görülmüştür. Logoterapinin etkili olduğu sorun alanlarına yönelik çalışmaların artırılmasının, akademik ve uygulama bazlı çalışmalara daha fazla önem verilmesinin gerekliliği, anlam arayışının her geçen gün önem kazandığı dünyamızda daha net görülmektedir. Özellikle de nitel ve karma yöntem çalışmalarla sorun alanlarına yönelik gerçek hayattan akademiye aktarılacak bilgiler, logoterapinin daha verimli ve amaca uygun kullanılmasında önem arz etmektedir.

Tezlerin çalışma grubu ya da odağına göre dağılımı incelendiğinde; çalışma grupları içerisinde logoterapinin acı ve ölüm temalarına yaptığı vurguya paralel biçimde lisansüstü tezlerde depresyon tanısı almış bireyler, kanser tanısı almış bireyler ve eş kaybı yaşamış bireylere odaklanıldığı görülmektedir. Logoterapinin acı verici yaşam deneyimlerinde insanların anlam bulmalarına yardımcı olabilecek nitelikte olduğu, insanların anlam arayışında önemli bir felsefi zemin sunduğu anlaşılmaktadır.

Logoterapi maneviyat ve din ile yakından ilişkili olup manevi danışmanlık ve rehberlikte kullanılması fayda sağlayacaktır. Danışan bireyin din ya da maneviyat ile ilişkisi bağlamında dini ya da manevi değerler terapide kullanılabilir (Özoğul, 2020:121). Sonuç olarak insanın anlam, nihaî anlam ya da mutluluk arayışında dini inanç, ve logoterapinin hayatı anlamlandırma da katkıda bulunduğu görülmüştür. Dinin inanç temelinde inanan insanın hayatına anlamlar bütünü sunduğu ve logoterapinin de anlam arayışına katkı sunduğu sonucuna varılmıştır (Öztañ, 2019:110). Çalışma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerden de anlaşılacağı üzere, logoterapi birçok sorun alanında çözüm odaklı bir yaklaşım sunmaktadır. Özellikle de teknoloji ile hızın ve tüketim mantığı ile hazzın ön plana çıkarak anlam çığlığını susturduğu bir zamanda, “anlam” hakikatinin daha değerli, önemli ve vazgeçilmez bir gerçeklik olduğu görülecektir.

SONUÇ

Logoterapinin insanın anlam ihtiyacının karşılanmasında ve insanın yaşadığı birçok sorunu anlamlandırmasında önemli bir yeri vardır. Logoterapi konulu çalışmaların genellikle maneviyat, danışmanlık ve din konularının anlam kavramı ile ele alındığı görülmektedir. İnsani değerlerin, hayat anlamının ve hayatta deneyimlenen fenomenlerde anlam bulmanın önemi gün geçtikçe artarken, akademik çalışmaların insani bir temelde ilerlemesi kaçınılmazdır. Özellikle de acı verici deneyimlerle anlam sorgulaması derinleşen insanlara yardım etmede logoterapi özel bir niteliğe sahiptir. Gelişim dönemlerinde yaşanan krizler, gençlik çağında yapılan sorgulamalar, kriz ya da afet durumlarında daha da önemi belirginleşen anlamlar karşısında maneviyatı odak noktasına alan logoterapi, insan odaklı birçok meslek ve disiplin için uygulamaya aktarılacak perspektifler barındırmaktadır. Bu bağlamda insani sorunların çözümünde ve olası sorunların önlenmesinde “anlam” insani bir gereklilik ve reddedilemez bir hakikattir.

KAYNAKÇA

- AĞIRBAŞ, Furkan (2017), Manevi Yönelimli Aile Danışmanlığı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AKTAN, Zehra (2021), Eş Kaybı Yaşayan Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Logoterapi Temelli Grup Psikolojik Danışma Programının İyi Olma Hali Üzerindeki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- ARSLANTÜRK KHALİL, Kübra (2022), Pandemi Döneminde Hemşirelik Öğrencilerine Uygulanan Logoterapi Temelli Psikososyal Destek Programının Hayatın Anlamı Ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- ATAMAN, Esra Burcu (2022), Yetişkinlik Döneminde Dini Başa Çıkma Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- AYDIN, Ruveyde (2020), Hemşire Tarafından Yapılan Yaşamı Anlamlandırma Görüşmelerinin Jinekolojik Kanser Hastalarında Travma Sonrası Gelişim, Yaşamda Anlam Bulma Ve Spiritüel İyi Oluşluk Üzerine Etkisi, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- BAHADIR, Abdulkemal (1999), Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-Sosyal Faktörler ve Din, Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- BAYRAKTAR, Betül (2010), Logoterapi Yönelimli Sağaltım Programının Konuşma Bozukluklarından Kekemelik Üzerindeki Etkisi Vaka Çalışması. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- BULUT, Sefa; ŞÜHEDA Ece Sarı (2020), "Literature Review on Logotherapy." *EC Psychology and Psychiatry*. Volume 9, Issue 9;81-86.
- ÇELİK, Gizem (2017), Logoterapi: Temel Bileşenleri ve Terapi Teknikleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2);70-97.
- ÇOLAK, Tuğba Seda (2010), Logoterapi Yönelimli Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Fobi Üzerindeki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- ÇOLAK, Tuğba Seda (2014), Affetme Esnekliği Kazandırmada Logoterapi Yönelimli Grupla Psikolojik Danışmanın Etkililiği, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- DEMİRCİ, Emine Tuğba (2019), Din Eğitimi Açısından İnsanın Anlam Arayışı Problemine Cahit Zarifoğlu Masalları Bağlamında Bir Bakış, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DÜŞÜNCELİ, Betül (2015), Logoterapi Yönelimli Grupla Psikolojik Danışmanın Travma Sonrası Hayata Küsmeye Bozukluğu Üzerindeki Etkisi, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- ERDEM, Metin (2022), İntihar Riski Olan Bireylerde Anlam Arayışı ve Logoterapinin Etkililiği, Doktora Tezi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yalova Üniversitesi, Yalova.
- ESKİGÜLEK, Yasemin (2023), Palyatif Bakım Hastalarına Verilen Logoterapi Danışmanlığının Kronik Keder, İtibar Duygusu ve Yaşam Anlamı Üzerindeki Etkisi, Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- FRANKL, Victor Emile (1962), *Psychiatry and Man's Quest for Meaning*. Journal of Religion And Health.
- FRANKL, Victor Emile (1986), *The Doctor and The Soul: From Psychotherapy to Logotherapy*. Vintage.
- FRANKL, Victor Emile (1994), *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*. çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yay.

- FRANKL, Victor Emile (2009), *İnsanın Anlam Arayışı*. çev. Selçuk Budak. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- KARAKAYA, Hazal (2020), *Üniversite Öğrencilerinde Yetişkin Bağlanma Stilleri, Psikolojik İyi Oluş ve Hayatı Anlamlandırma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KULA, Tahsin; ERDEN Müslüme (2019), Victor Frankl, Logoterapi ve Vicdanın Varoluş Analizi, *Turkish Studies – Comparative Religious Studies*, Volume 14, Issue 1; 177-188.
- ÖZÇELİK, Gülistan (2023), *Viktor Frankl'ın Eserlerinde Dini İnancın Anlam Arayışındaki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şırnak.
- ÖZOĞUL, Ayşe (2020), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Logoterapinin Uygulanabilirliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- ÖZTAN, Arzu (2019), *İnsanın Anlam Ve Mutluluk Arayışında İnancın Rolü*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- SADİGH, Micah. (2006), "The Use Of Logotherapy In Unraveling The Noological Dimension Of Psychosomatic Symptoms." *International Forum For Logotherapy*. Vol. 29. No. 1. Viktor Frankl Institute Of Logotherapy, 2006.
- ŞANLI, Esat (2016), *Logoterapiye Dayalı Psikoeğitim Programının Ergenlerin Sağlıklı Bir Kimlik Algısı Oluşturmasına Etkisi*, Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- UĞURYOL ÜNAL, Merve (2023), *Depresyon Tanılı Hastalara Uygulanan Logoterapi Temelli Müdahalenin Depresif Belirtiler, Psikolojik Acı ve Yaşamın Anlamına Etkisi*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- YETKİN TEKİN, Ayşegül (2016), *Ergenlere Hayat Amacı Kazandırmada Logoterapi Yönelimli Grupla Psikolojik Danışmanlığın Etkililiği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- YILDIRIM USTA, Esen (2018), *Hayatın Anlam Algısı Ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyi Arasındaki İlişkinin Analizi (İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Resmi Liselerde Görev Yapan Öğretmenler Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ZORLU, Habibe (2021), *40-60 Yaş Arası Kadınların Yaşamda Anlam Arayışı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

BİST İMALAT SEKTÖRÜNDE YER ALAN İŞLETMELERİN FİNANSAL PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Şule Yüksel YİĞİTER¹

Erdem ÖZKAN²

ÖZET

Finansal analiz, işletmelerin mali durumunu değerlendirmek ve gelecekteki performanslarını tahmin etmek amacıyla finansal verileri inceleyen bir yöntemdir. İşletmelerin finansal durumlarının ve performanslarının bir sunumu olan finansal tablolar işletmeler tarafından hazırlanarak işletme sahipleri ve yöneticiler, yatırımcılar, müşteriler, satıcılar, kredi verenler ve sermaye piyasası kurumları gibi birçok çıkar grubunun bilgisine sunulmaktadır. Finansal tablolar, hem şirket içindeki kişiler (örneğin yöneticiler, denetim kurulları vb.) hem de şirket dışındaki kişiler (örneğin hisse senedi yatırımcıları, bankacılar, tedarikçiler, piyasa düzenleyicileri, hükümet organları) tarafından iş ve yatırım kararı vermede kullanılan temel bilgi kaynaklarından birini oluşturur. Tabloların analizi yapıldığında, işletmelerin güçlü ve zayıf yönleri, göstermiş olduğu performans, işletmenin gelecekteki durumu, yatırımların işe yarayıp yaramadığı, rakipler karşısındaki durumu gibi pek çok soruya cevap bulunacaktır. İşletmenin finansal durumunun değerlendirilmesinde finansal tabloların analizinde kullanılan Karşılaştırmalı Tablolar Analizi, Yüzde Yöntemi ile Analiz ve Oran Analizi yöntemlerinden faydalanılmıştır. Çalışmada öncelikle finansal analiz yöntemleri hakkında teorik bilgiler verilmiştir. Daha sonra BİST’de hisseleri işlem gören kimya ilaç petrol lastik ve plastik ürünler işletmesinin 2019-2021 yılı bilanço ve gelir tablosu verileri kullanılarak finansal analiz gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Tablolar, Finansal Analiz, Bilanço, İmalat Sektörü, Borsa İstanbul.

EVALUATION OF THE FINANCIAL PERFORMANCE OF BUSINESSES IN THE BIST MANUFACTURING SECTOR

ABSTRACT

Financial analysis is a method used by businesses to evaluate their financial condition, predict future performance, and examine financial data. Financial statements, which present the financial condition and performance of businesses, are prepared by companies and shared with various stakeholders, including business owners, managers, investors, customers, suppliers, lenders, and capital market institutions. These statements serve as essential sources of information for decision-making both within the company (e.g., managers, audit committees, etc.) and externally (e.g., stock investors, bankers, suppliers, market regulators, government bodies) regarding business operations and investments. Analyzing these statements provides answers to various questions, such as identifying the

¹ Doç. Dr., EBYU, İşletme Bölümü, syigiter@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3230-5784

² Yüksek Lisans Öğrencisi, EBYU, SBE, erdem.ozkan@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2515-7253

Geliş Tarihi: 06.06.2024 / Kabul Tarihi: 27.06.2024 Çalışma Türü: Araştırma Makalesi

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir. Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir. Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır.

company's strengths and weaknesses, assessing its performance, predicting its future status, evaluating the effectiveness of investments, and understanding its competitive position. In evaluating a company's financial condition, methods such as Comparative Table Analysis, Percentage Method, and Ratio Analysis are commonly used. This study first provides theoretical information about financial analysis methods. Subsequently, financial analysis is conducted using balance sheet and income statement data from a chemical, pharmaceutical, oil, rubber, and plastic products company listed on Borsa İstanbul (BIST) between 2019 and 2021.

Keywords: Financial statements, financial analysis, balance sheet, manufacturing sector, Borsa İstanbul.

GİRİŞ

İşletmelerin gelecekteki faaliyet dönemleriyle ilgili rasyonel kararların alınabilmesi ve planlama yapılabilmesi amacıyla şu andaki ve geçmişteki durumlarına dikkatlice bakılmalıdır. İşletmenin finansal durumu, faaliyet sonuçları ve finansal gelişimi incelenmeli ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunulmalıdır. İşletme ile ilgili geleceğe yönelik tahminlerde bulunabilmek için finansal tabloların kalemleri arasındaki ilişkiler ve bunların zaman içinde göstermiş oldukları eğilimler incelenmelidir. Ekonomik karar vericilerin finansal tablolarda yer alan bilgileri kullanması ve bunlardan faydalanması için yapılan finansal analizler, içinde bulunulan dönem ve geçmiş dönemi de içine alacak şekilde düzenlenerek geleceğe yönelik daha bilinçli ve stratejik kararlar almada belirleyici olmaktadır.

Finansal Analiz, işletmenin finansal durumunu, faaliyet sonuçlarını ve finansal açıdan gelişmesini değerlendirebilmek, gelişme yönlerini saptayabilmek ve o işletme ile ilgili geleceğe ilişkin tahminlerde bulunabilmek için, finansal tablolarda yer alan kalemler arasındaki ilişkilerin ve bunların zaman içinde göstermiş oldukları trendlerin incelenmesi şeklinde tanımlanmıştır (Önce 2019:4).

Finansal tablolar analizinden istenen etkili sonuçların alınabilmesi için bazı koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu koşulların ilki, finansal analizin temelini oluşturan finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve muhasebe temel kavramlarına uygun olarak hazırlanmalarıdır. Analizde başarılı olmak için ikinci koşul analizi yapacak kişinin bu alanda eğitimli olması ve analiz tekniklerini çok iyi bilmesidir. Ayrıca muhasebe, finans, ekonomi ile ilgili konularda yeterince bilgili ve deneyimli olmalıdır. Tarafsız ve ön yargısız olması da önemlidir. Finansal tablolar analizinde kullanılan başlıca iki ana yöntem vardır: Bunlardan birincisi, yeni bilgilerin üretilmesi için finansal tablo analizi tekniklerinin kullanılması, ikincisi ise üretilen bilgilerin yorumlanmasıdır.

1. FİNANSAL ANALİZ ÇEŞİTLERİ VE YÖNTEMLERİ

İşletmenin bazı amaçları vardır. Bunlar kâr elde etmek, sosyal sorumluluk görevini yerine getirmek, varlığını sürdürmek ve büyümek ve değerini maksimum seviyeye çıkarmaktır. İşletmenin temel fonksiyonlarından biri olan finansal yönetimin de amacı işletmenin değerini maksimize edecek kararlar almaktır. Bu kararlar işletmenin finansal tabloları esas alınarak yapılan finansal analizler sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Yöneticiler, işletmenin göstermiş olduğu performansı görmek ve geleceğe yönelik planlar yapmak için finansal tablolardan yararlanırlar. Finansal tablolar işletmelerin finansal yapısı, kaynakları, kârlılığı ve faaliyetleri hakkında bilgi verir. İşletme sahipleri ve ortakları ise işletme hakkında bilgi sahibi olmak ve yönetimi denetlemek amacı ile finansal tablolardan ve finansal analiz sonuçlarından yararlanırlar. Türkiye Muhasebe Standartlarına göre işletmeler tarafından hazırlanan iki temel finansal tablo vardır. Bunlar, bilanço ve gelir tablosudur.

Bilanço ve gelir tablosu bir işletmenin finansal durumunu ve finansal durumundaki değişiklikleri açıklayan birer araç niteliğinde olduklarından bu tablolardaki bilgiler kullanılarak finansal analizler gerçekleştirilmektedir.

1.1. FİNANSAL ANALİZ TÜRLERİ

Finansal analiz; analizin kapsamı, neden yapıldığı ve analizi gerçekleştiren kişinin durumu dikkate alınarak kapsamına, amacına ve analizi gerçekleştirenin durumuna göre üç farklı şekilde sınıflandırılabilir (Çabuk 2019:48-50).

1.2. FİNANSAL ANALİZ TEKNİKLERİ

Finansal tabloların analizinde yaygın olarak şu teknikler kullanılmaktadır:

- Karşılaştırmalı Tablolar Analizi
- Yüzde Yöntemiyle Analiz
- Eğilim Yüzdeleri ile Analiz
- Oran Yöntemi ile Analiz

1.2.1. Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Yatay Analiz)

Karşılaştırmalı tablolar analizinde bir işletmeye ait birbirini takip eden iki veya daha fazla döneme ait bilanço ve gelir tablosundaki ilgili kalemlerin zaman içinde göstermiş olduğu gelişmelerin ve değişikliklerin tespit edilir ve incelenir. Karşılaştırmalı finansal tablolar analizinde iki veya daha fazla döneme ait bilgiler karşılaştırılır. Bu nedenle dinamik bir yapıya sahiptir. Karşılaştırmalı finansal tablolar analizinde analist işletmenin karşılaştırılacak finansal tablo kalemlerini yan yana koyarak mutlak fark ve yüzdelerini hesaplamak suretiyle, işletmenin ekonomik ve finansal yapısındaki, kârlılığındaki, verimliliğindeki gelişmeler konusunda önemli bilgiler elde edebilir. Bu yöntemle işletmenin geçmişteki durumu ile bugünkü durumu kıyaslanarak elde edilecek bilgilerle işletmenin gelecek dönemlere ait finansal durumu hakkında da fikir sahibi olunabilir (Çabuk 2019:51). Karşılaştırmalı tablolar analizinde yatay yüzde şu formülle hesaplanır:

$$\text{Yatay yüzde} = \frac{\text{Cari dönem tutarı} - \text{Önceki dönem tutarı}}{\text{Önceki dönem tutarı}} \times 100 \quad (1)$$

1.2.2. Yüzde Yöntemiyle Analizi (Dikey Analiz)

Bu analiz yöntemiyle analizde bilanço ve gelir tablosunda yer alan her bir kalemin aynı tabloda bulunan belirli bir kaleme veya toplama oranlanmasıdır. Dikey analiz olarak da bilinmektedir. Aktif ve pasif kalemlerin dağılımını gösterir aynı zamanda işletmeler arasında karşılaştırma yapılmasına ve sektör ortalamalarının hesaplanmasına olanak verir (Aydın vd., 2014:106).

Yüzde yöntemiyle analizde işletmelere ait tek bir dönemin finansal tablolarının yüzdeleri hesaplanarak analizi yapılabileceği gibi iki veya daha fazla dönemin analizinin yapılması da mümkündür (Karasioğlu & Eren, 2015:173).

Farklı büyüklüklerdeki işletmelerin karşılaştırılmasına imkân tanır. İşletmenin kendi içinde değerlendirilmesini ve diğer işletmelerle karşılaştırılmasını sağlar. Yüzde yöntemi ile analizde dikey yüzde şu formülle hesaplanır:

Bilançoda dikey yüzdelerin hesaplanması;

$$\text{Grup toplamına göre yüzde} = \frac{\text{Bilanço kaleminin değeri}}{\text{Grup toplamı}} \times 100 \quad (2)$$

$$\text{Genel toplamına göre yüzde} = \frac{\text{Bilanço kaleminin değeri}}{\text{Genel Toplamı}} \times 100 \quad (3)$$

Gelir tablosunda dikey yüzdelerin hesaplanması;

$$\text{Net satışlar içindeki payı} = \frac{\text{Kalemin değeri}}{\text{Net satışlar}} \times 100 \quad (4)$$

$$\text{Grup içindeki payı} = \frac{\text{Kalemin değeri}}{\text{Grup toplamı}} \times 100 \quad (5)$$

1.2.3. Eğilim Yüzdeleri ile Analiz

Eğilim (Trend) yüzdesi, net satışlar, satılan malların maliyeti, işletme giderleri, brüt kar ve envanter gibi finansal bilgileri zaman içinde bir temel dönem veya yılla karşılaştırmanıza olanak tanır. Bir şirketin mali tablo hesaplarında belirli bir süre boyunca meydana gelen değişikliği veya eğilimi ortaya koyan bir yatay analiz biçimidir. Karşılaştırmalı analizin bir türü olarak kabul edilen trend analizi, mevcut trendleri analiz ederek gelecekteki trendleri tahmin etme sürecidir. Bu, belirli bir pazar sektöründeki kazanımlar gibi mevcut pazar eğilimlerinin devam edip etmeyeceğinin yanı sıra bir pazar alanındaki eğilimlerin diğerinde eğilimlere neden olup olmayacağını belirlemeye de yarar.

Bu yöntemde, finansal tablolarda bir yıl baz yıl olarak kabul edilir ve bu yıla ait tutarlar 100 kabul edilerek bunu izleyen dönemlerdeki verilerin baz yılına göre yüzdesel olarak değişimi hesaplanmaktadır. Böylece, bilanço ve gelir tablolarında yer alan kalemlerin dönemler arasındaki değişimi tespit edilir ve bu değişimlerin önemi ortaya konmaya çalışılır (www.omu.edu.tr).

$$\text{Trend yüzdesi} = \frac{\text{İlgili kalemin cari yıl verisi}}{\text{İlgili kalemin baz alınan yıl verisi}} \times 100 \quad (6)$$

1.2.4. Oran Yöntemi ile Analiz

Oran analizi, şirketlerin finansal performansını değerlendirmek amacıyla şirket politikasına uygun olarak periyodik olarak yapılmaktadır. Oran analizi finansal tabloları ve bunların arasındaki inceleyerek bir şirketin likiditesi, karlılığı ve verimliliği hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. Yatırımcılar ve analistler, geçmiş ve mevcut finansal verilere dayanarak şirketin finansal durumunu ortaya koymak için oran analizlerinden faydalanırlar. Bir şirketin zamanla nasıl bir performans sergilediğini ve ileriki dönemlerde olası performansı hakkında tahminde bulunmak için oran analizi kullanılabilir. Oran analizleri ile elde edilen veriler aynı zamanda bir işletmenin finansal durumunu sektörel ortalamayla karşılaştırarak ve bir işletmenin aynı sektördeki diğer işletmelerle kıyaslamasını yaparak ekonomik karar alıcılara kanıta dayalı bilgi sunma imkânını sağlar (Bloomenthal, 2023).

Oranlar, işletmenin faaliyet sonuçlarına ve finansal durumuna göre farklı amaçlarla sınıflandırılır. Oran Yöntemi ile analizde likidite oranları, karlılık oranları, varlık kullanım oranları ve finansal yapı oranları yaygın olarak kullanılmaktadır (Çabuk 2019:64).

Tablo 1. Finansal Analizde Sıklıkla Kullanılan Oranlar

LİKİDİTE ORANLARI	
ORANLAR	FORMÜL
Cari Oran	$CO = \frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$

Likidite(Asit-Test) Oranı	$LO = \frac{\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$
Nakit Oranı	$NO = \frac{\text{Nakit ve Nakit Benzerleri}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$
FİNANSAL YAPI ORANLARI	
Finansal Kaldıraç Oranı	$FKO = \frac{\text{Yabancı Kaynak}}{\text{Pasif Toplamı}}$
Toplam Borçların Öz-Sermayeye Oranı	$TBÖO = \frac{\text{Yabancı Kaynak}}{\text{Özsermaye}}$
Kısa Vadeli Borçların Pasiflere Oranı	$KVBPO = \frac{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}{\text{Toplam Pasif}}$
Uzun Vadeli Borçların Pasiflere Oranı	$UVBPO = \frac{\text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar}}{\text{Toplam Pasif}}$
Maddi Duran Varlıkların Uzun Süreli Borçlara Oranı	$MDVUSBO = \frac{\text{Maddi Duran Varlıklar}}{\text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$

FAALİYET ORANLARI	
Stok Devir Hızı	$SDH = \frac{\text{Satışların Maaliyeti}}{\text{Ortalama Stoklar}}$
Stok Devir Süresi	$SDS = \frac{365}{\text{Stok Devir Hızı}}$
Alacak Devir Hızı	$ADH = \frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Ticari Alacaklar}}$
Alacak Devir Süresi	$ADS = \frac{365}{\text{Alacak Devir Hızı}}$
Varlık Devir Hızı	$VDH = \frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Aktif Toplamı}}$

Maddi Duran Varlık Devir Hızı	$MDVH = \frac{Net\ Satışlar}{Maddi\ Duran\ Varlık\ Toplamı}$
KARLILIK ORANLARI	
Brüt Kâr Marjı	$BKM = \frac{Brüt\ Kâr}{Net\ Satışlar}$
Faaliyet Kâr Marjı	$FKM = \frac{Faaliyet\ Kârı}{Net\ Satışlar}$
Net Kâr Marjı	$NKM = \frac{Net\ Kâr}{Net\ Satışlar}$
Öz-Sermaye Kârlılık Oranı	$ÖKO = \frac{Net\ Kâr}{Özsermaye}$
Aktif Kârlılık Oranı	$AKO = \frac{Net\ Kâr}{Aktif\ Toplamı}$

Kaynak: (Aydemir, 2024: 189)

2. LİTERATÜR

İşletmelerin finansal yapılarını ve durumlarını analiz etmek için çok farklı teknikler kullanılmaktadır. Finansal tablolar analizi sektördeki işletmeleri karşılaştırarak genel durumlarını tespit etmek için yapılabileceği gibi, bir işletmeyi incelemek iki ve daha fazla işletmeyi karşılaştırmak amacıyla da yapılabilir. Literatür taramasında imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerle diğer sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler esas alınarak yapılan pek çok çalışmayla karşılaşılmıştır. Literatür taraması yapılırken hem imalat sektörünü kapsayan çalışmalardan hem de imalat sektörü dışındaki diğer çalışmalardan yararlanılmıştır. İmalat sektörü ve imalat sektörü dışındaki diğer sektörlerin finansal tabloları kullanılarak yapılan analizlerin ve çalışmaların bir kısmı şunlardır:

Onat, M. G. (2007), çalışmasında otomotiv sektöründe faaliyete bulunan Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. ve Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.'nin 2004-2005 yıllarına ait finansal tabloları ve verileri kullanarak oran analizi yöntemiyle sektör içindeki durumunun finansal analizini gerçekleştirmiştir.

Ata, H. A. ve Yakut, E. (2009), çalışmalarında TCMB tarafından raporlanan verileri kullanarak imalat sanayii ve alt sektörlerinin 1996 ve 2006 yılları arasına ait etkinlik değerlerini hesaplayabilmek için, veri zarflama analizi yöntemi kullanılmışlar ve etkinlik skorları hesaplanmışlardır. Yaptıkları analize göre, etkinlik sonucunun 1 olması, etkinliğin göreceli olarak sağlandığını göstermektedir.

Dumanoğlu, (2010), çalışmasında İMKB'de işlem görmekte olan 15 çimento şirketinin finansal performansını 2004-2009 yıllarına ait finansal tabloları kullanarak TOPSIS yöntemi ile analiz etmiştir. Çalışmasında 8 adet finansal oran kullanmıştır. Çalışma sonucunda bazı işletmelerin performans sıralamasında yerini düzenli bir şekilde koruduğu, bir grup işletmenin ise başarısız bulunduğu sonucuna varmıştır.

Özyürek, H. ve Erdoğan, E. (2011), çalışmalarında bir finans kurumunun 2009–2010 yıllarına ait finansal tablolarını kullanarak karşılaştırmalı tablolar ve yüzde yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda analiz teknikleri uygulanırken dikkat edilmesi gereken hususlara değinilmiştir.

Mesarić, M. (2014), çalışmasında Hırvatistan’da faaliyet gösteren otomobil endüstrisindeki 5 genel dağıtıcının 2007-2012 dönemine ait mali tablolarını oran analizi yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışma sonucunda sektörün mali açıdan istikrarsız ve riske açık olduğunu tespit etmiştir.

Krivka, A. ve Stonkutè, E. (2015), çalışmalarında inşaat sektöründe faaliyet gösteren iki büyük inşaat şirketinin mali durumunu ve performansını, Nasdaq Borsasından alınan 2011–2013 takvim yıllarına ait mali verileri kullanarak kârlılık, likidite, borç ödeme gücü ve aktif devir hızı ile çok kriterli karar verme (MCDM) yöntemleriyle analiz etmiştir.

Akbulut, R. ve Rençber, Ö. F. (2015), çalışmalarında imalat sektöründe faaliyet gösteren çok sayıda işletmenin 2010-2012 yıllarını kapsayan üç yıllık finansal performansları ile pazar değeri/defter değeri oranlarını karşılaştırmışlardır. Çalışmalarında ilk olarak işletmelerin finansal performanslarını dikkate alarak TOPSIS yöntemiyle performans sonuçları elde etmişlerdir. İşletmelerin finansal performansları ile borsa performansları arasındaki ilişkiyi korelasyon analizi yöntemiyle alt sektörlere, yıllara ve işletmelere göre ayrı ayrı incelemişlerdir. Çalışma sonucunda işletmelerin finansal performansları ile borsa performansları arasında anlamlı ilişki olmadığını tespit etmişlerdir.

Palaz, A. (2018), çalışmasında mobilya sektöründe faaliyet gösteren 5 işletmenin 2012-2016 yılları arasındaki finansal performansını ölçmüştür. İşletmelerden 2’si borsada işlem görmekte, 3’ü ise borsada işlem görmemektedir. Çalışmasında oran analizi ile Altman Z skor modelini kullanmıştır. Çalışmasının sonucunda, araştırmaya konu sektördeki işletmelerin genel olarak iflas riski taşımadığını fakat yıllar geçtikçe iflas riskine yaklaştıklarını, sektörde öncü olan ve BIST’te işlem gören 2 mobilya imalat işletmesinin yüksek iflas riski taşıdığını tespit etmiştir.

Öğünç, H. (2018), çalışmasında gıda ve tekstil sektörlerinin 2014- 2016 yıllarına ait TCMB’den alınmış finansal verilerini oran analizi yöntemiyle karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda küçük ölçekli işletmelerin genel olarak daha zor bir dönem geçirdiğini, gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin kısa vadeli borçlarını ödemedede sıkıntı yaşadıklarını tekstil sektöründeki işletmelerin ise alacaklarını tahsil etmede zorlandıklarını tespit etmiştir.

Topal, A. (2018), çalışmasında imalat sektöründe faaliyet gösteren Soda Sanayi A.Ş.’nin 2013-2017 dönemine ait mali tablolarını oran analizi yöntemiyle analiz ederek işletmenin finansal durumunu ortaya koymuştur ve işletmenin küresel piyasada varlığını devam ettirebilmesine yönelik önerilerde bulunmuştur.

Leon, D. D. (2018), çalışmasında turizm sektöründe faaliyet gösteren 5 şirketin finansal performanslarını, Bükreş Menkul Kıymetler Borsası’ndan alınan 2012-2016 dönemi verilerini kullanarak çoklu doğrusal regresyon modeli yöntemiyle analiz etmiştir.

Öğünç, H. (2019), çalışmasında bir tuğla üretim işletmesine ait TCMB tarafından yayınlanan 2014-2016 yıllarına ait finansal tablolardan faydalanarak elde edilen oranlarla imalat işletmeleri ile imalat sektörü alt işletmelerine ait oranları karşılaştırmıştır. Çalışmada oran analizini kullanmıştır. Çalışma sonucunda, tuğla üretim işletmesinin özellikle bazı oranların karşılaştırma yapılan sektör ve işletmelerden farklı olduğunu saptamıştır.

Akyüz, F., Yeşil, T. ve Ebru, K. A. R. A. (2019), çalışmasında imalat sektöründe faaliyet gösteren 178 işletmeyi incelemiştir. Dupont analiz tekniğiyle 2015-2017 yılları arasındaki finansal performanslarını sektörel açıdan analiz etmiştir. Analiz sonucunda olumsuz değerlere sahip olan işletmeler faaliyette bulunduğu sektörlerin ortalamalarına göre karşılaştırılmıştır.

İtik, Ü. M. (2021), çalışmasında gıda işletmesi sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin 2015-2019 yılı finansal tablo verilerinden faydalanarak finansal analiz yapmıştır. Çalışmasında yatay, dikey, trend ve oran analizi yöntemlerini kullanmıştır. Çalışmasının sonucunda; işletmenin 2019 yılında, 2018 yılına göre bazı oranlarını karşılaştırarak işletmenin bazı hususlara dikkat etmesi konusunda uyarılarda bulunmuştur.

Aslan, T. Kızıl, C. (2021), çalışmalarında bir spor işletmesinin kamuoyuyla paylaşılmış 2016-2018 yıllarına ait mali tablo verilerini kullanarak yüzde yöntemi ile finansal analizini yaparak işletmenin genel durumunu ortaya koymuşlardır. Çalışma da işletmenin varlık yapısı ve kaynak yapısında olumlu bir tablonun bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Karadeniz ve diğerleri (2021), çalışmalarında TCMB sektör bilançolarını kullanarak kağıt ve kağıt ürünleri imalat sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin finansal performanslarını oran analizi yöntemiyle analiz etmişlerdir. Altman Z skor ve Springate Z skor modelleriyle işletmelerin finansal başarısızlık risklerini hesaplamışlardır. Çalışma sonucunda likidite, finansal yapı ve karlılık performanslarının işletme ölçeği büyüdükçe arttığını, faaliyet performansının ise değişebildiğini saptamışlardır. Araştırmada sonucunda ayrıca sektördeki işletme ölçeği küçüldükçe genel olarak finansal başarısızlık riskini arttırdığı saptamıştır.

Yasemin, E. Z. İ. N. (2022), çalışmasında tekstil imalat sektörünün TCMB sektör 2009-2020 mali tablo verilerini kullanarak hem imalat ana sektörünün hem de tekstil alt sektörünün bazı oranlarını kullanarak genel durumlarını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Ayrıca BIST tekstil, giyim eşyası ve deri sektöründe faaliyet gösteren 13 işletmenin 2019- 2021 yılları arası analiz oranlarını kullanarak Entropi ve TOPSİS yöntemleri ile performansını analiz etmiştir.

Yapılan literatür taramasına göre finansal analizde çok farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu çalışmada imalat sektöründe faaliyet gösteren büyük ölçekli bir işletmenin finansal analizinde yatay, dikey ve oran analizi kullanılmıştır. Çalışmanın imalat sektörü ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılar, işletme sahipleri, yöneticiler, yatırımcılar, müşteriler, satıcılar, kredi verenler ve sermaye piyasası kurumları gibi birçok çıkar grubuna faydalı olması ve literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

3. ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da (BIST) imalat sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin 2019-2021 yıllarına ait finansal tablo verileri kullanılarak işletmenin finansal performansı karşılaştırmalı tablolar, yüzde yöntemiyle ve oran yöntemiyle finansal analizini yaparak literatüre katkıda bulunmaktır. Çalışmanın amacını gerçekleştirmek için gerekli olan 2019- 2020 ve 2021 yıllarına ait finansal tablolar Kamuyu Aydınlatma Platformundan (KAP) elde edilmiştir. Kullanılan analiz yöntemine göre mevcut yılların bir kısmı veya tamamı analizde dikkate alınmıştır. Çalışmadan elde edilen verilerin bir kısmı Excel programı kullanılarak analiz edilmiş ve işletmenin finansal durumu ortaya konmuştur.

4. UYGULAMA

Çalışmaya konu olan işletme imalat sektöründe 58 yıllık köklü bir geçmişe sahip olup BIST'te faaliyet göstermekte ve suni sentetik elyaf imalatı yapmaktadır. İşletme sermaye piyasası yıldız pazarında işlem görmektedir. İşletmenin ödenmiş sermayesi 5.321.653.794,1 TL, kayıtlı sermayesi 60.000.000.000 TL' dir. İşletmenin dâhil olduğu endeksler BIST Katılım 30 / BIST Sürdürülebilirlik / BIST 500 / BIST Yıldız / BIST 30 / BIST Tüm / BIST 50 / BIST 100 / BIST Adana / BIST Katılım Tüm / BIST Banka Dışı Likit 10 / BIST Sınai / BIST Kimya, Petrol, Plastik / BIST Katılım 100 / BIST Katılım 50 endeksleridir (www.kap.org.tr).

Şirkete ait 2019-2021 yıllarına ait bilanço ve gelir tabloları, yatay, dikey ve oran analizi yöntemi ile analiz edilerek işletmenin finansal performansı ortaya konmuştur.

Tablo 2. İmalat İşletmesinin 2019-2021 Yılları Bilançosu

BİLANÇO KALEMLERİ	2019	2020	2021
Dönen Varlıklar	1.611.781.000	2.782.309.000	8.984.006.000
Nakit ve Nakit Benzerleri	101.348.000	428.395.000	2.170.396.000
Finansal Yatırımlar	27.848.000	46.982.000	3.132.000
Ticari Alacaklar	497.020.000	700.339.000	2.218.391.000
Diğer Alacaklar	4.945.000	4.208.000	8.277.000
Stoklar	751.535.000	1.338.235.000	3.903.250.000
Diğer Dönen Varlıklar	229.085.000	264.150.000	680.560.000
(Ara Toplam)	1.611.781.000	2.782.309.000	8.984.006.000
Duran Varlıklar	6.142.400.000	8.007.886.000	13.210.157.000
Diğer Alacaklar	114.000	114.000	117.000
Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	3.047.000	120.000	45.000
Maddi Duran Varlıklar	4.629.676.000	5.864.428.000	8.701.243.000
Maddi Olmayan Duran Varlıklar	1.370.000	852.000	3.853.000
Ertelenmiş Vergi Varlığı	1.349.555.000	1.936.763.000	3.812.462.000
Diğer Duran Varlıklar	158.638.000	205.609.000	692.437.000
TOPLAM VARLIKLAR	7.754.181.000	10.790.195.000	22.194.163.000
Kısa Vadeli Yükümlülükler	3.380.824.000	4.447.945.000	9.151.729.000
Finansal Borçlar	2.589.848.000	2.506.765.000	3.206.990.000
Ticari Borçlar	677.847.000	1.215.789.000	3.958.781.000
Diğer Borçlar	12.216.000	2.315.000	50.267.000
Ertelenmiş Gelirler (Müşteri Söz. Doğan Yük. Dış.Kal.)	89.423.000	700.899.000	1.860.460.000
Dönem Karı Vergi Yükümlülüğü	685.000	0	47.518.000
Diğer Kısa Vadeli Yükümlülükler	10.805.000	22.177.000	27.713.000
(Ara Toplam)	3.380.824.000	4.447.945.000	9.151.729.000
Uzun Vadeli Yükümlülükler	1.788.256.000	3.455.900.000	8.879.807.000
Finansal Borçlar	1.739.795.000	3.399.207.000	8.791.882.000
Diğer Uzun Vadeli Yükümlülükler	48.461.000	56.693.000	87.925.000
Özkaynaklar	2.585.101.000	2.886.350.000	4.162.627.000
Ana Ortaklığa Ait Özkaynaklar	2.585.101.000	2.886.350.000	4.162.627.000
Ödenmiş Sermaye	830.000.000	830.000.000	1.120.000.000
Kardan Ayrılan Kısıtlanmış Yedekler	191.559.000	191.559.000	213.747.000
Geçmiş Yıllar Kar/Zararları	-6.540.000	1.049.814.000	884.200.000
Dönem Net Kar/Zararı	1.064.180.000	312.188.000	697.435.000
Diğer Özsermaye Kalemleri	505.902.000	502.789.000	1.247.245.000
TOPLAM KAYNAKLAR	7.754.181.000	10.790.195.000	22.194.163.000

Kaynak: KAP'tan elde edilen verilerden derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 3. İmalat İşletmesinin 2019-2021 Yılları Gelir Tablosu

GELİR TABLOSU			
Satış Gelirleri	2.763.745.000	5.040.948.000	14.644.953.000
Satışların Maliyeti (-)	-2.448.314.000	-3.952.541.000	-
			10.942.436.000
Ticari Faaliyetlerden Brüt Kar (Zarar)	315.431.000	1.088.407.000	3.702.517.000
BRÜT KAR (ZARAR)	315.431.000	1.088.407.000	3.702.517.000
Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri (-)	-85.226.000	-149.665.000	-469.867.000
Genel Yönetim Giderleri (-)	-38.729.000	-45.888.000	-113.170.000
Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-)	-3.897.000	-3.802.000	-8.546.000
Diğer Faaliyet Gelirleri	221.964.000	600.043.000	2.605.532.000
Diğer Faaliyet Giderleri (-)	-163.467.000	-465.776.000	-3.176.453.000
FAALİYET KARI (ZARARI)	246.076.000	1.023.319.000	2.540.013.000
Net Faaliyet Kar/Zararı	187.579.000	889.052.000	3.110.934.000
Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler	4.674.000	50.459.000	4.215.000
Yatırım Faaliyetlerinden Giderler (-)	-1.387.000	-2.240.000	-1.132.000
Finansman Gideri Öncesi Faaliyet Karı/Zararı	249.363.000	1.071.538.000	2.543.096.000
(Esas Faaliyet Dışı) Finansal Gelirler	76.842.000	408.002.000	1.189.517.000
(Esas Faaliyet Dışı) Finansal Giderler (-)	-313.603.000	-1.754.560.000	-4.920.603.000
Vergi Öncesi Diğer Gelir ve Giderler	3.287.000	48.219.000	3.083.000
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER VERGİ ÖNCESİ KARI (ZARARI)	12.602.000	-275.020.000	-1.187.990.000
Sürdürülen Faaliyetler Vergi Geliri (Gideri)	1.051.578.000	587.208.000	1.885.425.000
Dönem Vergi Geliri (Gideri)	-685.000	0	-64.701.000
Ertelenmiş Vergi Geliri (Gideri)	1.052.263.000	587.208.000	1.950.126.000
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER DÖNEM KARI/ZARARI	1.064.180.000	312.188.000	697.435.000
DÖNEM KARI (ZARARI)	1.064.180.000	312.188.000	697.435.000
Ana Ortaklık Payları	1.064.180.000	312.188.000	697.435.000
Hisse Başına Kazanç	1	0	0
Amortisman Giderleri	40.736.000	142.836.000	243.414.000
Kıdem Tazminatı	12.127.000	12.177.000	32.555.000
Finansman Giderleri	-313.603.000	-1.754.560.000	-4.920.603.000
Yurtiçi Satışlar	2.020.098.000	3.938.579.000	11.138.510.000
Yurtdışı Satışlar	743.647.000	1.102.369.000	3.386.349.000
Net Yabancı Para Pozisyonu	-3.575.338.000	-4.917.139.000	-9.777.423.000
Parasal net yabancı para varlık/(yükümlülük) pozisyonu	-3.573.254.000	-4.917.139.000	-9.773.755.000
Net YPP (Hedge Dahil)	-3.575.338.000	-4.917.139.000	-9.777.423.000

Kaynak: KAP'tan elde edilen verilerden derlenerek hazırlanmıştır.

4.1. Karşılaştırmalı Tablolar Analizi

Tablo 4 ve tablo 5'te imalat işletmesinin bilançolarından ve gelir tablolarından elde edilen karşılaştırmalı tablolar analizi yer almaktadır.

Tablo 4. İmalat İşletmesinin 2019-2021 Karşılaştırmalı Analiz Bilançosu

BİLANÇO KALEMLERİ	2020-2019 Mutlak Fark	2021-2020 Mutlak Fark	2020-2019 Değişim %	2021-2020 Değişim %
Dönen Varlıklar	1.170.528.000	6.201.697.000	72,6	222,9
Nakit ve Nakit Benzerleri	327.047.000	1.742.001.000	322,7	406,6
Finansal Yatırımlar	19.134.000	-43.850.000	68,7	-93,3
Ticari Alacaklar	203.319.000	1.518.052.000	40,9	216,8
Diğer Alacaklar	-737.000	4.069.000	-14,9	96,7
Stoklar	586.700.000	2.565.015.000	78,1	191,7
Diğer Dönen Varlıklar	35.065.000	416.410.000	15,3	157,6
(Ara Toplam)	1.170.528.000	6.201.697.000	72,6	222,9
Duran Varlıklar	1.865.486.000	5.202.271.000	30,4	65,0
Diğer Alacaklar	0	3.000	0,0	2,6
Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	-2.927.000	-75.000	-96,1	-62,5
Maddi Duran Varlıklar	1.234.752.000	2.836.815.000	26,7	48,4
Maddi Olmayan Duran Varlıklar	-518.000	3.001.000	-37,8	352,2
Ertelenmiş Vergi Varlığı	587.208.000	1.875.699.000	43,5	96,8
Diğer Duran Varlıklar	46.971.000	486.828.000	29,6	236,8
TOPLAM VARLIKLAR	3.036.014.000	11.403.968.000	39,2	105,7
Kısa Vadeli Yükümlülükler	1.067.121.000	4.703.784.000	31,6	105,8
Finansal Borçlar	-83.083.000	700.225.000	-3,2	27,9
Ticari Borçlar	537.942.000	2.742.992.000	79,4	225,6
Diğer Borçlar	-9.901.000	47.952.000	-81,0	2071,4
Ertelenmiş Gelirler	611.476.000	1.159.561.000	683,8	165,4
Dönem Karı Vergi Yükümlülüğü	-685.000	47.518.000	-100,0	
Diğer Kısa Vadeli Yükümlülükler	11.372.000	5.536.000	105,2	25,0
(Ara Toplam)	1.067.121.000	4.703.784.000	31,6	105,8
Uzun Vadeli Yükümlülükler	1.667.644.000	5.423.907.000	93,3	156,9
Finansal Borçlar	1.659.412.000	5.392.675.000	95,4	158,6
Diğer Uzun Vadeli Yükümlülükler	8.232.000	31.232.000	17,0	55,1
Özkaynaklar	301.249.000	1.276.277.000	11,7	44,2
Ana Ortaklığa Ait Özkaynaklar	301.249.000	1.276.277.000	11,7	44,2
Ödenmiş Sermaye	0	290.000.000	0,0	34,9
Kardan Ayrılan Kısıtlanmış Yedekler	0	22.188.000	0,0	11,6
Geçmiş Yıllar Kar/Zararları	1.056.354.000	-165.614.000	-16152,2	-15,8
Dönem Net Kar/Zararı	-751.992.000	385.247.000	-70,7	123,4
Diğer Özsermaye Kalemleri	-3.113.000	744.456.000	-0,6	148,1
TOPLAM KAYNAKLAR	3.036.014.000	11.403.968.000	39,2	105,7

Kaynak: KAP'tan elde edilen verilerden derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 5. İmalat İşletmesinin 2019-2021 Karşılaştırmalı Analiz Gelir Tablosu

GELİR TABLOSU	2020-2019 Mutlak Fark	2021-2020 Mutlak Fark	2020-2019 Değişim %	2021-2020 Değişim %
Satış Gelirleri	2.277.203.000	9.604.005.000	82,4	190,5
Satışların Maliyeti (-)	1.504.227.000	6.989.895.000	61,4	176,8
Ticari Faaliyetlerden Brüt Kar (Zarar)	772.976.000	2.614.110.000	245,1	240,2
BRÜT KAR (ZARAR)	772.976.000	2.614.110.000	245,1	240,2
Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri (-)	64.439.000	320.202.000	75,6	213,9
Genel Yönetim Giderleri (-)	7.159.000	67.282.000	18,5	146,6
Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-)	-95.000	4.744.000	-2,4	124,8
Diğer Faaliyet Gelirleri	378.079.000	2.005.489.000	170,3	334,2
Diğer Faaliyet Giderleri (-)	302.309.000	2.710.677.000	184,9	582,0
FAALİYET KARI (ZARARI)	777.243.000	1.516.694.000	315,9	148,2
Net Faaliyet Kar/Zararı	701.473.000	2.221.882.000	374,0	249,9
Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler	45.785.000	-46.244.000	979,6	-91,6
Yatırım Faaliyetlerinden Giderler (-)	853.000	-1.108.000	61,5	-49,5
Finansman Gideri Öncesi Faaliyet Karı/Zararı	822.175.000	1.471.558.000	329,7	137,3
(Esas Faaliyet Dışı) Finansal Gelirler	331.160.000	781.515.000	431,0	191,5
(Esas Faaliyet Dışı) Finansal Giderler (-)	1.440.957.000	3.166.043.000	459,5	180,4
Vergi Öncesi Diğer Gelir ve Giderler	44.932.000	-45.136.000	1367,0	-93,6
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER VERGİ ÖNCESİ KARI (ZARARI)	-287.622.000	-912.970.000	-2282,4	332,0
Sürdürülen Faaliyetler Vergi Geliri (Gideri)	-464.370.000	1.298.217.000	-44,2	221,1
Dönem Vergi Geliri (Gideri)	-685.000	64.701.000	-100,0	
Ertelenmiş Vergi Geliri (Gideri)	-465.055.000	1.362.918.000	-44,2	232,1
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER DÖNEM KARI/ZARARI	-751.992.000	385.247.000	-70,7	123,4
DÖNEM KARI (ZARARI)	-751.992.000	385.247.000	-70,7	123,4
Ana Ortaklık Payları	-751.992.000	385.247.000	-70,7	123,4
Hisse Başına Kazanç	-1	0	-100,0	
Amortisman Giderleri	102.100.000	100.578.000	250,6	70,4
Kıdem Tazminatı	50.000	20.378.000	0,4	167,3
Finansman Giderleri	-1.440.957.000	-3.166.043.000	459,5	180,4
Yurtiçi Satışlar	1.918.481.000	7.199.931.000	95,0	182,8
Yurtdışı Satışlar	358.722.000	2.283.980.000	48,2	207,2
Net Yabancı Para Pozisyonu	-1.341.801.000	-4.860.284.000	37,5	98,8
Parasal net yabancı para varlık/(yükümlülük) pozisyonu	-1.343.885.000	-4.856.616.000	37,6	98,8
Net YPP (Hedge Dahil)	-1.341.801.000	-4.860.284.000	37,5	98,8

Kaynak: KAP'tan elde edilen verilerden derlenerek hazırlanmıştır.

İmalat işletmesinin dönen varlıklarına bakıldığında 2020 yılında %72,6 ve 2021 yılında %222,9'luk bir artış olmuştur. Dönen varlıklardaki artış 2020 ve 2021 yılı için çok yüksektir. İmalat işletmesinin kısa vadeli yükümlülüklerinde 2020 yılında %31,6 ve 2021 yılında %105,8'lik bir artış yaşanmıştır. İmalat işletmesinin kısa vadeli yükümlülüklerindeki artış 2020 yılında düşük düzeyde gerçekleşirken 2021 yılında yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Dönen varlıklardaki artışın kısa vadeli yükümlülüklerdeki artıştan fazla olması işletmenin kısa vadeli borçları ödeme de problem yaşamayacağını ve yüksek bir net çalışma sermayesi çalıştığını göstermektedir.

İmalat işletmesinin duran varlıklarına bakıldığında 2020 yılında %30,4 ve 2021 yılında %65'lik bir artış olduğu görülmektedir. İşletmenin öz kaynaklarında 2020 yılında %11,7 ve 2021 yılında %44,2'lik bir artış gerçekleşmiştir. Ayrıca uzun vadeli yükümlülüklerinde 2020 yılında %93,3 ve 2021 yılında %156,9'luk bir artış olduğu görülmektedir. Bu durum duran varlıklardaki artışın özsermaye ve uzun vadeli yükümlülükler ile finanse edildiğini göstermektedir.

Stoklar incelendiğinde ise 2020 yılında %78,1 artış ve 2021 yılında %191,7'lik artış olduğu görülmektedir. Satışlara bakıldığında 2019 yılında %82,4'lük bir artış ve 2021 yılında %190,5'lik bir artış yaşandığı görülmektedir. Stoklar satışlara paralel bir artış göstermiştir. Bu durum işletmenin satış taleplerini karşılamak için stoklarını artırdığını göstermektedir.

İşletmenin ticari alacakları incelendiğinde 2020 yılında %40,9'luk bir artış ve 2021 yılında %216,8'lik bir artış olduğu görülmektedir. Satış gelirleri ise 2019 yılında %82,4'lük ve 2021 yılında %190,5'lik bir artış göstermiştir. Ticari alacaklar ve satış gelirleri birbirine paralel bir artış göstermektedir. İşletmenin alacakların tahsilinde bir sorunu yoktur.

İşletmenin ticari alacakları ve ticari borçlarına bakıldığında 2020 yılında %40,9'luk bir artış ve 2021 yılında %216,8'lik bir artış olduğu görülmektedir. Ticari borçlar ise 2020 yılında %79,4'lük ve 2021 yılında %225,6'lık bir artış olduğu göstermiştir. İşletmenin ticari borçlarının ticari alacaklarından daha fazla arttığı görülmektedir. Bu durumda işletmenin alımlarını veresiye, satışlarını peşin yaptığı sonucuna ulaşılabilir.

Satış gelirleri ile satış maliyetleri incelendiğinde 2019 yılında satış gelirlerinde %82,4'lük bir artış ve 2021 yılında %190,5'lik bir artış yaşandığı görülmektedir. Satışların maliyetinde ise 2020 yılında %61,4'lük bir artış ve 2021 yılına baktığımızda %176,8'lik bir artış olduğu görülmektedir. Satış gelirleri satış maliyetlerine göre daha fazla artmıştır. Bu durum işletmenin brüt karında artışa neden olmuştur. Finansal analizde sektörün durumunun da incelenmesi gerekmektedir.

4.2. Dikey Analiz

Tablo 6'da işletmenin 2019-2021 yılları grup ve genel toplama göre oluşturulmuş dikey analiz sonuçları ve imalat sektörünün 2019-2021 yılları dikey analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. İmalat İşletmesinin 2019-2021 Dikey Analiz Bilançosu

BİLANÇO KALEMLERİ	2019 Genel Toplamı	2020 Genel Toplamı	2021 Genel Toplamı	2019 Grup Toplamı	2020 Grup Toplamı	2021 Grup Toplamı
Dönen Varlıklar	20,8	25,8	40,5	100	100	100
Nakit ve Nakit Benzerleri	1,3	4,0	9,8	6,3	15,4	24,2
Finansal Yatırımlar	0,4	0,4	0,0	1,7	1,7	0,0
Ticari Alacaklar	6,4	6,5	10,0	30,8	25,2	24,7
Diğer Alacaklar	0,1	0,0	0,0	0,3	0,2	0,1
Stoklar	9,7	12,4	17,6	46,6	48,1	43,4
Diğer Dönen Varlıklar	3,0	2,4	3,1	14,2	9,5	7,6
(Ara Toplam)	20,8	25,8	40,5	100	100	100
Duran Varlıklar	79,2	74,2	59,5	100	100	100
Diğer Alacaklar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Maddi Duran Varlıklar	59,7	54,3	39,2	75,4	73,2	65,9
Maddi Olmayan Duran Varlıklar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ertelenmiş Vergi Varlığı	17,4	17,9	17,2	22,0	24,2	28,9
Diğer Duran Varlıklar	2,0	1,9	3,1	2,6	2,6	5,2
TOPLAM VARLIKLAR	100	100	100			
Kısa Vadeli Yükümlülükler	43,6	41,2	41,2	100	100	100
Finansal Borçlar	33,4	23,2	14,4	56,4	35,0	-7,8
Ticari Borçlar	8,7	11,3	17,8	27,3	43,3	50,4
Diğer Borçlar	0,2	0,0	0,2	0,1	0,5	-0,9
Ertelenmiş Gelirler	1,2	6,5	8,4	15,8	20,3	57,3
Dönem Karı Vergi Yükümlülüğü	0,0	0,0	0,2	0,0	0,5	-0,1
Diğer Kısa Vadeli Yükümlülükler	0,1	0,2	0,1	0,5	0,3	1,1
(Ara Toplam)	43,6	41,2	41,2	100	100	100
Uzun Vadeli Yükümlülükler	23,1	32,0	40,0	100	100	100
Finansal Borçlar	22,4	31,5	39,6	97,3	98,4	99,0
Diğer Uzun Vadeli Yükümlülükler	0,6	0,5	0,4	2,7	1,6	1,0
Özkaynaklar	33,3	26,7	18,8	100	100	100
Ana Ortaklığa Ait Özkaynaklar	33,3	26,7	18,8	100	100	100
Ödenmiş Sermaye	10,7	7,7	5,0	32,1	28,8	26,9
Kardan Ayrılan Kısıtlanmış Yedekler	2,5	1,8	1,0	7,4	6,6	5,1
Geçmiş Yıllar Kar/Zararları	-0,1	9,7	4,0	-0,3	36,4	21,2
Dönem Net Kar/Zararı	13,7	2,9	3,1	41,2	10,8	16,8
Diğer Özsermaye Kalemleri	6,5	4,7	5,6	19,6	17,4	30,0
TOPLAM KAYNAKLAR	100	100	100			

Kaynak: KAP'tan elde edilen verilerden derlenerek hazırlanmıştır.

İmalat işletmesinin 2021 yılı için varlıklarının %49,5'i dönen varlıklardan %59,5'i duran varlıklardan oluşmaktadır. Maddi duran varlıkların toplam varlıklar içerisinde %39,2 oranla en büyük payı oluşturduğu görülmektedir. Maddi duran varlıklardan sonra toplam varlıklar içerisindeki en büyük payı %17,6 oranla stoklar oluşturmaktadır. Dönen varlıkların grup dağılımına bakıldığında %43,4'ünü stokların, %24,7'sini ticari alacakların ve %24,2'sini ticari alacakların oluşturduğu görülmektedir.

İşletmenin kaynak yapısı incelendiğinde 2021 yılı için toplam kaynakların %41,2'sini kısa vadeli yükümlülüklerin, %40'ını uzun vadeli yükümlülüklerin ve %18,8'ini öz kaynakların oluşturduğu görülmektedir. Bu durum işletmenin borç ödemedeki riskini ortaya koymaktadır. İşletmenin finansal durumunun kötü ve öz kaynakların bu dönem için yetersiz olduğu söylenebilir.

Dönen varlıklarla kısa vadeli yükümlülükler karşılaştırıldığında 2019 yılında toplam varlıkların %20,8'ini dönen varlıklar, toplam kaynakların %43,6'sını kısa vadeli yükümlülükler oluşturmaktadır. 2020 yılında toplam varlıkların %25,8'ini dönen varlıklar, toplam kaynakların %41,2'sini kısa vadeli yükümlülükler oluşturmaktadır. 2021 yılında toplam varlıkların %40,5'ini dönen varlıklar, toplam kaynakların %41,2'ini kısa vadeli yükümlülükler oluşturmaktadır. Dönen varlıklar 2021 yılında kısa vadeli yükümlülüklerden %0,7 oranında daha düşüktür. Dönen varlıkların toplam varlıklar içindeki payının artan bir seyir gösterdiği görülmektedir. Buradan işletmenin net çalışma sermayesinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılır. Bu durum işletmenin likiditesinin ve net çalışma sermayesinin yetersiz olduğunu ve işletmenin kısa vadeli yükümlülüklerini zamanında yerine getiremeyeceğini göstermektedir. Sektör ortalaması da işletmenin likidite ve net çalışma sermayesi yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Duran varlıklar, toplam varlıkların 2019 yılında %79,2'sini, 2020 yılında %74,2'sini ve 2021 yılında %59,5'ini oluşturmaktadır. Duran varlıkların büyük bir kısmı maddi duran varlıklardan oluşmaktadır. Maddi duran varlıkların, duran varlıklar içindeki oranının yüksek olmasından işletmenin üretim kapasitesini artırmaya veya korumaya yönelik yatırımlar yaptığı sonucuna ulaşabilmektedir. Stoklardaki ve satışlardaki artış bu durumu desteklemektedir.

Genel kabul görmüş görüşe göre öz kaynakların toplam kaynaklar içindeki oranının %50'den fazla olması işletmenin borç ödeme riskini azaltan bir durumdur. İşletmenin öz kaynaklarına baktığımızda 2019 yılında toplam kaynakların %76,7'si yabancı kaynaklardan ve %33,3'ü öz kaynaklardan oluşmaktadır. 2020 yılında toplam kaynakların %73,2'si yabancı kaynaklardan ve %26,7'si öz kaynaklardan oluşmaktadır. 2021 yılında bu oran daha da azalarak öz kaynakların toplam kaynaklar içerisindeki oranı %18,8'e düşmüştür. Buradan işletmenin finansal durumunun iyi olmadığı ve öz kaynaklarının yetersiz olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

2019 yılında duran varlıklar toplam varlıkların %79,2'sini, öz kaynaklar ise toplam kaynakların %33,3'ünü oluşturmaktadır. Öz kaynaklar duran varlıklardan %45,9 daha azdır. 2020 yılında duran varlıklar toplam varlıkların %74,2'sini, öz kaynaklar ise toplam kaynakların %26,7'sini oluşturmaktadır. 2021 duran varlıklar toplam varlıkların %59,5'ini, öz kaynaklar ise toplam kaynakların %18,8'ini oluşturmaktadır. İşletmenin 2019 yılı devamlı sermayesi toplam kaynakların %56,4'ünü, 2020 yılında %58,7'sini ve 2021 yılında %58,8'ini oluşturmaktadır. İnceleme yapılan her 3 yıl için de öz kaynakların yüzdesinin duran varlıkların yüzdesinden çok düşük olduğu görülmektedir. Buradan öz kaynakların ve uzun vadeli yabancı kaynakların duran varlıkları finanse etmede yetersiz kaldığı ve kısa vadeli yabancı kaynakların da duran varlıkların finansmanında kullanıldığı sonucuna ulaşabiliriz. Bu da işletmeler için hiç istenmeyen bir durumdur.

Stoklar 2019 yılında toplam varlıkların %9,7'sini, dönen varlıkların %46,6'sını, 2020 yılında toplam varlıkların %12,4'ünü, dönen varlıkların %48,1'ini ve 2021 yılında toplam varlıkların %17,6'sını, dönen varlıkların %43,4'ünü oluşturmaktadır. Stokların toplam varlıklar içindeki payının sürekli arttığı görülmektedir. Bu durumun üretim artışından kaynaklandığı sonucuna ulaşılabilir.

Tablodaki verilere bakıldığında ticari alacakların toplam varlıklar içerisindeki payının sürekli arttığı görülmektedir. Ticari alacaklar 2019 yılında toplam varlıkların %6,4'ünü, dönen varlıkların %30,8'ini, 2020 yılında toplam varlıkların %6,5'ini, dönen varlıkların %25,2'sini ve 2021 yılında toplam varlıkların %10'unu, dönen varlıkların %24,7'sini oluşturmaktadır. Ticari alacakların toplam

varlıklar içerisindeki payının artmasının satışların artmasından, alacakların zamanında tahsil edilememesinden veya kredili satışların artmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılabilir.

Tablodaki verilere bakıldığında ticari borçların ticari alacaklardan bütün dönemlerde fazla olduğu görülmektedir. 2019 yılında ticari borçlar toplam kaynakların %8,7'sini, ticari alacaklar toplam varlıkların %6,4'ünü, 2020 yılında ticari borçlar toplam kaynakların %11,3'ünü, ticari alacaklar toplam varlıkların %6,5'ini ve 2021 yılında ticari borçlar toplam kaynakların %17,8'ini, ticari alacaklar toplam varlıkların %10'unu oluşturmaktadır. Enflasyonun fazla olduğu dönemlerde ticari borçların ticari alacaklardan az olması işletmeler açısından olumsuz bir durumdur.

Tablo 7. İmalat İşletmesinin 2019-2021 Dikey Analiz Gelir Tablosu

GELİR TABLOSU	2019 Genel Toplamı	2020 Genel Toplamı	2021 Genel Toplamı
Satış Gelirleri	100	100	100
Satışların Maliyeti (-)	88,6	78,4	74,7
Ticari Faaliyetlerden Brüt Kar (Zarar)	11,4	21,6	25,3
BRÜT KAR (ZARAR)	11,4	21,6	25,3
Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri (-)	3,1	3,0	3,2
Genel Yönetim Giderleri (-)	1,4	0,9	0,8
Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-)	0,1	0,1	0,1
Diğer Faaliyet Gelirleri	8,0	11,9	17,8
Diğer Faaliyet Giderleri (-)	5,9	9,2	21,7
FAALİYET KARI (ZARARI)	8,9	20,3	17,3
Net Faaliyet Kar/Zararı	6,8	17,6	21,2
Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler	0,2	1,0	0,0
Yatırım Faaliyetlerinden Giderler (-)	0,1	0,0	0,0
Finansman Gideri Öncesi Faaliyet Karı/Zararı	9,0	21,3	17,4
(Esas Faaliyet Dışı) Finansal Gelirler	2,8	8,1	8,1
(Esas Faaliyet Dışı) Finansal Giderler (-)	11,3	34,8	33,6
Vergi Öncesi Diğer Gelir ve Giderler	0,1	1,0	0,0
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER VERGİ ÖNCESİ KARI (ZARARI)	0,5	-5,5	-8,1
Sürdürülen Faaliyetler Vergi Geliri(Gideri)	38,0	11,6	12,9
Dönem Vergi Geliri(Gideri)	0,0	0,0	0,4
Ertelenmiş Vergi Geliri(Gideri)	38,1	11,6	13,3
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER DÖNEM KARI/ZARARI	38,5	6,2	4,8
DÖNEM KARI (ZARARI)	38,5	6,2	4,8
Ana Ortaklık Payları	38,5	6,2	4,8
Hisse Başına Kazanç	0,0	0,0	0,0
Amortisman Giderleri	1,5	2,8	1,7
Kıdem Tazminatı	0,4	0,2	0,2
Finansman Giderleri	-11,3	-34,8	-33,6
Yurtiçi Satışlar	73,1	78,1	76,1
Yurtdışı Satışlar	26,9	21,9	23,1
Net Yabancı Para Pozisyonu	-129,4	-97,5	-66,8
Parasal net yabancı para varlık/(yükümlülük) pozisyonu	-129,3	-97,5	-66,7
Net YPP (Hedge Dahil)	-129,4	-97,5	-66,8

Kaynak: KAP'tan elde edilen verilerden derlenerek hazırlanmıştır.

Gelir tablosunun dikey yüzdesi incelendiğinde 2019 yılında işletmenin brüt satış kârı satış gelirlerinin %11,4'ü, 2020 yılında %21,6'sı ve 2021 yılında %25,3'ü oranında gerçekleşmiştir. Satışların maliyetini incelediğimizde 2019 yılında satış gelirlerinin %88,6'sı, 2020 yılında %79,4'ü ve 2021 yılında %74,7'si oranında gerçekleşmiştir. İşletmenin faaliyet kârı ise 2019 yılında satış gelirlerinin %8,9'unu, 2020 yılında %20,3'ünü ve 2021 yılında %17,3'ünü oluşturmuştur. İşletmenin finansal giderleri 2019 yılında satış gelirlerinin %11,3'ünü, 2020 yılında %34,8'ini ve 2021 yılında %33,6'sını oluşturmuştur. Esas faaliyet dışı finansal giderler 2019 yılında satış gelirlerinin %11,3'ü oranındayken bu oran 2020 yılında bir önceki yıla göre %23,8 artmış, 2021 yılında 2020 yılına göre %0,8 azalmıştır. Sürdürülen faaliyetler vergi geliri 2019 yılında %38 oranındayken bu oran 2020 yılında %11,6'ya düşmüş, 2021 yılında bir önceki yıla göre %1,3 artmıştır. Dönem net kârı incelendiğinde 2019 yılında %38,5 oranındayken, bu oran 2020 yılında %6,2'ye, 2021 yılında %4,8'e düşmüştür. Satış gelirlerinin artması ve satışların maliyetinin azalması işletmenin brüt kârını artırmıştır. İşletmenin dönem karındaki azalışın vergi gelirlerindeki azalış ve finansal giderlerdeki artışlardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

4.3. Oran Analizi

Finansal tabloların analizinde yaygın olarak kullanılan yöntemlerden birisidir. Tablo 8'de imalat işletmesinin ve imalat sektöründeki bütün işletmelerin 2019-2021 yıllarına ait oran analizi sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 8. İmalat İşletmesinin 2019-2021 Oran Analizi Tablosu

Likidite Oranları						
	İmalat İşletmesi			Sektör Ortalaması		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Cari Oran	0,48	0,63	0,98	1,47	1,54	1,49
Asit Test Oranı	0,25	0,32	0,56	0,90	0,96	0,87
Nakit Oranı	0,03	0,10	0,24	0,28	0,34	0,30
Finansal Yapı Oranları						
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Finansal Kaldıraç Oranı	0,67	0,73	0,81	0,66	0,67	0,67
Toplam Borçların Öz-Sermayeye Oranı	2,00	2,74	4,33	1,95	1,99	1,99
Kısa Vadeli Borçların Pasiflere Oranı	0,44	0,41	0,41	0,46	0,45	0,48
Uzun Vadeli Borçların Pasiflere Oranı	0,23	0,32	0,40	0,20	0,21	0,19
Maddi Duran Varlıkların Uzun Süreli Borçlara Oranı	2,59	1,70	0,98	1,09	0,97	1,07
Faaliyet Oranları						

	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Stok Devir Hızı	3,26	2,95	2,80	3,88	3,74	3,98
Stok Devir Süresi	112,04	123,58	130,20	94,07	97,59	91,71
Alacak Devir Hızı	5,56	7,20	6,60	4,23	3,99	4,24
Alacak Devir Süresi	65,64	50,71	55,29	86,29	91,48	86,08
Varlık Devir Hızı	0,36	0,47	0,66	1,01	0,94	1,01
Maddi Duran Varlık Devir Hızı	0,60	0,86	1,68	4,64	4,61	5,10
Karlılık Oranları						
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Brüt Kâr Marjı	11,41	21,59	25,28	16,22	18,00	18,98
Faaliyet Kâr Marjı	8,90	20,30	17,34	7,77	10,05	12,04
Net Kâr Marjı	38,5	6,19	4,76	4,78	6,15	7,46
Öz-Sermaye Kârlılık Oranı	41,17	10,82	16,75	14,30	17,81	22,38
Aktif Kârlılık Oranı	13,72	2,89	3,14	4,81	5,81	7,51

4.3.1. Likidite Oranları

İmalat işletmesinin cari oranı 2019 yılında 0,48, 2020 yılında 0,63 ve 2021 yılında 0,98 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalaması ise 2019 yılında 1,47, 2020 yılında 1,54 ve 2021 yılında 1,49 düzeyinde gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde bu oranın 1,5 düzeyinde olması beklenir. Ayrıca sektör ortalamalarına göre işletmenin oranları oldukça düşüktür. Buradan işletmenin likidite sıkıntısı yaşadığı sonucuna ulaşılabilir.

Asit-test oranı 2019 yılında 0,25 düzeyinde, 2020 yılında 0,32 ve 2021 yılında 0,56 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalaması ise 2019 yılında 0,90 düzeyinde, 2020 yılında 0,96 ve 2021 yılında 0,87 düzeyinde gerçekleşmiştir. İşletmenin asit- test oranı hem sektör hem de genel kabul görmüş oranın altındadır. Gelişmekte olan ülkelerde bu oranın 0,70 düzeyinde olması beklenir.

Nakit oranı 2019 yılında 0,03, 2020 yılında 0,10 ve 2021 yılında 0,24 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalaması ise 2019 yılında 0,28 düzeyinde, 2020 yılında 0,34 ve 2021 yılında 0,30 düzeyinde gerçekleşmiştir. İşletmenin oranlarının tüm yıllar için sektörün ve genel kabul görmüş standartların altında olduğu görülmektedir. Genel olarak bu oranın 0,20'nin altında olmaması beklenir. Gelişmekte olan ülkelerde bu oran 0,20'nin altına düşebilmektedir.

İmalat işletmesinin her 3 yıl içinde likidite oranları incelendiğinde genel olarak hem istenilen düzeyin hem de sektör ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Buradan işletmenin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılamada sıkıntı yaşadığı ve net işletme sermayesinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılabilir.

4.3.2. Finansal Yapı Oranları

Finansal kaldıraç oranı 2019 yılında 0,67, 2020 yılında 0,73 ve 2021 yılında 0,81 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalaması ise 2019 yılında 0,66 düzeyinde, 2020 ve 2021 yıllarında

0,67 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oran varlıkların ne kadarlık bir kısmının yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir. Oranın yüksek olması işletmenin finansmanının riskli bir yapıda olduğunu gösterir. Çalışmaya konu olan işletmenin kaldıraç oranları 2019 yılında sektörle paralellik gösterirken, 2020 ve 2021 yıllarında sektörün üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durum işletmenin finansman riskinin sektöre göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplam Borçların Öz-Sermayeye Oranı 2019 yılında 2, 2020 yılında 2,74 ve 2021 yılında 4,33 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalamasına baktığımızda 2019 yılında 1,95, 2020 ve 2021 yıllarında 1,99 düzeyinde gerçekleşmiştir. Genel olarak bu oranın 0,5 düzeyinde olması istenir. İşletme özellikle 2021 yılında öz kaynaklara oranla çok daha yüksek bir borç düzeyi ile çalışmaktadır ki bu durum finansal kaldıraç oranının ortaya koyduğu riski daha belirgin hale getirmektedir.

Kısa Vadeli Borçların Pasiflere Oranı 2019 yılında 0,44, 2020 ve 2021 yıllarında 0,41 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalamasına baktığımızda 2019 yılında 0,46 düzeyinde, 2020 yılında 0,45 ve 2021 yılında 0,48 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ülkemizde uzun vadeli borç temin etme imkânları sınırlı olduğundan bu oran genellikle düşük çıkmaktadır. Genel olarak bu oranın üretim işletmelerinde 0,3'ten veya 1/3'ten fazla olmaması istenir. Ancak çalışmaya konu olan işletmedeki bu oran inceleme yapılan 3 yıl için de sektör ortalamasının altında gerçekleşmiştir.

Uzun Vadeli Borçların Pasiflere Oranı 2019 yılında 0,23, 2020 yılında 0,32 ve 2021 yılında 0,40 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalamasına baktığımızda 2019 yılında 0,20 düzeyinde, 2020 yılında 0,21 ve 2021 yılında 0,19 düzeyinde gerçekleşmiştir. Genel olarak bu oranın 0,2 düzeyinde olması istenir.

Maddi Duran Varlıkların Uzun Süreli Borçlara Oranı 2019 yılında 2,59 düzeyinde, 2020 yılında 1,7 ve 2021 yılında 0,98 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalaması ise 2019 yılında 1,09, 2020 yılında 0,97 ve 2021 yılında 1,07 düzeyinde gerçekleşmiştir. Genel olarak bu oranın 1 düzeyinde olması istenir.

4.3.3. Faaliyet Oranları

Stok Devir Hızı 2019 yılında 3,26, 2020 yılında 2,95 ve 2021 yılında 2,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalamasına baktığımızda 2019 yılında 3,88, 2020 yılında 3,74 ve 2021 yılında 3,98 düzeyinde gerçekleşmiştir. Stok Devir Süresi 2019 yılında 112,04, 2020 yılında 123,58 ve 2021 yılında 130,20 gün düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalamaları incelendiğinde ise 2019 yılında 94,07, 2020 yılında 97,59 ve 2021 yılında 91,71 gün düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. İşletmenin stoklarını sektöre göre daha yavaş devrettiği anlaşılmaktadır. Stok politikası gözden geçirilmelidir.

Alacak Devir Hızı 2019 yılında 5,56, 2020 yılında 7,2 ve 2021 yılında 6,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektöründe ise 2019 yılında 4,23, 2020 yılında 3,99 ve 2021 yılında 4,24 düzeyinde gerçekleşmiştir. Alacak Devir Süresi 2019 yılında 65,64, 2020 yılında 50,71 ve 2021 yılında 55,29 gün düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalamasına baktığımızda 2019 yılında 86,29, 2020 yılında 91,48 ve 2021 yılında 86,08 gün düzeyinde gerçekleşmiştir. İşletmenin alacak devir hızı ve alacak devir süresi sektöre göre iyi durumdadır. Bu durum işletmenin alacaklarını zamanında tahsil ettiğini gösterir.

Varlık Devir Hızı 2019 yılında 0,36, 2020 yılında 0,47 ve 2021 yılında 0,66 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalamasına baktığımızda 2019 ve 2021 yıllarında 1,01 ve 2020 yılında 0,94 düzeyinde gerçekleşmiştir. Maddi Duran Varlık Devir Hızı 2019 yılında 0,6, 2020 yılında 0,86 ve 2021 yılında 1,68 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalaması ise 2019 yılında 4,64, 2020 yılında 4,61 ve 2021 yılında 5,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. İşletmenin oranları yıllara göre artsa da

sektör ortalamasından oldukça altında ve olması gereken düzeyde değildir. Bu oranlardan işletmenin maddi duran varlıklarını verimli kullanmadığı sonucuna ulaşılabılır.

4.3.4. Kârlılık Oranları

Brüt Kâr Marjı 2019 yılında 11,41, 2020 yılında 21,59 ve 2021 yılında 25,28 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalamaları incelendiğinde 2019 yılında 16,22, 2020 yılında 18 ve 2021 yılında 18,98 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir 2020 ve 2021 yıllarında brüt kâr marjı sektör ortalamasının üzerindedir.

Faaliyet Kâr Marjı 2019 yılında 8,9, 2020 yılında 20,3 ve 2021 yılında 17,34 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalamaları ise 2019 yılında 7,77, 2020 yılında 10,05 ve 2021 yılında 12,04 düzeyinde gerçekleşmiştir. İnceleme yapılan 3 yıl içinde faaliyet kâr marjı sektör ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir.

Net Kâr Marjı 2019 yılında 38,5, 2020 yılında 6,19 ve 2021 yılında 4,76 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalamaları ise 2019 yılında 4,78, 2020 yılında 6,15 ve 2021 yılında 7,46 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2020 yılında 2019 yılına göre net kârda 32,31 oranında azalma meydana gelmiştir. İşletmenin net kârındaki azalışın brüt kârın yetersiz olması ve faaliyet giderlerinin yüksek olması, finansal giderlerdeki artış ve vergi gelirlerindeki azalıştan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Öz-Sermaye Kârlılık Oranı 2019 yılında 41,17, 2020 yılında 10,82 ve 2021 yılında 16,75 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalaması ise 2019 yılında 14,3, 2020 yılında 17,81 ve 2021 yılında 22,38 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2019 yılında öz-sermaye kârlılık oranı sektör ortalamasından 26,87 daha fazladır. 2020 ve 2021 yılında bu oran sektör ortalamasının altına düşmüştür.

Aktif Kârlılık Oranı 2019 yılında 13,72, 2020 yılında 2,89 ve 2021 yılında 3,14 düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ortalamalarının ise 2019 yılında 4,81, 2020 yılında 5,81 ve 2021 yılında 7,51 düzeyinde gerçekleşmiştir. İşletmenin aktif kârlılık oranında 2020 yılında 2019 yılına göre çok büyük düşüş yaşanmıştır. İşletmenin aktif kârlılık oranı 2021 yılında 2020 yılına göre 0,25 artış göstermiş fakat sektör ortalamasının altında kalmıştır. Buradan aktiflerin etkin kullanılmadığı sonucuna ulaşılabılır.

SONUÇ

Araştırmaya konu olan işletme imalat sektöründe faaliyet gösteren ve sektörde önemli bir konuma sahip bir işletmedir. Çalışmada uygulanan finansal analiz tekniklerinin sonuçları şu şekildedir.

İşletmenin kısa vadeli borçların ödeme kapasitesini gösteren likidite oranlarının yüksek olması beklenmektedir. İmalat işletmesinin her 3 yıl içinde likidite oranları incelendiğinde genel olarak hem istenilen düzeyin hem de sektör ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. İşletmenin yapancı kaynak kullanım oranı yüksek öz kaynak yeterliliği düşük düzeydedir. Bu durum işletmenin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılamada sıkıntı yaşadığını ve net işletme sermayesinin yetersiz olduğunu göstermektedir. İşletmenin likit yapısının güçlendirmesi önerilmektedir.

İşletmenin kaynak yapısının ve uzun vadeli borçlarını ödeme durumunun ölçülmesinde finansal yapı oranları kullanılmaktadır. İmalat işletmesinin, işletmenin varlıklarının finansmanında öz kaynaklardan daha çok yabancı kaynakları kullandığı, duran varlıklarını yabancı kaynaklar ile finanse etmeye çalıştığı görülmektedir. Finansal yapı oranları incelendiğinde varlık ediniminde kısa vadeli borçlanma ve öz kaynak oranının yıllara göre azaldığı, uzun vadeli yabancı kaynak kullanımının arttığı söylenebilir. İşletmenin öz kaynak yapısını güçlendirmesi önerilmektedir.

İşletmenin çalışma durumunun analizinde kullanılan faaliyet oranları işletmenin faaliyetlerinde varlıklarını etkin bir biçimde kullanıp kullanmadığını göstermektedir. Faaliyet oranlarında stok devir

hızı, varlık devir hızı ve maddi duran varlık devir hızı imalat sektör ortalamasının altında gerçekleşmiştir. İşletmenin stok devir hızının sektör ortalamasının altında kalması işletmenin stok politikasında sorun olduğunu düşündürmektedir. Alacak devir hızı ise sektör ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir. İşletmenin alacaklarını tahsil etmede problem yaşamadığı anlaşılmaktadır. Varlık devir hızı ve maddi duran varlık devir hızı sektör ortalamasının altında kalmıştır. Buradan işletmenin tam kapasite ile çalışmadığı ve atıl kapasitenin bulunduğu anlaşılmaktadır. İşletmenin varlık devir hızını arttırarak finansal verimliliğini de artırması önerilmektedir.

İşletmenin faaliyetlerinin kârlı olup olmadığının belirlenmesinde kârlılık oranları kullanılmaktadır. İşletmenin brüt kârı yıllara göre artmış ve sektör ortalamasının üstünde gerçekleşmiştir. Brüt kâr marjındaki artışın fazla olması, satışlardaki artışın satışların maliyetindeki artıştan oransal olarak daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. İşletmenin net kârı 2019 yılında sektör ortalamasının çok üzerindeyken, 2020 ve 2021 yıllarında sektör ortalamasının altına düşmüştür. İşletmenin net kârındaki azalışın faaliyet giderlerinin yüksek olması, finansal giderlerdeki artış ve vergi gelirlerindeki azalıştan kaynaklandığı düşünülmektedir. İşletmenin giderlerini azaltacak faaliyetlerde bulunması önerilmektedir. İşletmenin aktif kârlılık oranı 2019 yılında sektör ortalamasının üstündeyken bu oran 2020 ve 2021 yıllarında sektör ortalamasının altına düşmüştür. Bu durum işletmenin varlıklarını verimli kullanamadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, R. ve Rençber, Ö. F. (2015). “BİST’te İmalat Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansları Üzerine Bir Araştırma”. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (65), 117-136.
- Akyüz, F., Yeşil, T. ve Ebru, K. A. R. A. (2019). “İşletmelerin Dupont Karlılık Analiziyle Performansının Belirlenmesi: Borsa İstanbul İmalat Sektörü Örneği”. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (83), 61-84.
- Aslan, T. ve Kızıl, C. (2021). “Finansal Performansın Yüzde Yöntemi İle Analizi: Galatasaray AŞ’ye Yönelik Bir Uygulama”. OPUS International Journal of Society Researches, 18(44), 8172-8197.
- Aydemir, İ.(2024). “Türkiye’de 2009-2021 Yılları Arasında Sağlık İşletmelerinde Gerçekleşen Finansal Performans Analizi”. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13(1), 186-200. doi:10.33206/mjss.1301055
- Aydın, N., Şen, M. ve Berk, N., 2014. Finansal yönetim-I. 3. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Ata, H. A. ve Yakut, E. (2009). “Finansal Performansa Dayalı Etkinlik Ölçümü: İmalat Sektörü Uygulaması”. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (18), 80-100.
- Berk, N., 2017. Finansal yönetim. 12. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Bloomenthal, A. (2023). Financial Ratio Analysis: Definition, Types, Examples and How to use. Retrieved, 16, 2023.
- Çabuk A. Finansal Tablolar Analizi, (Ed.Saime ÖNCE), Finansal Tablolar Analizi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2996, Eskişehir 2019, s.(48-50).
- Çabuk A. Finansal Tablolar Analizi, (Ed.Saime ÖNCE), Finansal Tablolar Analizi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2996, Eskişehir 2019, s.(64).
- Dumanoglu, S. (2010).” İMKB'de İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Mali Performansının Topsis Yöntemi İle Değerlendirilmesi”. Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 29(2), 323-339.

- İtik, Ü. M. (2021). “Mali Tablolar Analizi: Borsa İstanbul (Bist)’Da Faaliyet Gösteren Bir Gıda İşletmesinde Uygulama (2015-2019)”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1641-1661.
- KAP/www.kap.org.tr. ”Şirket Bilgileri”. Erişim: 5 Mayıs 2024. <https://www.kap.org.tr/tr/sirket-bilgileri/ozet/4028e4a240ee866c0140f20abd9500cc>
- Karadeniz, E., İskenderoğlu, Ö. ve Cemile, Ö. C. E. K. (2021). “Kağıt Ve Kağıt Ürünleri İmalat Sektörünün Finansal Performansının Ölçek Temelinde Analizi: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Sektör Bilançolarında Bir Araştırma”. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 23(1), 160-171.
- Karasioglu, F. ve Eren, T. (2012). *Finansal Tablo Analizi*.
- Kızıl, C. ve Aslan, Ö. Ü. T. “Finansal Performansın Rasyo Yöntemiyle Analizi: Borsa İstanbul’da (Bist’de) İşlem Gören Havayolu Şirketleri Üzerine Bir Uygulama”.
- Krivka, A. ve Stonkutè, E. (2015). “Complex Analysis Of Financial State And Performance Of Construction Enterprises”. *Business, Management and Economics Engineering*, 13(2), 220-233.
- Leon, D. D. (2018). “Analysis of The Financial Performance of Entities from Tourism Industry”. *SEA–Practical Application of Science*, 6(17), 151-158.
- Mesarić, M. (2014). “Ratio Analysis and Piotroski Scoring System in the Automobile Industry in Croatia”. *Ekonomski Vjesnik/Econviews: Review of Contemporary Business, Entrepreneurship and Economic issues*, 27(1), 127-141.
- Onat, M. G. (2007). *Otomotiv sektöründe oranlar yöntemi aracılığı ile finansal analiz. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.*
- Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ders Notları, Erişim: 29 Nisan 2024, <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/ahmet.gun/97588/finansal-tablolar-analizi-ders-notlari.doc>
- Öğünç, H. (2018). “Gıda ve tekstil sektörlerinin karşılaştırmalı finansal analizi (2014-2016 Dönemi)”. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), 53-70.
- Öğünç, H. (2019). “Bir Tuğla Üretim İşletmesi ve İlişkili Sektörlerin Karşılaştırmalı Finansal Analizi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 3(2), 241-262.
- Önce Saime, “Finansal Tablolar Analizi”, (Ed.Saime ÖNCE), *Finansal Tablolar Analizi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2996, Eskişehir 2019, s.(4).
- Özyürek, H. ve Erdoğan, E. (2011). *Finansal Kurumlarda Mali Analiz ve Bir Uygulama. Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 229-238.
- Palaz, A. (2018). “Türkiye Mobilya İmalat Sektörünün Finansal Analizi; Altman Z Skor Modeli ve Oran Analizi Yöntemi Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Topal, A. (2018). “Türkiye Şişe Ve Cam Fabrikaları AŞ. Kimyasallar Grubundan Soda Sanayii AŞ 2013-2017 Yılları Arası Mali Tablolarının Finansal Analiz Tekniklerinden Oran Analiz Yöntemi ile İncelenmesi”. *Research Studies Anatolia Journal*, Cilt:1, Sayı: 2, 154-164.
- Usta, Ö. (2014). *İşletme Finansı ve Finansal Yönetim. Detay Yayıncılık.*
- Yasemin, E. Z. İ. N. (2022). “Tekstil Sektörünün Oran Analizi ve Topsis Yöntemi İle Değerlendirilmesi”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(25), 213-243.

FONKSİYONEL KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

1. Pınar YAMAN¹

2. Hakan YAVUZ²

ÖZET

Bu çalışmada OECD üyesi 34 ülkenin 2009-2020 yılları arasına ait fonksiyonel kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi araştırılmıştır. Araştırma verileri Dünya Bankası ve IMF'in veri tabanından alınmıştır. Çalışmada ekonomik büyümeyi ifade eden ekonomik büyüme oranı (GDP) bağımlı değişken, fonksiyonel kamu harcamalarını ifade eden genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler, çevre koruma hizmetleri, iskân ve toplum refahı hizmetleri, sağlık harcamaları, kültür ve din harcamaları, eğitim harcamaları, sosyal koruma hizmetleri harcamaları kalemlerinin toplam kamu harcamaları içerisindeki oranı ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Araştırmanın analizinde iki aşamalı sistem GMM dinamik panel veri analizi metodu kullanılmıştır. Analiz sonucunda; fonksiyonel kamu harcamaları olan genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler, çevre koruma hizmetleri, iskân ve toplum refahı hizmetleri, sağlık harcamaları, kültür ve din harcamaları, eğitim harcamaları, sosyal koruma hizmetleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fonksiyonel Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme, OECD Ülkeleri, Panel Veri Analizi, Sistem GMM

THE RELATIONSHIP BETWEEN FUNCTIONAL PUBLIC EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH: A RESEARCH ON OECD COUNTRIES

ABSTRACT

In this study, the effect of functional public expenditures of 34 OECD member countries on economic growth between 2009 and 2020 was investigated. Research data were taken from the database of the World Bank and IMF. In the study, the dependent variable is the economic growth rate (GDP), which expresses economic growth, and general public services, which express functional public expenditures, defense services, public order and security services, economic affairs, environmental

¹ Sakarya Üniversitesi Maliye Yüksek Lisans Öğrencisi, pinaryaman.7949@gmail.com, ORCID: 0009-0002-6887-8138.

² Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Maliye Bölümü, hyavuz@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5972-8213.

Geliş Tarihi: 15.05.2024 / Kabul Tarihi: 27.06.2024 Çalışma Türü: Araştırma Makalesi

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir. Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir. Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

protection services, housing and social welfare services, health expenditures, culture and religious expenditures, education expenditures and social protection services expenditure items ratios of in total public expenditures was used as independent variables. In the analysis of the research, the two-stage system GMM dynamic panel data analysis method was used. As a result of the analysis; There is a positive relationship between general public services, defense services, public order and security services, economic affairs, environmental protection services, housing and social welfare services, health expenditures, culture and religion expenditures, education expenditures, social protection services, which are functional public expenditure elements, and economic growth.

Key Words: Functional Public Expenditures, Economic Growth, OECD Countries, Panel Data Analysis, System GMM

GİRİŞ

Devletler, toplumun refahını ve ekonomik istikrarı sağlamak için ekonomi politikaları geliştirirler. Ekonomi politikası, ülke yönetimi tarafından belirlenen ekonomik hedeflere ulaşmak için oluşturulan politikaları içerir. Genel anlamda ekonomi politikaları, makroekonomik dengelerin ne yönde, nasıl değişeceğini içerisine alan konulardan oluşmaktadır. Maliye politikası ekonomi politikalarının önemli bir unsurudur. Öte yandan ülke yönetimi maliye politikasının önemli bir unsuru olan kamu harcamalarını ekonomik istikrarı sağlamak için kullanabilmektedir. Kamu harcamaları, ekonomik istikrarın, büyümenin ve gelir dağılımındaki adalet üzerinde etkisi bulunmaktadır. Kamu harcamalarındaki bu birleşim ekonomik ve sosyal etkilerin oluşmasına katkı sağlar.

Toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik gerçekleştirilen kamu harcamaları, devletin kullandığı en önemli mali araçlardan birisidir. Kamu harcamaları yalnızca toplumsal ihtiyaçların karşılanması için gerçekleştirilen harcamalar olmasının yanı sıra ülke ekonomisi içerisindeki rolü itibarıyla ekonominin tam istihdam düzeyine ulaşmasında, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında, gelir dağılımında adaletin sağlanmasında ve en önemlisi üretim miktarında artışın sağlanmasında önemli rolü bulunmaktadır. Üretim miktarında yaşanan artış ekonomik büyümenin daha hızlı gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır. Artan üretim, daha hızlı ekonomik büyüme anlamına gelir. Bundan dolayı ülkelerin istikrarlı ekonomik büyüme oranını yakalamak istemeleri hedeflerinden birisidir. Özellikle istikrarlı ekonomik büyüme ülkelerin önemli hedeflerinden biridir.

Kamu harcamaları dar ve geniş olmak üzere iki farklı şekilde tanımlanabilmektedir. Bunlardan ilki dar anlamda kamu harcamaları, ikincisi ise geniş anlamda kamu harcamalarıdır. Burada yaşanan farklılığın temel nedeni hangi kurumlar tarafından gerçekleştirilen harcamaların kamu harcaması olarak kabul edilip edilmeyeceği ile ilgilidir. Dar anlamda kamu harcamaları merkezi yönetim ve mahalli idareler tarafından yapılan harcamaları ifade etmektedir (Özmen, 2010, s.10). Geniş anlamda kamu harcamaları ise devletin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için merkezi idare, taşra teşkilatı, kamu iktisadi kuruluşları ve sosyal güvenlik kurumları aracılığı ile yapmış olduğu harcamalardır (Güder vd., 2016: 48).

Kamu harcamaları ekonomik açıdan, fonksiyonel açıdan ve kurumsal olmak üzere üç farklı sınıflandırma yapılmaktadır.

Ekonomik sınıflandırma, devletin üzerine düşen görevleri yerine getirmek için kullandığı araçların, yerel piyasalara ve gelir dağılımı üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek ve bu etkiyi gözlemleyip değerlendirebilmek amacıyla yapılan sınıflandırmadır. Kamu gelirlerinin harcanması, kamunun borçlanması ve kamu gelir ve giderleri arasındaki farkların sınıflandırılmasında kamu harcamaları ekonomik açıdan ayrılmaktadır (Ataç ve Moğol, 1994: 129).

Kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırmasında, harcamalar verilen hizmetler esas alınarak tasnif edilmektedir (Eker ve Tüğen, 1994: 82). Diğer bir ifade ile kamu harcamaları, ödemeyi yapan kurum ve kuruluşlar bazında değil kamu harcamalarının yöneldiği faaliyetler ve fonksiyonlara göre yerine getirildiğinde fonksiyonel sınıflandırma karşımıza çıkmaktadır. Kamu harcamalarının idari olarak sınıflandırmasında harcamayı yapan kurum ve kuruluşlar ne kadar, hangi miktar ve ne için harcama gerçekleştirildiği görülürken bu sınıflandırmada devletin ne amaç için, hangi fonksiyonu gerçekleştirmek için yaptığı harcamalar görülmektedir (Türk, 2005: 54). Kamu harcamalarının fonksiyonel olarak sınıflandırılmasında devlet tarafından gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin ortaya çıkan harcamaların izlenmesine imkan vererek uluslararası karşılaştırmanın yapılmasına olanak sağlamaktadır (Çöker, 2008: 61). Bu sınıflandırma diğer taraftan kamu harcamalarının bir düzen haline getirilmesini sağlayarak kamu hizmetleri arasında ayırım yaparak kaynakların etkin bir şekilde dağıtılmasına imkan sağlamaktadır (Altay, 2019: 121). Bu sınıflandırma yönteminde harcamayı gerçekleştiren idari birim yerine eğitim, sağlık, savunma gibi hizmetler ön plandadır. Başka bir deyişle odak noktası hangi kuruluşların hizmet sunduğu değil, hangi amaçlara ulaşmak için kullanıldığıdır. Her ne kadar devletin sorumluluğundaki hizmetler yürütülse de belli bir hizmet türü birçok idari birim tarafından yürütülmektedir. Bu durum hizmetlerin belirginliğinin azalmasına neden olmaktadır. Fonksiyonel sınıflandırma bu belirsizliği ortadan kaldırır, tekrarları ve hizmetlerdeki eksiklikleri azaltır ve hizmetlerin etkinleştirilmesi veya uygun maliyetli sunumu, toplam ve birim maliyetlerin belirlenmesi açısından bazı faydalar sağlar (Edizdoğan, 2008: 79-81, Tüğen, 2016: 179-180).

Kurumsal sınıflandırmada ana amaç kurumsal maliyetleri izlemek, karşılaştırmak ve program sorumlularını mümkün olduğunca net bir şekilde tanımlayarak (Mutluer vd., 2010: 122), harcamalar kurum ve kuruluşlara göre tek tek bölünmektedir. Söz konusu ayrılık süreci önceden belirlenmekte ve hukuki olarak yürütülmektedir. Örneğin harcamaların merkezi yönetim ile yerel yönetim arasında bölüştürülmesi, gücünü Anayasa'dan alan bir bölüştürme yöntemidir. Merkezi yönetim bütçesi; Genel bütçe, özel bütçe ve düzenleyici ve denetleyici kurumların bütçesi arasındaki fark ise: 5018 sayılı Kanun çerçevesinde ortaya çıkmaktadır (Edizdoğan, 2008: 78-79). Kurumsal sınıflandırma yöntemi; kamu hizmetlerinin ne olduğunun yanı sıra, hizmeti verecek kurumların da dikkate alınması, hizmetlerin en uygun kuruluşa yaptırılması, verimliliğin artırılması, ihtiyaçların en verimli şekilde karşılanması, fayda-maliyet analizi yoluyla tercihlerin belirlenerek kontrol ve denetimi etkin hale getirilerek sapmaların ortadan kaldırılması, idari ve siyasi sorumluluğun artırılması gibi birçok alanda önem taşımaktadır (Akdoğan, 2019: 94).

Devletler tarafından gerçekleştirilen kamu harcamaları ülkede ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanmasında rolü oldukça önemlidir. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi Wagner ve Keynesyen görüş çerçevesinde ele alınmaktadır. Wagner 1883 yılında dönemin sanayisi gelişmiş ülkelerini (Almanya, İsviçre, ABD) inceleyerek, milli gelir ile kamu harcamaları arasında ilişki olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu ülkelerin sanayileşme derecesine göre milli gelirin artış gösterdiğini ve bununla birlikte kamu harcamalarında da bir artışın yaşandığını belirlemiştir (Nadaroğlu, 1998, s.142-143). Diğer taraftan Wagner, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin temelinde bireylerin gelirlerinde meydana gelen artış toplumdaki bireylerin sosyal refahını yükseltecek olan hizmetlere olan talebin artmasına neden olacak ve böylece kamu harcamalarının da artmasına neden olacaktır (Arısoy, 2005, s.2; Diler, 2011, s.68). Kısacası, Wagner'in savunduğu bu görüşe göre; ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir ilişkinin olduğu ve ekonomik büyüme sağlandıkça refahın artacağını aynı zamanda da ekonominin gelişeceğini vurgulamaktadır. 1939 yılında Keynes para politikaları ile ekonomiye yön verilemeyeceğini bu durumun maliye politikaları tarafından desteklenmesi gerektiğini ortaya atmıştır. Buna göre yeniden dengenin oluşabilmesi için devletin ekonomiye yön verici ve düzenleyici bir müdahalede bulunması gerektiğini savunmuştur (Mutluer vd., 2007, s.20; Erdem vd., 2003, s.33). Bu görüş ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için kamu

harcamalarının arttırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu durum özel sektörün üretim ve yatırım faaliyetlerini arttıracığından ekonomik büyüme hızının artmasına neden olacaktır. Ayrıca devlet tarafından uygulanacak harcama ve vergilendirme politikaları ekonomik sistem içerisinde yer alan bireylerin tüketimini artırarak özel sektörden kaynaklanan talep açığını ortadan kaldıracaktır. Böylece devlet, kamu harcamalarının artırılması ve vergilerin azaltılması yoluyla ekonomiye müdahale edilmektedir. Kamu harcamalarının artması ve vergilerin azaltılmasıyla toplam talebin artacağı, toplam talepteki artışın ise toplam gelirden yani ekonomik büyümede artışın sağlanacağını savunmaktadır (Pehlivan, 2017, s.58; Giray, 2013, s.31). Keynes'in savunduğu görüş Wagner tarafından ortaya atılan görüşün tersine olarak ekonomik büyüme, kamu harcamalarından ekonomik büyüme doğru gerçekleştiği söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı, 34 OECD ülkesinin 2009-2020 yılları arasında gerçekleştirdiği fonksiyonel kamu harcamalarını ifade eden genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler, çevre koruma hizmetleri, iskân ve toplum refahı hizmetleri, sağlık harcamaları, kültür ve din harcamaları, eğitim harcamaları, sosyal koruma hizmetleri ile ekonomik büyümeyi ifade eden büyüme oranı arasındaki ilişkiyi incelemektir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Chletsos ve Kollias (1997), 1958-1993 döneminde Yunanistan ekonomisi tarafından gerçekleştirilen kamu harcamaları ve GSYİH verileri yardımı ile çalışmalarında Wagner Kanunu'nun geçerliliğini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda savunma harcamalarında meydana gelen artışın Wagner Kanunu ile ilişkilendirilebileceğini ortaya koymuşlardır.

Biswal vd. (1999), 1950-1995 dönemine ait veriler ile Kanada ekonomisinde gerçekleşen toplam kamu harcamaları ve diğer kamu harcama unsurları ile milli gelir arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz sonucunda, kamu harcama unsurları ile milli gelir arasında uzun dönemli ilişki olmadığını ve Wagner ve Keynes görüşlerinin Kanada ekonomisinde geçerli olmadığını belirtmişlerdir.

Al-Faris (2002), kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Wagner Kanunu ve Keynesyen teorisi çerçevesinde incelemiştir. Çalışmada Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Umman, Katar, Bahreyn ülkelerinin 1970-1997 yılları arasına ait yıllık verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda belirtilen ülkelerin toplam kamu harcamaları, cari ve yatırım harcamaları ile milli gelir arasında uzun dönemli ilişki olduğunu, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin sadece Bahreyn'de çift yönlü olduğunu ortaya koymuştur.

Kar ve Taban (2003), Türkiye'nin 1971 ile 2000 yılları arasına ait eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, altyapı harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz sonucunda eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini, sağlık harcamalarının olumsuz yönde etkilediğini, altyapı harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını tespit etmişlerdir.

Bağdigen ve Çetintaş (2004), Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1965-2000 yılları arasına ait veriler ile Keynesyen görüş ve Wagner Kanunu çerçevesinde analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını tespit etmiş olup Keynesyen hipotez ve Wagner Kanunu'nun geçerli olmadığını ortaya koymuşlardır.

Dritsakıs ve Adamopoulos (2004), Yunanistan'ın 1960-2001 yılları arasına ait kamu harcamaları artış eğilimi ve kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş ve Wagner Kanunu'nun geçerliliğini test etmişlerdir. Analiz sonucunda kamu harcamalarında yüksek hızda artış

eğilimi olduğunu, toplam kamu harcamaları ve kamu harcamaları kalemlerinin tüketim esnekliğinin Wagner Kanunu'na ilişkin belirlenen esneklik sınırlaması ile tutarlılık gösterdiğini ve analiz modellerinde ilişkilerin çift yönlü olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Wagner Kanunu ve Keynesyen teorisiyi destekleyen sonuçlar elde edilmiştir.

Wahab (2004), 1950-2000 yılları arasına ait veriler ile OECD üyesi ülkeler olan Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Kore, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve ABD'nin GSYİH ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi Wagner Kanunu'nu kapsamında analiz etmiştir. Çalışma sonucunda Wagner Kanunu'nu destekleyen sonuçlar ortaya konulmuştur.

Chang vd. (2004), Güney Kore, Tayvan, Tayland, Avustralya, Kanada, Japonya, Yeni Zelanda, ABD, İngiltere ve Güney Afrika ülkelerinin 1951- 1996 yıllarına ait verileri yardımı ile Wagner Kanunu'nun geçerliliğini incelemişlerdir. Çalışmada ilk önce ADF birim kök testi kullanılarak verilerin durağanlığı test edilmiş ikinci olarak ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki uzun dönemli ilişki test edilmiştir. Nedensellik testi sonucunda Güney Kore, Tayvan, Japonya, İngiltere ve ABD'de Wagner Kanunu'nun geçerli olduğunu, nedensellik yönünün ise ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Tayland ülkelerinde ise milli gelir ile kamu harcamaları arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını belirtmişlerdir.

Arısoy (2005), çalışmasında Türkiye'nin 1950- 2003 dönemine ait yıllık verileri ile ekonomik büyüme ile toplam kamu harcamaları ve çeşitli kamu harcaması kalemleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve Wagner Kanunu ve Keynes hipotezinin Türkiye için geçerliliğini araştırmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ile cari, yatırım, transfer ve transfer dışı harcamaları arasında uzun dönemli tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğunu ve Wagner Kanunu'nun geçerli olduğunu tespit etmiştir.

Ghartey (2007), Gana ekonomisinin 1965-2004 yılları arasına ait verileri ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Araştırmanın analizinde ARDL, Hata Düzeltme Modeli ve Granger nedensellik testini kullanmıştır. Analiz sonucunda Gana ekonomisinde Wagner Kanunu'nun geçerli olduğunu ortaya koymuştur.

Ziramba (2008), Güney Afrika'nın 1960-2006 yılları arasına ait verileri ile reel kamu harcamaları ile reel gelir arasındaki ilişkiyi inceleyerek Wagner Kanunu'nun geçerliliğini araştırmıştır. Araştırma sonucunda Güney Afrika'da Wagner Kanunu'nun geçerli olmadığını belirtmiştir.

Samudram vd. (2009), Malezya'nın 1970-2004 dönemi verilerini kullanarak Keynesyen görüş ve Wagner Kanunu'nun geçerliliğini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda sağlık, savunma, tarım, eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğunu, ekonomik büyüme ile belirtilen kamu harcaması kalemlerine doğru tek yönlü bir ilişkinin olduğunu ve bu harcama kalemleri için Wagner Kanunu'nun geçerli olduğunu, sağlık ve yönetim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini çift yönlü olduğunu ve bu harcama kalemleri için hem Wagner Kanunu hem de Keynes hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır.

Babatunde (2011), 1970-2006 dönemine ait yıllık verileri ile Nijerya için Wagner Kanunu'nun geçerliliğini test etmiştir. Sınır testi sonucunda Nijerya'da kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olmadığını, Toda Yamamoto nedensellik testi sonucunda ise Wagner Kanunu'nun araştırma kapsamındaki yıllar için Nijerya'da geçerli olmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan çalışma sonucunda kamu harcamalarını dışsal bir faktör olarak nitelendiren Keynesyen görüşe ilişkin zayıf bulgulara ulaşmıştır.

Yüksel ve Songur (2011), Türkiye'nin 1980-2010 yılları arasında ait verileri yardımı ile toplam kamu harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları, borç faiz ödemeleri ve diğer transfer harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Engle-Granger eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testini kullanarak incelemişlerdir. Engle- Granger eşbütünleşme sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile toplam kamu harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları, diğer transfer harcamaları arasında uzun dönemli ilişkinin olduğunu, Granger nedensellik testi sonucunda ise yatırım harcamaları ve diğer transfer harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını ve nedenselliğin yönünün toplam kamu harcamaları ve cari harcamalar ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Wagner Kanunu'nun Türkiye ekonomisi için geçerli olmadığını tespit etmişlerdir.

Lahirushan ve Gunesevara (2015), çalışmalarında Singapur, Malezya, Tayland, Güney Kore, Japonya, Çin, Sri Lanka, Hindistan ve Butan ülkelerinin 1970-2013 dönemine ait verileri ile kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ve bu değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışmada 396 adet veri ile gerçekleştirilen analizde eşbütünleşme teknikleri ve Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda belirtilen ülkelerde; kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini, araştırma değişkenleri arasında iki yönlü nedenselliğin olduğunu ve hem Wagner Kanunu'nun hem de Keynesyen teorisinin geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır.

Sánchez-Juárez vd. (2016) Meksika'nın 1925-2014 yılları arasında ait verilerini kullanarak kamu harcamaları ile üretim arasındaki ilişkiyi Engle Granger eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi yardımıyla incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, Meksika ekonomisinde Keynesyen hipotezin geçerli olduğunu ancak Wagner Kanunu'nun geçerli olmadığını tespit etmişlerdir.

Lingxau vd. (2016), 1991-2014 dönemine ait yıllık veriler ile Romanya ekonomisi için Keynesyen görüş ve Wagner Kanunu çerçevesinde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Kısıtlamasız Hata düzeltme modeline dayanan ARDL yaklaşımı ve sınır testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda Romanya ekonomisinde Wagner Kanunu'nun geçerli olduğunu ancak Keynesyen görüşün geçerli olmadığını ortaya koymuşlardır.

Konya ve Abdullaev (2018), Avustralya'nın 1901- 2008 dönemine ait verilerini VAR modeli, etki tepki analizleri ve Granger nedensellik testini kullanarak Wagner Kanunu'nun bu ülke için geçerliliğini test etmişlerdir. Çalışma sonucunda analize konu olan ülkede Wagner Kanunu'nun geçerli olmadığını belirtmişlerdir.

Kumar ve Cao (2019), Çin, Hong Kong, Japonya, Güney Kore ülkelerinin 1960-2017 dönemine ait yıllık verileri yardımı ile Wagner Kanunu'nun geçerliliğini test etmişlerdir. Araştırmanın analizinde ARDL modeli ile Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda Wagner Kanunu'nun bu ülkeler için geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır.

Literatür taraması incelendiğinde genellikle yapılan çalışmalar toplam kamu harcamaları ya da belirli kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Bu çalışmada ise OECD ülkelerinin 2009-2020 yıllarına ait gerçekleştirmiş olduğu fonksiyonel olarak sınıflandırılmış kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi araştırılmıştır.

2. ANALİZ

2.1. VERİ SETİ DEĞİŞKENLER ve ARAŞTIRMA MODELİ

Bu çalışmanın amacı, fonksiyonel sınıflandırma ile ayrılmış kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini analiz etmektir. Bu kapsamda, ülke ekonomileri tarafından gerçekleştirilmiş olan fonksiyonel kamu harcama kalemlerinden genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler, çevre koruma hizmetleri, iskân ve toplum refahı hizmetleri, sağlık harcamaları, kültür ve din harcamaları, eğitim harcamaları, sosyal koruma hizmetleri ile ekonomik büyümeyi ifade eden büyüme oranı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmanın temel amacı, 34 OECD ülkesinin 2009-2020 yılları arasında gerçekleştirdiği fonksiyonel kamu harcamalarının ekonomik büyümeye nasıl etki ettiğini tespit etmektir. 2009 – 2020 yıllarında OECD üyesi olan toplam 36 ülke bulunmaktadır. Ancak bu ülkelerden 2 tanesinin (Kolombiya ve Meksika) belirtilen yıllara ait verilerine ulaşılamadığından çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu çalışmaya ilişkin değişkenlere ait veriler Uluslararası Para Fonu (www.imf.org) ve Dünya bankası (www.worldbank.org) internet sitelerinden elde edilmiştir. Bu kapsamda çalışmada kullanılan değişkenler ve değişken tanımlarına Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Bağımlı Değişkenler		
Kodu	Adı	Açıklama
GROWTH	Ekonomik Büyüme	Ekonomik Büyüme Oranı
Bağımsız Değişkenler		
Kodu	Adı	Açıklama
GENKAMHIZ	Genel Kamu Hizmetleri	Genel Kamu Hizmetleri kamu harcamasının toplam kamu harcaması içerisindeki payı
SAVUNMA	Savunma Hizmetleri	Savunma Hizmetleri kamu harcamasının toplam kamu harcaması içerisindeki payı
GUVENLIK	Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri kamu harcamasının toplam kamu harcaması içerisindeki payı
EKONISLER	Ekonomik İşler	Ekonomik İşler kamu harcamasının toplam kamu harcaması içerisindeki payı
CEVKOR	Çevre Koruma Hizmetleri	Çevre Koruma Hizmetleri kamu harcamasının toplam kamu harcaması içerisindeki payı
ISKANTOPLUM	İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri	İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri kamu harcamasının toplam kamu harcaması içerisindeki payı
SAGLIK	Sağlık Harcamaları	Sağlık Harcamaları kamu harcamasının toplam kamu harcaması içerisindeki payı

KULTURDIN	Kültür ve Din Harcamaları	Kültür ve Din Harcamaları kamu harcamasının toplam kamu harcaması içerisindeki payı
EGITIM	Eğitim Harcamaları	Eğitim Harcamaları kamu harcamasının toplam kamu harcaması içerisindeki payı
SOSKOR	Sosyal Koruma Hizmetleri	Sosyal Koruma Hizmetleri kamu harcamasının toplam kamu harcaması içerisindeki payı

Tablo 1’de görüldüğü üzere, çalışmada bir bağımlı, on bağımsız değişken kullanılmıştır. Bağımlı değişken ilgili ülkenin o yıla ait ekonomik büyüme oranı (GROWTH) ile ölçülmüştür. Bağımsız değişkenleri ifade eden fonksiyonel olarak sınıflandırılmış kamu harcaması kalemleri ise genel kamu hizmetleri (GENKAMHIZ), savunma hizmetleri (SAVUNMA), kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri (GUVENLIK), ekonomik işler (EKONISLER), çevre koruma hizmetleri (CEVKOR), iskân ve toplum refahı hizmetleri (ISKANTOPLUM), sağlık harcamaları (SAGLIK), kültür ve din harcamaları (KULTURDIN), eğitim harcamaları (EGITIM), sosyal koruma hizmetleri (SOSKOR) ile ölçülmüştür. Belirtilen değişkenler doğrultusunda, fonksiyonel kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini belirlemek için araştırma modeli oluşturulmuştur.

Fonksiyonel kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini araştıran araştırma modeli aşağıdaki gibidir:

$$GROWTH_{it} = \beta_0 + \beta_1(GROWTH_{it-1}) + \beta_2 GENKAMHIZ_{it} + \beta_3 SAVUNMA_{it} + \beta_4 GUVENLIK_{it} + \beta_5 EKONISLER_{it} + \beta_6 CEVKOR_{it} + \beta_7 ISKANTOPLUM_{it} + \beta_8 SAGLIK_{it} + \beta_9 KULTURDIN_{it} + \beta_{10} EGITIM_{it} + \beta_{10} SOSKOR_{it} + \mu_i + \gamma_t + \varepsilon_{it}$$

2. 2. TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Bu çalışmada, OECD ülke grubunda yer alan 34 ülkenin 2009-2020 yıllarına ait verileri sonucunda elde edilen ortalama, standart sapma, minimum, maksimum gibi tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Min.	Max.
GROWTH	408	1.228	3.691	-14.839	24.475
GENKAMHIZ	408	13.182	3.297	5.233	28.928
SAVUNMA	408	3.239	2.581	.038	15.425
GUVENLIK	408	4.019	1.172	1.759	7.451
EKONISLER	408	11.056	3.372	5.863	38.634
CEVKOR	408	1.623	.749	-.641	3.634

ISKANTOPLUM	408	1.343	.667	-.173	3.925
SAGLIK	408	15.139	3.45	5.788	24.759
KULTURDIN	408	2.74	1.284	.589	9.063
EGITIM	408	12.268	2.845	7.124	22.237
SOSKOR	408	35.398	6.224	19.767	45.814

Tablo 2’de verilen bilgilere göre, OECD ülkelerine ait fonksiyonel olarak sınıflandırılmış kamu harcama kalemlerini ifade eden olan; genel kamu hizmetleri harcama kaleminin toplam kamu harcaması içerisindeki payı ortalama %13.18, savunma hizmetlerinin payı ortalama %3.4, kamu düzeni ve güvenlik hizmetlerinin payı ortalama %4, ekonomik işler kaleminin payı ortalama %11.05, çevre koruma hizmetlerinin payı ortalama %1.6, iskan ve toplum refahı hizmetlerinin payı %1.34, sağlık hizmetlerinin payı ortalama %15.13, kültür ve din harcamalarının payı ortalama %2.74, eğitim harcamalarının payı ortalama %12. 26, sosyal koruma hizmetlerinin payının ortalama %35.4 olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışma yılını kapsayan dönemlerde OECD ülkelerinin toplam kamu harcaması içerisinde en fazla paya sahip harcama kalemleri sırası ile genel kamu hizmetleri, sağlık hizmetleri ve sosyal koruma hizmetlerinin olduğu görülmektedir. Ekonomik büyüme oranı ise OECD ülkelerinde ortalama %1.22 olmuştur.

2. 3. KORELASYON ANALİZİ

Tablo 3’te, çalışmanın bağımlı değişkenini ifade eden ekonomik büyüme oranı ve bağımsız değişkenlerini ifade eden fonksiyonel olarak sınıflandırılmış kamu harcama kalemleri arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini gösteren korelasyon katsayılarına yer verilmiştir. Korelasyon tablosu, bağımsız değişkenler arasında ortaya çıkması muhtemel olan çoklu doğrusallık problemini ortaya koymak amacıyla oluşturulmuştur.

Tablo 3’te, çalışmanın bağımsız değişkenlerini ifade eden fonksiyonel olarak sınıflandırılmış kamu harcama kalemleri arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde; analizde çoklu doğrusallık (multicollinearity) problemine neden olabilecek değişkene rastlanmadığından tüm bağımsız değişkenler araştırma modeline dahil edilmiştir.

Tablo 3: Korelasyon Tablosu

	GROWTH	GENKAMHIZ	SAVUNMA	GUVENLIK	EKONISLER	CEVKOR	ISKANTOPLUM	SAGLIK	KULTURDIN	EGITIM	SOSKOR
GROWTH	1										
GENKAMHIZ	-0.0486	1									
SAVUNMA	0.0861*	-0.1813***	1								
GUVENLIK	0.1782***	-0.2120***	0.2815***	1							
EKONISLER	-0.1169**	-0.1598***	-0.2499***	0.1588***	1						
CEVKOR	-0.0477	-0.1101**	-0.1932***	-0.0148	0.0561	1					
ISKANTOPLUM	0.1266**	-0.1848***	-0.0835*	0.3496***	0.2477***	0.0350	1				
SAGLIK	0.0841*	-0.1832***	0.0659	0.1361**	0.2851***	-0.0500	0.1920***	1			
KULTURDIN	0.0747	0.2024***	-0.1040**	-0.1478**	0.1734***	0.0016	-0.0786	-0.3563***	1		
EGITIM	0.2181***	-0.2648***	0.3976***	0.4645***	-0.0775	-0.2866***	0.0029	0.1297**	0.1811***	1	
SOSKOR	-0.1494***	-0.1152**	-0.3980***	-0.5703***	-0.2593***	0.1440***	-0.2709***	-0.3562***	-0.2139***	-0.5999***	1

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

2. 4. BULGULAR

Fonksiyonel olarak sınıflandırılmış kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini tespit edebilmek amacıyla gerçekleştirilen ve sistem GMM analiz yöntemi ile gerçekleştirilen analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Analiz Sonuçları

GROWTH	KATSAYI	Stand. Hata	Olasılık (p değeri)	Anlamlılık
L.GROWTH (-1)	0.053	0.024	0.029	**
GENKAMHIZ	0.020	0.000	0.000	***
SAVUNMA	0.017	0.001	0.000	***
GUVENLIK	0.029	0.003	0.000	***
EKONISLER	0.017	0.001	0.000	***
CEVKOR	0.029	0.002	0.000	***
ISKANTOPLUM	0.025	0.001	0.000	***
SAGLIK	0.015	0.001	0.000	***
KULTURDIN	0.024	0.001	0.000	***
EGITIM	0.018	0.001	0.000	***
SOSKOR	0.019	0.001	0.000	***
WALD		7.56e+06		
P-VALUE		0.000		
AR (1)		-2.0513		
P-VALUE		0.0402		
AR (2)		-.91347		
P-VALUE		0.3610		
SARGAN		29.49662		
P-VALUE		0.0586		
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1				

Tablo 4'te verilen sonuçlara göre; ekonomik büyümenin gecikmeli değeri (L.GROWTH) bağımlı değişken olan ekonomik büyüme (GROWTH) değişkenindeki değişimi açıklamakta olup, pozitif (0.053) ve anlamlı (0.029) ilişki söz konusudur. Değişken kat sayısına göre OECD ülkelerinin ekonomik büyüme oranının önceki dönem ekonomik büyüme oranından bağımsız olmadığını ve %5.3 oranında etkilediğini göstermektedir.

Genel kamu hizmetleri harcama kalemi ile ekonomik büyüme oranı arasında pozitif (0.020) ve anlamlı (0.000) ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre genel kamu hizmetleri harcamasında meydana gelen bir birimlik artış ekonomik büyümeye %2 oranında olumlu yönde katkı sağlamaktadır.

Savunma hizmetleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif (0.017) ve anlamlı (0.000) ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda ülkelerin savunma hizmetleri kapsamında gerçekleştirdikleri harcamalardaki bir birim artış ekonomik büyümeyi %1.7 oranında etki etmektedir.

Kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri harcama kalemi ile ekonomik büyüme arasında pozitif (0.029) ve %1 düzeyinde anlamlıdır (0.000). Buna göre kamu düzeni ve güvenlik harcama kalemi kapsamında gerçekleştirilen harcamalarda yaşanan artış ekonomik büyümenin yaklaşık %3 oranında artmasına katkı sağlamaktadır.

Ekonomik işler ile ekonomik büyüme arasında pozitif (0.017) ve anlamlı (0.000) ilişki olduğu görülmüştür. Bu kapsamda belirtilen harcama kaleminde yaşanan bir birimlik artış ekonomik büyümenin %1.7 artmasını sağlamaktadır.

Çevre koruma hizmetleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif (0.029) ve anlamlı (0.000) ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca göre çevre koruma hizmetlerine yönelik kamu harcamalarında meydana gelen bir birim artış ekonomik büyüme oranını %2.9 oranında artırmaktadır.

İskân ve toplum refahı harcama kalemi ile ekonomik büyüme arasında pozitif (0.025) ve %1 düzeyinde anlamlıdır (0.000). Analiz sonucuna göre iskân ve toplum refahı harcama kaleminde meydana gelen bir birimlik artış ekonomik büyümeyi %2.5 artırmaktadır.

Sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif (0.015) ve anlamlı (0.000) ilişki elde edilmiştir. Buna bağlı olarak sağlık harcamalarında meydana gelen artış ekonomik büyümeye %1.5 katkı sağladığı söylenebilir.

Kültür ve din harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif (0.024) ve anlamlı (0.000) ilişki bulunmuştur. Bu bağlamda kültür ve din harcamalarında yaşanan bir birimlik artış ekonomik büyüme oranına %2.4 oranında katkı sağlamaktadır.

Eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme oranı arasında pozitif (0.018) ve anlamlı (0.000) ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre eğitim harcamaları harcama kaleminde yaşanan bir birimlik artış ekonomik büyümeyi %1.8 oranında artış sağlamaktadır.

Sosyal koruma hizmetleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif (0.019) ve anlamlı (0.000) ilişki bulunmaktadır. Elde edilen sonuca göre sosyal koruma hizmetleri harcama kaleminde meydana gelen bir birimlik artış ekonomik büyümeye %1.9 oranında artış sağlamaktadır.

Araştırma modeline ilişkin gerçekleştirilen spesifikasyon testleri sonucuna göre; araştırma modelinin tamamının anlamlılığını test etmek amacıyla yapılan Wald testi sonucunda modelin genel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Ayrıca bu testin anlamlı çıkması modelin analizinde bağımlı değişken olarak kullanılan fonksiyonel olarak sınıflandırılmış kamu harcamaları bağımsız değişken olarak kullanılan ekonomik büyüme oranını açıkladığını göstermektedir. Diğer taraftan modelde otokorelasyonun varlığını test etmek için gerçekleştirilen analizlerde hem birinci dereceden (AR (1)) hem de ikinci mertebeden (AR(2)) otokorelasyonun varlığı test edilmiştir. bu test sonucunda birinci dereceden negatif otokorelasyon beklenirken ikinci dereceden otokorelasyonun olmaması gerekmektedir. Buna göre burada önemli olan gerçekleştirilen testte elde edilen sonucun anlamsız olmasıdır. Elde edilen sonuca göre; birinci dereceden otokorelasyon (AR(1)) varlığı için hesaplanan z istatistiği negatif (-2.0513) ve anlamlıdır (0.0402; $p < 0.05$). İkinci dereceden otokorelasyonun varlığına ilişkin gerçekleştirilen test sonucunda elde edilen z istatistiği anlamsızdır. Bu durum araştırma modelinde ikinci dereceden otokorelasyonun olmadığını ve GMM analiz yönteminin tahmincilerinin

etkin olduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırma modelinin analizi için bu yöntemin uygun olduğunu da göstermektedir. Sargan testi sonucunda ise aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olup olmadığını yani modele dahil edilen araç değişkenlerin geçerli olup olmadığını test edilmiştir. Analiz sonucuna göre Sargan testi anlamsız (0.0586; $p < 0.05$) çıkmıştır. Buna göre aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olmadığını, değişkenlerin içsel olduğu ve modele dahil edilen araç değişkenlerinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada 34 OECD ülkesinin 2009-2020 yılları arasına ait fonksiyonel olarak sınıflandırılmış kamu harcama kalemlerini toplam kamu harcaması içerisindeki oranları ve ekonomik büyüme oranlarına ilişkin verileri Dünya Bankası ve IMF veri tabanından elde edilerek fonksiyonel olarak sınıflandırılmış kamu harcama oranlarının ekonomik büyüme oranı üzerine etkisi iki aşamalı sistem GMM analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın bağımlı değişkeni ekonomik büyüme oranı, bağımsız değişkenleri ise genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler, çevre koruma hizmetleri, iskân ve toplum refahı hizmetleri, sağlık harcamaları, kültür ve din harcamaları, eğitim harcamaları, sosyal koruma hizmetleri harcama kalemlerinin toplam kamu harcamaları içerisindeki oranıdır.

Bu çalışmada fonksiyonel kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisine ilişkin analiz sonucunda; genel kamu hizmetleri harcama kalemi ile ekonomik büyüme oranı arasında pozitif anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Buna göre genel kamu hizmetleri harcamaları arttıkça ekonomik büyüme oranı da artmaktadır. Savunma hizmetleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olduğu görülmüştür. Yani OECD ülkelerinin savunma hizmetleri kapsamında gerçekleştirdikleri harcamalar ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri harcama kalemi ile ekonomik büyüme arasında pozitif anlamlı ilişki elde edilmiştir. Bu bağlamda kamu düzeni ve güvenlik harcama kalemi kapsamında gerçekleştirilen harcamaların toplam kamu harcama içerisindeki artışı ekonomik büyüme olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Ekonomik işler ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğu görülmüştür. Yani ekonomik işler harcama kaleminde meydana gelen artış ekonomik büyümenin artmasını sağlamaktadır. Çevre koruma hizmetleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca göre çevre koruma hizmetlerine yönelik kamu harcamalarında meydana gelen artış ekonomik büyüme oranını artırmaktadır. İskân ve toplum refahı harcama kalemi ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur. Analiz sonucuna göre iskân ve toplum refahı harcama kaleminde meydana gelen artış ekonomik büyüme oranını artırmaktadır. Sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki elde edilmiştir. Bu bağlamda sağlık harcamalarında meydana gelen artış ekonomik büyümenin artmasını sağlamaktadır. Kültür ve din harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre kültür ve din harcamalarının toplam kamu harcamaları içerisindeki payının artması ekonomik büyüme oranına katkı sağlamaktadır. Eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme oranı arasında pozitif anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yani eğitim harcamaları harcama kaleminin oranındaki artış ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Sosyal koruma hizmetleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen sonuca göre sosyal koruma hizmetleri harcama kaleminin toplam kamu harcamaları içerisindeki payında meydana gelen artış ekonomik büyüme oranını artırmaktadır.

Analiz sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde; OECD ülkelerinin 2009-2020 yıllarına ait genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler, çevre koruma hizmetleri, iskân ve toplum refahı hizmetleri, sağlık harcamaları, kültür ve din harcamaları, eğitim harcamaları, sosyal koruma hizmetleri harcama kalemlerinin toplam kamu harcama içerisindeki

payı ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Bundan dolayı OECD ülkelerinde Keynesyen görüş geçerli olmaktadır. Keynesyen görüş geçerli olduğundan dolayı söz konusu harcama kalemleri ekonomik büyümede önemli rol oynamakta ve bu harcamaların payının artırılması istikrar politikası aracı olarak kullanılması uygun olacaktır.

Sonuç olarak çalışma, ampirik analizin bulgularına dayanarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı, ele alınan ülkelerdeki makroekonomik hedeflere ulaşmak için kamu harcamalarının kullanılmasına devam edilmesini gerektirmektedir. Ancak kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki pozitif etkisi, uzun vadede kamu sektörünün büyümesine, hantal bir yapıya bürünmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle serbest piyasanın işleyişini etkilemeden ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumlu yönde etkileyecek harcamaların belirlenmesinde politika yapıcılara önemli görevler düşmektedir. Özellikle beşerî sermayenin geliştirilmesi için milli geliri artırmayan verimsiz harcamalar yerine eğitim, sağlık, sosyal güvenlik harcamaları, altyapı ve Ar-Ge gibi reel ekonomiyi olumlu etkileyecek harcamalara odaklanılmalıdır.

Bu çalışma zaman ve farklı ülke grupları veya ülkelerdeki farklılıklara göre ve yeni değişkenler eklenerek farklı analiz yöntemleri ile çeşitlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, A. (2019), Kamu Maliyesi, 20. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- AL-FARİS, A. F. (2002), "Public Expenditure And Economic Growth İn The Gulf Cooperation Council Countries", Applied economics, 34(9), 1187-1193.
- ALTAY, A. (2019), Kamu Maliyesi, 5.Baskı, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- ARISOY, İ. (2005), "Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi" Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2), 63-80.
- ATAÇ, E. ve MOĞOL, T. (1994), Devlet Bütçesi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- BABATUNDE, M. A. (2011), "A Bound Testing Analysis Of Wagner's Law İn Nigeria: 1970–2006", Applied Economics, 43(21), 2843-2850.
- BAĞDİGEN, M. ve ÇETİNTAŞ, H. (2004), "Causality Between Public Expenditure and Economic Growth: The Turkish Case", Journal of Economic and Social Research, 6(1), 53-72.
- BİSWAL, B.; DHAWAN, U. ve LEE, H. Y. (1999), "Testing Wagner Versus Keynes Using Disaggregated Public Expenditure Data for Canada", Applied Economics, 31(10), 1283-1291.
- Chang, T.; Liu, W. ve Caudill, S. B. (2004), "A Re-Examination Of Wagner's Law For Ten Countries Based On Cointegration And Error-Correction Modelling Techniques", Applied Financial Economics, 14(8), 577-589.
- CHLETOSOS, M. ve KOLLİAS, C. (1997), "Testing Wagner's Law Using Disaggregated Public Expenditure Data in The Case of Greece: 1958-93", Applied Economics, 29(3), 371-377.
- ÇÖKER, F. (2018), Açıklamalı 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve İkincil Mevzuat, Yeküd Yayını, Ankara
- Diler, G. H. (2011), Kamu Harcamaları - Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DRİTSAKİS, N. ve ADAMOPOULOS, A. (2004), "A Causal Relationship Between Government Spending And Economic Development: An Empirical Examination of The Greek Economy", Applied Economics, 36(5), 457-464.
- EDİZDOĞAN, N. (2008), Kamu Maliyesi, 10. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- EKER, A. ve TÜĞEN, K. (1994), Kamu Maliyesine Giriş, Takav Matbaası, İzmir.
- ERDEM, M., ŞENYÜZ, D. ve TATLIOĞLU, İ. (2003), Kamu Maliyesi, Ekin Kitabevi, Bursa.

- GHARTEY, E. E. (2007), "An Empirical Study Of Economic Growth And Expanding Role Of Government İn Ghana: 1965–2004", *The Journal of Economic Asymmetries*, 4(1), 133-148.
- GİRAY, F. (2013), *Maliye Tarihi*. Ezgi Yayınları.
- GÜDER, F.; YÜCEKAYA, P. ve ŞENYURT, A. (2016), "Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Keynesyen Görüş Mü? Wagner Kanunu Mu Geçerli? (2006-2015 Dönemi)", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 47–60.
- KAR, M. ve TABAN, S. (2003), "Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 58(3), 145-169.
- KÓNYA, L. ve ABDULLAEV, B. (2018), "An Attempt To Restore Wagner's Law Of Increasing State Activity", *Empirical Economics*, 55(4), 1569-1583.
- KUMAR, S. ve CAO, Z. (2019), "Testing for Structural Changes İn The Wagner's Law For A Sample of East Asian Countries, *Empirical Economics*", 1-18.
- LAHİRUSHAN, K. P. K. S. ve GUNASEKARA, W. G. V. (2015), "The Impact Of Government Expenditure On Economic Growth: A Study Of Asian Countries", *International Journal of Social, Behavioural, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 9(9), 2995-3003.
- LİNGXİAO, W. A. N. G.; PECULEA, A. D. ve XU, H. (2016), "The Relationship Between Public Expenditure and Economic Growth in Romania: Does It Obey Wagner's or Keynes's Law?", *Theoretical & Applied Economics*, 23(3).
- MUTLUER, M. K., ÖNER, E. ve KESİK, A. (2007), *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- MUTLUER, M. K., ÖNER, E. ve KESİK, A. (2010), *Teori ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- NADAROĞLU, H. (1998), *Kamu Maliyesi Teorisi*. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Özmen, İ. (2010), *Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1980–2008*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PEHLİVAN, O. (2017), *Devlet Bütçesi, Celepler Matbaacılık*, Trabzon.
- SAMUDRAM, M.; NAİR, M. ve VAİTHİLİNGAM, S. (2009), "Keynes and Wagner on Government Expenditures And Economic Development: The Case Of A Developing Economy", *Empirical Economics*, 36(3), 697-712.
- SÁNCHEZ-JUÁREZ, I.; GARCÍA, R. ve BARAJAS, H. (2016), "The Relationship Between Total Production And Public Spending İn Mexico: Keynes Versus Wagner", *International Journal of Financial Research*, 7(1), 109-120.
- TÜĞEN, K. (2016), *Devlet Bütçesi*, Bassaray Matbaası.
- TÜRK, İ. (2005), *Kamu Maliyesi*, 5. Baskı, Turhan Kitabevi, İstanbul.
- WAHAB, M. (2004), "Economic Growth and Government Expenditure: Evidence From A New Test Specification", *Applied economics*, 36(19), 2125-2135.
- YÜKSEL, C. ve SONGUR, M. (2011), "Kamu Harcamalarının Bileşenleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz (1980-2010)", *Maliye Dergisi*, 161, 365-380.
- ZİRAMBA, E. (2008), "Wagner's Law: An Econometric Test For South Africa, 1960-2006", *South African Journal of Economics*, 76(4), 596-606.

TÜRKİYE’DE YENİLENEBİLİR ENERJİ TÜKETİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK TESTİ

Dilek ATILGAN¹

ÖZET

Artan çevresel kaygılar nedeniyle yenilenebilir enerji tüketimini etkileyen faktörlerin araştırılması gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli konular arasında yer almaktadır. Bu bakımdan güvenilir ve sürdürülebilir bir enerji geleceği tartışmasında yenilenebilir enerji tüketiminin temel belirleyicilerini tespit etmek ve enerji politikası için sonuç çıkarımları yapmak zorunluluk haline gelmiştir. Bu araştırma, 1990-2015 döneminde Türkiye’de yenilenebilir enerji tüketimi, gelir ve enerji ithalatı arasında eşbütünlük ve nedensellik ilişkisini incelemektedir. Yenilenebilir enerji tüketimi ve ilgili değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmakta iken, nedensellik test bulguları gelirden enerji ithalatına tek yönlü, enerji ithalatından yenilenebilir enerji tüketimine, yenilenebilir enerji tüketiminden enerji ithalatına çift yönlü nedensellik ilişkisini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Eşbütünlük Testi, Nedensellik Analizi.

FACTORS AFFECTING RENEWABLE ENERGY CONSUMPTION IN TURKEY: TODA-YAMAMOTO CAUSATION TEST

ABSTRACT

Due to increasing environmental concerns, investigating the factors affecting renewable energy consumption is among the important issues in developed and developing countries. In this regard, in the discussion of a reliable and sustainable energy future, it has become imperative to identify the main determinants of renewable energy consumption and make conclusions for energy policy. This research examines the cointegration and causality relationship between renewable energy consumption, income and energy imports in Turkey in the period 1990-2015. While there is a long-term relationship between renewable energy consumption and related variables, causality test findings show a one-way causality relationship from income to energy imports, a bidirectional causality relationship from energy imports to renewable energy consumption, and from renewable energy consumption to energy imports.

Key Words: Renewable Energy, Cointegration, Causality Analysis

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF / İktisat Bölümü, dilekatilgan@ksu.edu.tr,
ORCID:0000-0002-3776-558X

Geliş Tarihi: 18.01.2024 / Kabul Tarihi: 02.04.2024 Çalışma Türü: Araştırma Makalesi

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir. Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir. Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

GİRİŞ

Çağımızın en önemli sorunlarından biri küresel ısınma problemidir. Bu problem nedeniyle doğanın dengesi bozulmaktadır (Tebaldi vd., 2021: 746). Küresel ısınma şiddetli kuraklıklara yol açmakta ve mevsimler tam olarak yaşanmamaktadır. Bu durum hayvan türlerinin çoğalamamasına ve birçok hayvan türünün yok olmasına neden olmaktadır (Rjoub vd., 2021: 4). Küresel ısınmanın en önemli nedenlerinden biri enerji üretiminde fosil yakıtların tercih edilmesidir. Fosil yakıtlarının kullanımındaki artış karbon salınımının artmasına neden olmaktadır (Mikayilov vd., 2020: 2). Küresel ısınma sorununu en aza indirmenin en iyi yollarından biri enerji üretiminde fosil yakıt kullanımından vazgeçmektir. Yenilenebilir enerji kaynakları (hidro, jeotermal, güneş, rüzgar vb.) fosil yakıtlarının (kömür, petrol ve doğalgaz) alternatiflerindedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerji sürecinde atmosfere karbondioksit salınımı olmamaktadır. Ancak yenilenebilir enerji kaynaklarının kurulum maliyeti fosil yakıtlara göre oldukça yüksektir. Bu durum yatırımcıların yenilenebilir enerji projelerine yönelik kaygılarının arttırmasına neden olmaktadır (Zhe vd., 2021: 1). Dolayısıyla yenilenebilir enerji yatırımlarını arttırmak için bazı önlemler alınmaktadır. Yenilenebilir enerji projelerine vergi avantajı önlemlerin başında gelmektedir (Xie vd., 2021:43021).

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye, yüksek nüfus artışına sahiptir. Bu bakımdan Türkiye'nin enerji ihtiyacı her geçen gün artmakta ve artan enerji talebi kısıtlı fosil enerji kaynaklarından karşılanmaktadır. Türkiye ihtiyacı olan enerjinin büyük bir kısmını ithalat yoluyla karşılamaktadır. Bu durum cari açığa, ekonomik bağımlılığa ve ekonomik sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunların yükünü hafifletmek için yenilenebilir enerji kaynak kullanımına yönelim elzemdir. Türkiye, dört mevsimin aktif olarak yaşadığı bir ülke olmasından dolayı ciddi bir yenilenebilir enerji potansiyeline sahiptir. 2020 yılı itibariyle Türkiye'de toplam yenilenebilir enerji tüketimi içerisinde en büyük pay %67 ile hidroelektrik enerjidir. Rüzgâr enerjisi %16 ile ikinci, güneş enerjisi ise %12'lik pay ile üçüncü sırada yer almaktadır. Jeotermal ve biyokütle enerjisi bu çerçevede en düşük ağırlıklara sahiptir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2023).

Bu çalışma, Türkiye'de yenilenebilir enerji tüketimini etkileyen faktörleri araştırmayı amaçlamaktadır. Johansen eşbütünleşme ve Toda Yamamoto nedensellik testlerinin uygulandığı çalışmada 1990-2015 yıllık verileri kullanılmaktadır. Türkiye'de artan nüfus ile birlikte enerji talebi de artış eğilimi göstermektedir. Ancak Türkiye enerji ithal eden ülke olmasından dolayı ağırlıklı olarak enerji ithalatından kaynaklanan bir cari açık sorunuyla karşı karşıyadır. Dolayısıyla bu çalışmanın temel katkısı, Türkiye'de yenilenebilir enerji tüketimini etkileyen faktörlerin tespit edilmesini sağlamaktır. Ayrıca bulgular, Türkiye'nin sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunan yenilenebilir enerji yatırımlarını arttırması için uygun stratejilerin sağlanmasında faydalı olacaktır. Yenilenebilir enerji tüketim verisinin 1990-2015 dönemi için elde edilmesi çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Çalışma şu şekilde düzenlenmiştir. Yenilenebilir enerji tüketimini etkileyen faktörlere yönelik "Literatür araştırması" bölümü, daha sonra çalışmada kullanılan "veri seti, yöntem ve bulgular" bölümünde rapor edilmektedir. Çalışma son bölümdeki ilgili konuya dair sonuç, politika ve gelecekteki çalışmalar için öneriler aktarılmıştır.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Yenilenebilir enerji tüketimini etkileyen faktörlerin araştırılmasına yönelik literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. İlgili çalışmaların üç grupta ele alındığı söylenebilmektedir. İlk grup yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmaktadır. Bu konuda ki genel görüş yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu yönündedir (Apergis ve Payne

(2010); Omri, (2014); Sadorsky, (2019)). İkinci grup kurumsal ve siyasi faktörlerin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Bulgulara göre, demokrasi yenilenebilir enerji tüketiminde önemli bir faktördür (Sequeire ve Santos (2018); Ramalho vd., (2018); Chen vd. (2021)). Üçüncü grup ise finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini incelemektedir. Sonuçlar, finansal gelişmenin yenilenebilir enerji kullanımında önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir (Eren vd., (2019); Shahbaz vd. (2021); Doğan ve Doğan (2021); Saadaoui ve Chtourou (2023)). Bu çalışma modele dâhil edilen gelir ve enerji ithalatı değişkenlerinin yenilenebilir enerji tüketimini üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Konuya dair literatür incelemesi aşağıda sunulmaktadır.

Apergis ve Payne (2010) tarafından yapılan çalışmada, 20 OECD ülkesi için 1985-2005 döneminde sabit sermaye oluşumu, ekonomik büyüme, yenilenebilir enerji tüketimi ve işgücü arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bulgular, tüm açıklayıcı değişkenler ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında pozitif bir etkinin varlığını kanıtlamıştır.

Salim vd. (2014), 1980-2011 yılları arasında OECD ülkelerinde kentleşme ile yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi araştırmak için STIRPAT modelini uygulamışlardır. Bulgular, endüstriyel gelişmenin hem yenilenebilir hem de yenilenemez enerji tüketiminin artmasına yol açtığını göstermektedir. Ancak yenilenemeyen enerji tüketimindeki artış yenilenebilir enerji tüketimine göre %0.114 daha yüksek düzeydedir. Granger nedensellik sonucunda ise, yenilenebilir enerji tüketimi ile kentleşme, toplam nüfus ve nüfus yoğunluğu gibi demografik faktörler arasında herhangi bir nedensellik bağlantısı bulunmamaktadır.

Apaydın vd. (2019), Türkiye için 1965-2017 yılları arasında yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini doğrusal olmayan gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (NARDL) ile incelemişlerdir. Bulgular, ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji tüketimini yaklaşık olarak %0.4 oranında arttırdığını göstermektedir.

Eren vd. (2019) Maki eşbütünleşme testini uyguladıkları çalışmada, 1971-2015 dönemi için Hindistan'da finansal gelişmenin ve ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bulgular, finansal gelişmenin ve ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji kullanımına katkı sağladığını göstermektedir. Ayrıca çalışma da VECM Granger nedensellik testi uygulanmış ve yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisini ortaya koymaktadır.

Ponce vd. (2020), 1990-2017 yılları arasında 53 ülke için yenilenebilir tüketimini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Genelleştirilmiş en küçük kareler yönteminin (GLS) uygulandığı çalışmada; beşeri sermaye, yenilenemez enerji fiyatları, yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketim değişkenleri analize dâhil edilmiştir. Yöntem sonuçlarına göre, beşeri sermaye ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında ilişki bulunmaktadır. Ayrıca yenilenemez enerji fiyatları yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi artışını tetiklemektedir.

Zhao vd. (2020), Çin için 1980-2016 dönemi verileri ile yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Değiştirilmiş en küçük kareler yönteminin (FMOLS) uygulandığı çalışmada; finansal gelişme, gelir ve ticari açıklık değişkenleri analize dâhil edilmiştir. Bulgular, finansal gelişme ve gelirdeki artışın hem yenilenebilir hem de yenilenemez enerji kaynak talebinin artmasına katkı sağladığını belirtmektedir.

Chen vd. (2021), 97 ülkede 1995-2015 dönemi demokratik kurumların kalitesinin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini belirlemek için panel eşik modelini kullanmışlardır. Bulgular, ekonomik büyümenin daha demokratik ülkelerde daha fazla yenilenebilir enerji tüketimine yol açtığını göstermektedir.

Shahbaz vd. (2021), 1994-2015 dönemi gelişmekte olan 34 ülke için finansal kalkınmanın yenilenebilir enerji talebi üzerindeki rolünü incelemişlerdir. FMOLS test bulguları, finansal gelişmenin yenilenebilir enerjiye olan talebi artırdığını göstermiştir.

Doğan ve Doğan (2021), 1968-2015 dönemi için Türkiye’de yenilenebilir enerji tüketimi üzerine etki eden faktörleri araştırmışlardır. Gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testinin (ARDL) uygulandığı çalışmada, finansal gelişme, gelir ve inovasyon değişkenleri analize dâhil edilmiştir. Bulgular, ilgili değişkenlerin yenilenebilir enerji üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Polcyn vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada, yenilenebilir enerji tüketimini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde genelleştirilmiş momentler yöntemi (GMM) kullanılmışlardır. Seçilmiş AB ülkelerinde 2000-2018 yılları arası baz alınarak yenilenebilir enerji tüketimi, karbon (CO₂) emisyonu, gelir, mal ve hizmet ithalatı ve ihracatı, doğrudan yabancı sermaye yatırımı, sanayide enerji üretimi, işgücü, imalat katma değer, üretime dayalı CO₂ yoğunluğu ve brüt sermaye oluşum değişkenleri analize dahil edilmiştir. GMM sonuçlarına göre, yenilenebilir enerji tüketimi, gelir ve CO₂ emisyonları arasında pozitif; işgücü, brüt sermaye oluşumu ve üretime dayalı CO₂ yoğunluğu ise yenilenebilir enerji tüketimiyle negatif bir ilişki söz konusudur.

Eygü (2022), Türkiye için 1995-2020 döneminde yenilenebilir enerji tüketimi ve büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL testi ile incelemiştir. Gelir, sabit sermaye, işgücü ve yenilenebilir enerji tüketimi değişken olarak analize dâhil edilmiştir. Bulgular, yenilenebilir enerji tüketiminin büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Saadaoui ve Chtourou (2023) tarafından yapılan çalışmada, yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik büyüme, kurumsal kalite ve finansal gelişme arasındaki dinamik ilişki incelenmiştir. Tunus için 1984-2017 yılı baz alınarak ARDL yöntemi uygulanmıştır. Bulgular, yenilenebilir enerji ile hem ekonomik büyüme hem de kurumsal kalite arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisini ortaya koymaktadır.

2. VERİ SETİ, YÖNTEM VE BULGULAR

2.1. VERİ SETİ

Türkiye’de yenilenebilir enerji tüketimini etkileyen faktörleri araştırmayı amaçlayan bu çalışmada veri varlığı durumuna göre 1990-2015 dönemi baz alınmıştır. Değişkenler incelendiğinde bağımlı değişken yenilenebilir enerji tüketimi (YE) (enerji tüketiminin %)’dir. Bağımsız değişkenler, kişi başı GSYİH (GL), (ABD \$) ve enerji ithalatı (EN), (enerji kullanımının %)’dir². Değişkenlerinin belirlenmesinde Çınar ve Yılmaz (2015) çalışmasından yararlanılmıştır. Enerji ithalatının 2015 yılında son bulması çalışmanın ana sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu kapsamda seriler arasındaki ilişkiyi doğrusal olarak (Kar & Ağır, 2006: 61) incelemek için logaritması alınan model Denklem 1’de gösterilmektedir.

$$LYE_t = \beta_0 + \beta_1 LGL_t + \beta_2 LEN_t + u_t \quad (1)$$

Eşitlikte " β " değişkenin hem katsayısını hem de esneklik katsayılarını, " u_t " ise hata terimini belirtmektedir. İlgili değişkenlere ait açıklayıcı bilgiler ve korelasyon matrisi Tablo 1’de aktarılmıştır.

² Söz konusu değişkenlere ait veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere ait Açıklayıcı Bilgiler

	LYE	LGL	LEN
Ortalama	2.838	8.601	4.165
Medyan	2.835	8.426	4.223
Maksimum	3.193	9.439	4.320
Minimum	2.443	7.714	3.925
St. Sapma	0.251	0.598	0.131
Çarpıklık	0.052	0.121	-0.649
Basıklık	1.535	1.392	1.999
Jargue-Bera	2.334	2.862	2.910
Jargue-Bera Ols. Değ.	0.311	0.239	0.233
Korelasyon Matrisi			
	LYE	LGL	LEN
LYE	1.000		
LGL	-0.946	1.000	
LEN	-0.939	0.868	1.000

Bu verilerde, yenilenebilir enerji tüketimi (LYE), gelir (LGL) ve enerji ithalatı (LEN) değişkenleri incelenmiştir. Buna göre Jargue-Bera olasılık değerlerine göre değişkenlerin normal dağıldığı görülmektedir. En yüksek korelasyon katsayısının gelir ile yenilenebilir enerji arasında iken, enerji ithalatı hem yenilenebilir enerji hem de gelir ile yüksek korelasyona sahiptir.

2. 2. YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmanın ekonomik yöntem kısmı üç aşamadan oluşmaktadır İlk aşama değişkenlerin durağanlığının belirlenmesi, ikinci aşama eşbütünlük testinin uygulanması ve son olarak nedensellik ilişkisi ortaya konulmaktadır.

2. 2. 1. Birim Kök Testi

Regresyon çözümlerinde ilişkisiz değişkenler ile yüksek R^2 ve sahte regresyon sorunu meydana gelebilmektedir. Bu sorunun aşılması için serilerin durağanlığının incelenmesi önemlidir.

$$E(X_t) = \mu$$

$$Var(X_t) = E(X_t - \mu)^2 = \sigma^2 \quad (2)$$

$$\gamma_k = E(X_t - \mu)(X_{t-k} - \mu)$$

Denklem 2'deki özelliklere sahip ise (sabit aritmetik ortalama, sabit varyans ve sabit kovaryansa) serinin durağan olduğu anlaşılmaktadır (Gujarati, 1999: 740). Konu kapsamında çalışmaya eklenen değişkenlerin durağanlığı ADF birim kök testi ile araştırılmıştır. 1979-1981 genişletilmiş Dickey ve Fuller birim kök yöntemi literatürde en yaygın kullanılan testtir. Testin boş hipotezi birim kök vardır iken alternatif hipotez durağanlık üzerine kuruludur. Tablo 2'de değişkenlere ait bulgular aktarılmıştır.

Tablo 2. ADF Birim Kök Test Bulguları

	Model	Düzy	Birinci Fark
LYE	Sabit	-1.124 (0)	-6.403*** (1)
	Sabit ve Trendli	-2.779 (0)	-6.245*** (1)
LGL	Sabit	-0.639 (0)	-5.456*** (1)
	Sabit ve Trendli	-2.496 (0)	-5.311*** (1)
LEN	Sabit	-1.447 (0)	-5.263*** (1)
	Sabit ve Trendli	-1.356 (0)	-5.626*** (1)

Not: Maksimum gecikme sayısı 3 ve optimum gecikme sayısı Schwarz Bilgi Kriteri olarak seçilmiştir. Kritik değerler sabitli model için -3.724 (%1), -2.986 (%5), -2.632 (%10); sabit ve trendli model için ise -4.374 (%1), -3.603 (%5), -3.238 (%10)'dur. “***” (%1) anlamlılık düzeyinde reddedildiğini belirtmektedir.

Test bulgularına göre %1 anlamlılık düzeyinde değişkenler birinci farklarında durağandır. Diğer bir ifadeyle ilgili değişkenlerin I(1) olduğu söylenebilmektedir. Bulgular aynı dereceden durağan (I(1)) olma durumunda geçerli olan ve VAR analizine dayalı Johansen eşbütünleşme uygulanmasına olanak sağlamaktadır.

2. 2. 2. Eşbütünleşme Testi

VAR analizine dayanmakta olan Johansen (1988) eşbütünleşme testi değişkenler arasından uzun dönemli ilişkinin varlığını sınamaktadır. Engle ve Granger yönteminin çok denklemlilik olarak genelleştirilmiş halidir. Test uzun dönemli ilişkin varlığını “iz (trace) ve özdeğer (maximum eigenvalue)” değerlerine göre araştırmaktadır. Aşağıdaki Denklem 3 ve 4’te sırasıyla iz ve özdeğer istatistiğinin prosedürleri aktarılmıştır (Enders, 1995: 392):

$$\lambda_{trace}(r) = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \hat{\lambda}_i) \quad (3)$$

$$\lambda_{max}(r, r + 1) = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_{r+1}) \quad (4)$$

Eşitliklerde $\hat{\lambda}_i$, kendi değerlerini T ise gözlem sayısını belirtmektedir. İz değeri “r” ye ya da küçük olduğunu belirten sıfır hipotez ve alternatif hipotez kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Buna göre istatistikler kritik değerden büyük olduğu durumda sıfır hipotezin reddedilmektedir. Özdeğer istatistiğinden ise rakım r’ye eşit, sıfır hipotezin r+1 olduğunu belirten alternatif hipotez ile karşılaştırılmaktadır. Teste ait bulgular Tablo 4’te aktarılmıştır.

Tablo 3. Johansen Eşbütünleşme Test Bulguları

H ₀	H ₁	Özdeğer İstatistiği	İz İstatistiği	%5 kritik Değ.	H ₁	Maksimum Özdeğer İstatistiği	%5 kritik Değ	1 tane eşbütünleşik vektör bulunmaktadır
r=0	r≤1	0.543	37.706**	39.192	r=1	18.797**	22.299	
r≤1	r≤2	0.391	22.908	20.261	r=2	11.912	10.892	

Not: “***” (%5) anlamlılık düzeyini ve otokorelasyon içermeyen gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir.

İz ve özdeğer istatistiğine göre sıfır hipotezin reddedildiğini göstermektedir. Bu durum 1 tane eşbütünleşik vektör bulunması anlamına gelmektedir. Test istatistiklerin aynı yönde hareket etmesi sonuçların güvenilirliği için önemlidir. Bulgular, yenilenebilir enerji tüketimi, gelir ve enerji ithalatının birlikte hareket ettiğini göstermektedir.

2.2.3. Nedensellik Testi

Eşbütünlük ilişkisi belirlendikten sonra ekonometrik yöntemin üçüncü aşaması olan nedensellik analizi Toda-Yamamoto nedensellik testi ile araştırılmıştır. Geleneksel Granger (1969) Nedensellik testinin geliştirilmiş hali olan test değişkenlerin seviyede değerlerine uygulanmaktadır. Bu bakımdan serilere fark alma işlemi yapılmadığından ve testin avantajı olarak belirtilen bilgi kaybı oluşmamaktadır. VAR yönteminin geliştirilmiş biçimi olan nedensellik testi 1995 yılında Toda ve Yamamoto tarafından ortaya konulmuştur. Bu test için ilk olarak VAR modeli kapsamında gecikme uzunluğu (p) belirlenmektedir. Gecikme uzunluğu (p) belirlendikten sonraki aşamada p'ye en yüksek bütünlük derecesi dmax eklenmektedir. Gecikme uzunluğu (p) ve dmax'ın bilinmesi modelin doğru tahmin için önemli olmakla birlikte veri kaybının engellenmesini sağlayacaktır. Test prosedürleri Denklem (5) ve (6)'da aktarılmıştır.

$$y_t = \beta_0 + \sum_{i=t}^k \beta_{i1} y_{t-1} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \beta_{2j} y_{t-j} + \sum_{i=1}^k a_{1i} x_{t-1} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} a_{2j} x_{t-j} + e_{1t} \quad (5)$$

$$y_t = c_0 + \sum_{i=t}^k c_{i1} x_{t-1} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} c_{2j} x_{t-j} + \sum_{i=1}^k d_{1i} y_{t-1} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} d_{2j} y_{t-j} + e_{2t} \quad (6)$$

Denklem 5'te sıfır hipotez X,Y'nin Granger nedeni değildir iken alternatif hipotez X,Y'nin Granger nedenidir. Denklem 6'da ise Y, X'in Granger nedeni değildir iken alternatif hipotez Y,X'in Granger nedenidir. Tablo 4'te nedensellik bulguları aktarılmıştır.

Tablo 4. Toda-Yamamoto Nedensellik Bulguları

Bağımlı Değişken: LYE	Wald İst.	Ols. Değ.
LGL	5.560	0.135
LEN	15.233***	0.000
Bağımlı Değişken: LGL	Wald İst.	Ols. Değ.
LYE	3.080	0.379
LEN	2.102	0.554
Bağımlı Değişken: LEN	Wald İst.	Ols. Değ.
LGL	6.372*	0.094
LYE	96.560***	0.000

Not: Test sonuçları seviyede VAR(2+1) elde edilmiştir. *** (%1) ve * (%10) anlamlılık düzeyini belirtmektedir.

Test bulgularına göre %1 anlamlılık düzeyinde enerji ithalatı (LEN) yenilenebilir enerji tüketiminin (LYE) nedenidir. %10 anlamlılık düzeyinde gelir (LGL) enerji ithalatının (LYE) nedenidir. %1 anlamlılık düzeyinde ise yenilenebilir enerji tüketimi (LYE) enerji ithalatının (LEN) nedenidir. Diğer bir ifade ile yenilenebilir enerji ile enerji ithalatı arasında çift yönlü gelir ile yenilenebilir enerji ithalatı arasında tek yönlü nedensellik bağlantısı bulunmaktadır.

SONUÇ

Günümüz dünyasında yenilenebilir enerji kaynaklarının çevre dostu, sürdürülebilir ve çevreye olumsuz etkilerinin daha az olması nedeniyle birçok ülke tarafından giderek daha fazla tercih edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınmaya gösterilen ilgi son yıllarda yenilenebilir enerji tüketimini

hızlandırmış ve birçok ülke yenilenemeyen enerji kaynaklarının ekonomi ve çevre üzerindeki zararlı etkilerini azaltmak için yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 1990-2015 döneminde Türkiye’de yenilenebilir enerji tüketimini etkileyen faktörleri araştırmaktır. Bunun için yenilenebilir enerji tüketimi, gelir ve enerji ithalatı değişkenlerine ilişkin yıllık veriler kullanarak eşbütünleşme ve nedensellik testleri uygulanmıştır. Yenilenebilir enerji tüketimi ve ilgili değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmakta iken, nedensellik test bulguları gelirden enerji ithalatına tek yönlü, enerji ithalatından yenilenebilir enerji tüketimine, yenilenebilir enerji tüketiminden enerji ithalatına çift yönlü nedensellik ilişkisini göstermektedir.

Sonuçlara dayanarak aşağıdaki politika sonuçları söylenebilmektedir. Giderek artan nüfus enerji tüketimi artışlarını beraberinde getirmektedir. Enerji ithalatı ile ekonomik büyüme ülkelerin refah düzeyini etkilemektedir. Bu doğrultuda yenilenemeyen enerji tüketiminden yenilenebilir enerji tüketimine geçişi iyileştirmek için beşeri sermayenin geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü eğitim düzeyi yüksek olan ülkelerde yenilenebilir enerji tüketimine yönelim ve farkındalık yüksek düzeydedir. Ayrıca uzun vadede, yenilenemeyen enerji fiyatlarındaki artış, daha fazla yenilenemeyen enerji tüketimine yol açmaktadır. Bu nedenle politikalar, yenilenebilir enerji kaynaklarına daha düşük fiyatlarla erişimi garanti altına almak ve böylece yenilenemeyen enerji tüketimini azaltmak için yatırımları artırmaya yönelik olmalıdır.

Çalışma, yenilenebilir enerji verisinin 1990 yılından 2015 yılına kadar elde edilmesinden dolayı dönem kısıtı içermektedir. Gelecekteki çalışmalarda yapısal kırılmalı testlerin uygulanmasının literatürün gelişmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- APAYDIN, Şükrü; GÜNGÖR, Afşin ve TAŞDOĞAN Celal (2019), “Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Asimetrik Etkileri”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Vol 6; 117-134.
- APERGIS, Nicholas ve PAYNE James (2010), “Renewable Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from a Panel of OECD Countries”, Energy policy, Vol 38; 656-660.
- CHEN, Chaoyi; PINAR, Mehmet ve STENGOS Thanasis (2021), “Determinants of Renewable Energy Consumption: Importance of Democratic Institutions”, Renewable Energy, Vol 179; 75-83.
- DICKEY, David A ve FULLER Wayne A (1979), “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, Journal of the American Statistical Association, Vol 74; 427-431.
- DICKEY, David A ve FULLER Wayne A (1981), “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, Econometrica: journal of the Econometric Society, Vol 49; 1057-1072.
- DOĞAN, Emrah ve DOĞAN, Başak Özarslan (2021), “Finansal Gelişme ve İnovasyon, Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Üretimini Artırıyor mu?”, Turkish Studies-Economics, Finance, Politics, Vol 16; 784-796.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2023). <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-hidrolik> Erişim Tarihi: 10.09.2023.
- ENGLE, Robert, F ve GRANGER, Clive WJ. (1987), “Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing”, Econometrica: journal of the Econometric Society, Vol 55; 251-276.
- EREN, Baris Memduh; TASPINAR, Nigar ve GOKMENOGLU Korhan K (2019), “The Impact of Financial Development and Economic Growth on Renewable Energy Consumption: Empirical Analysis of India”, Science of the Total Environment, Vol 663; 189-197.

- EYGÜ, Hakan (2022), “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1995–2020 Türkiye Örneği”, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, Vol 8; 387-397.
- GRANGER, Clive WJ (1969), “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods”, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
- GUJARATI, Damodar., (1999), *Temel Ekonometri*, Literatür yayıncılık, (Çevienler: Ümit ŞENESEN, Gülay Günlük ŞENESEN), İstanbul.
- JOHANSEN, Søren (1988), “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol 12; 231-254.
- JOHANSEN, Soren ve JUSELIUS Katarina (1990), “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for Money”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol 52; 169-210.
- KAR, M. ve AĞIR, H. (2006). “Türkiye’de beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Eşbütünleşme yaklaşımı ile nedensellik testi, 1926-1994”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Vol:11 50-68.
- MİKAYİLOV, Jeyhun; MUKHTAROV, Shahriyar; DİNÇER, Hasan; YÜKSEL, Serhat ve AYDIN Rıdvan (2020), “Elasticity Analysis of Fossil Energy Sources for Sustainable Economies: A Case of Gasoline Consumption in Turkey”, *Energies*, Vol 13; 731.
- OMRI, Anis; NGUYEN, Duc Khuong ve RAULT Christophe (2014), “Causal Interactions Between CO2 Emissions, FDI, and Economic Growth: Evidence from Dynamic Simultaneous-Equation Models”, *Economic Modelling*, Vol 42; 382-389.
- POLCYN, Jan; US, Yana; LYULYOV, Oleksii; PİMÖNENKO Tetyana ve KWİLİNSKİ Aleksy (2021), “Factors Influencing the Renewable Energy Consumption in Selected European Countries”, *Energies*, Vol 15, 108.
- PONCE, Pablo; LÓPEZ-SÁNCHEZ, Michelle; GUERRERO-RÍOFRÍO Patricia ve FLORES-CHAMBA Jorge (2020), Determinants of Renewable and Non-Renewable Energy CONSUMPTION in Hydroelectric Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, Vol 27; 29554-29566.
- RAMALHO, Esmeralda A; SEQUEIRA, Tiago Neves ve SANTOS Marcelo Serra (2018), “The Effect of Income on the Energy Mix: Are Democracies More Sustainable?”, *Global Environmental Change*, Vol 51; 10-21.
- RJOUB, Husam; ODUGBESAN, Jamiu, Adetola; ADEBAYO Tomiwa Sunday ve WONG Wing Keung (2021), “Sustainability of the Moderating Role of Financial Development in the Determinants of Environmental Degradation: Evidence from Turkey”. *Sustainability*, Vol 13; 1844.
- SAADAOU, Haifa ve CHTOUROU Nouri (2023), “Do Institutional Quality, Financial Development, and Economic Growth Improve Renewable Energy Transition? Some Evidence from Tunisia”. *Journal of the Knowledge Economy*, Vol 14; 2927-2958.
- SADORSKY, Perry. (2009), “Renewable Energy Consumption, CO2 Emissions and Oil Prices in the G7 Countries”, *Energy Economics*, Vol 31; 456-462.
- SALIM, Ruhul ve SHAFIEI Sahar (2014), “Urbanization and renewable and non-renewable energy consumption in OECD countries: An Empirical Analysis”, *Economic Modelling*, Vol 38; 581-591.
- SEQUEIRA, Tiago Neves ve SANTOS Marcelo Serra (2018), “Renewable Energy and Politics: A Systematic Review and New Evidence”, *Journal of Cleaner Production*, Vol 192; 553-568.
- SHAHBAZ, Muhammad., TOPCU, Betül. Altay., SARIGÜL, Sümerli, Sevgi ve VO Xuan Vinh (2021), “The Effect of Financial Development on Renewable Energy Demand: The Case of Developing Countries”. *Renewable Energy*, Vol 178; 1370-1380.

- TEBALDÌ, Claudia; RANASÌNGHE, Roshanka; VOUSDOUKAS, Michalis; Rasmussen, D; VEGA-WESTHOFF, Ben; KÌREZCÌ, Ebru ve MENTASCHÌ Lorenza (2021), “Extreme Sea Levels at Different Global Warming Levels”, *Nature Climate Change*, Vol 11; 746-751.
- TODA, Hiro Y ve YAMAMOTO, Taku. (1995), “Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Process”, *Journal of Econometrics*, Vol 66; 225-250.
- World Bank (2023). “World Development Indicators”, İnternet Adresi: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> Erişim Tarihi: 13.08.2023.
- XIE, Yìzhang; ZHOU, Ye; PENG, Yue; Dìnçer, Hasan; Yùksel, Serhat ve XIANG Ping (2021), “An Extended Pythagorean Fuzzy Approach to Group Decision-Making with Incomplete Preferences for Analyzing Balanced Scorecard-Based Renewable Energy Investments”, *IEEE Access*, Vol 9; 43020-43035.
- ZHAO, Pan; LU, Zhou; FANG, Jianchun., PARAMATì, Sudharshan. Reddy; ve JÌANG, Kai. (2020), “Determinants of Renewable and Non-Renewable Energy Demand in China”, *Structural Change and Economic Dynamics*, Vol 54; 202-209.
- ZHE, Li; YÜKSEL, Serhat; DİNÇER, Hasan; MUKHTAROV, Shahriyar ve AZİZOV Mayis (2021), “The Positive Influences of Renewable Energy Consumption on Financial Development and Economic Growth”, *Sage Open*, Vol 11; 21582440211040133.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Erzincan Binali Yıldırım University
Journal of Faculty of Economics and Administrative
Sciences

TÜRKİYE'DE TEKAFÜL (KATILIM) SİGORTACILIK SİSTEMİ UYGULAMASI ve GELENEKSEL SİGORTACILIK İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Halil İbrahim İLTER¹

ÖZET

Sigorta, bireylerin kendilerini can ve malları üzerinden güvende hissetme içgüdüleriyle doğmuştur. Sigortacılık kavramı ise genel manada bireylerin can ve mallarının risklere maruz kalması sonucu ortaya çıkması beklenen zararın tanzimini amaçlayan bir sistemdir. Geliştirilen geleneksel sigortacılık sisteminin temelinde bulunan garar (belirsizlik), riba (faiz), fonların değerlendirilmesi ve zararın gerçekleşmesi durumunda sigortanın kullanılması bakımından meysir kavramı, toplanan primlerin faizli yatırım araçlarında değerlendirilmesi ve risk paylaşımı yerine risk transferinin varlığı İslami finans ilkeleri tarafından kabul görmemiştir. İslami finansın gelişmesi ile İslami finans ilkelerine uygun, geleneksel sigortacılık sistemine alternatif model geliştirilmiştir. Tekafül sigortacılığı İslami finans ilkelerine uygun, riskin paylaşıldığı, yardımlaşmayı, iş birliğini ve dayanışmayı temel alan bir sigortacılık sistemi olarak geliştirilmiştir. Son yıllarda İslami finans araçlarının ve uygulamalarının gelişmesi ve ülkemizde de popüler hale gelmesi ile tekafül sigortacılığı yani bir diğer adıyla katılım sigortacılığı sektörü faaliyetlerini genişletmiştir. Çalışmada; Tekafül (katılım) sigortacılığının geleneksel (Geleneksel) sigortacılık sisteminden farkları ve tekafül sigortacılığının uygulanan mevcut modelleri incelenip karşılaştırılmıştır. Tekafül sigorta sisteminin Türkiye'de sahip olduğu güncel veriler kullanılarak sigortacılık sektöründeki yeri ve önemine dair bir teorik çerçeve çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tekafül Sigortacılığı, Teysir Modeli, İslami Finans İlkeleri, Katılım Reasüransı (Re – Tekafül)

Jel Kodları: G22

APPLICATION OF TAKAFUL (PARTICIPATION) INSURANCE SYSTEM IN TURKEY and COMPARISON WITH TRADITIONAL INSURANCE

ABSTRACT

Insurance, which was born with the instinct of making people feel safe about their life and property, is a system that aims to regulate the damages that may occur against risks. However, elements such as garar (uncertainty), riba (interest), meysir (gambling), which are the basis of the traditional insurance system, and the evaluation of collected premiums in interest-bearing investment instruments are

¹ Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Halil İbrahim İLTER, halil.ilter@erzincan.edu.tr, ORCID:0000-0003-4672-818X

incompatible with Islamic finance principles. For this reason, takaful insurance, an alternative model in line with Islamic finance principles, has been developed. Takaful insurance is based on risk sharing and works on the principles of cooperation, solidarity and cooperation. In recent years, with the development of Islamic financial instruments and practices, the takaful insurance (participation insurance) sector has become widespread in Turkey. In the study, the differences of takaful insurance from the traditional insurance system and existing takaful insurance models were examined and its place and importance in the insurance sector in Turkey was discussed theoretically with current data.

Keywords: Takaful Insurance, Teysîr Model, Islamic Finance Principles, Participation Reinsurance (Re – Takaful)

Jel Code: G22

GİRİŞ

İnsanlığın varlığından beri insanların varlıkları olan can ve malları üzerinde oluşabilecek risklerde varlığını sürdürmüştür. Bu risklerin varlığının, çeşitliliğinin ve zarar boyutundaki zaman içerisindeki artış eskiye nazaran çok daha yıkıcı boyutlara ulaşmıştır. Risklerin boyutlarındaki bu artıştan kaçınmak ve bireylerin varlıklarını koruyabilme iç güdüsü sigorta müessesini doğurmuştur. Mevcut olan ve gelecekte meydana gelebilecek risklerden korunma mücadelesi geleneksel bir dayanışma modeli ve kurumsal ölçekte kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Kurumsal boyutta devam eden sigortacılık anlayışı sosyal ve ekonomik hayat içerisinde konumu güçlendirerek ve geliştirerek sağlamlaştırmıştır. Sigorta sistemindeki çeşitlenme ve gelişim, sigorta sistemini finans sektöründe aslan payını elinde bulunduran bankacılıktan sonra ikinci büyük alt sektör konumuna getirmiştir.

Geleneksel bankacılık sisteminde olduğu gibi, geleneksel sigorta sisteminin temelini oluşturan faiz, garar, riskin transferi ve sigorta primlerinin faizli finansal araçlarla değerlendirilmesi gibi uygulamalar, İslami finans ilkeleriyle taban tabana zıttır. Bu zıtlıkların temelini İslami finans ilkelerinin sosyal ve ekonomik anlayışı oluşturur. İslami finans ilkeleri ile geleneksel sistem arasındaki bu zıtlıklar, İslami hassasiyetlere sahip bireylerin bankacılık sektöründe İslami (katılım) bankacılığını oluşturmasına benzer şekilde, sigortacılık sisteminde de tekafül (katılım) sigortacılığını bir ihtiyaç haline getirmiştir. İslami finans ilkeleri çerçevesinde oluşturulan bu sistem tekafül (katılım) sigortacılığıdır.

Dünya da ilk tekafül sigortacılığı örneklerine 1979 yılında Sudan’da rastlanan tekafül sigorta sistemi, ülkemizde faaliyetlerine katılım sigortacılığı adı altında 2010 yılında başlamış ve 12 yıllık bir geçmişe sahiptir. Türkiye’de faaliyetlerine devam eden bu 12 sigortacılık şirketinin 7 tanesi hayat dışı branşlarda faaliyetlerine devam ederken 5 tanesi ise hayat/emeklilik branşlarında faaliyetlerini sürdürmektedirler. Faaliyeti devam eden şirketlerin 6’sı “tam katılım modeli” ile çalışmakta ve diğer 6’sı ise “pencere usulü” ile tanımlanan sistem üzerine faaliyet göstermektedirler. Katılım sigortacılığındaki yönetmelik değişikliği ile 2021 takvim yılı sonunda “pencere usulü” ile faaliyet göstermek son bularak katılım sigortacılığı yapmak isteyen sigortacılık sistemi üyeleri “tam katılım modeli” ile sigortacılık işlemleri yapma gerekliliği ilgili yönetmelikte düzenlenmiştir (TSB, 2021). Bu düzenleme ile katılım sigortacılığının İslami finans ilkelerine uygunluğu arttırılmak ve kontrol edilmesinin önünün açılması hedeflenmiştir. Aynı zamanda yönetmelik değişikliği katılım sigortacılığının özgün bir şekilde faaliyet göstermesine ve sektör içerisinde müstakil bir yapı kazanmasının da önünü açmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde, İslami finans ürünü olan tekafül (katılım) sigortacılığı hakkında yapılan çalışmaların çoğunluğunu tekafül sigortacılığının uygulanabilirliği ve İslam fihna göre değerlendirilmesi ve eleştirilmesi oluşturmaktadır. İslami finans ürünü olan tekafül sigortacılığı hakkında yapılan çalışmaların nicelik bakımından az olması bu sektörün hem dünyada hem de Türkiye’de yeni gelişen ve popüleritesini arttıran bir alan olması hasebiyle olduğu düşünülebilir. Bu doğrultuda İslami finans ürünü olan tekafül sigortacılığı hakkındaki çalışmalar veya analizler bu konu hususundaki literatüre büyük katkılar sağlayacaktır. Çalışmanın, tekafül sigorta sisteminin çalışma prensiplerini, sigorta sisteminin ilkelerinin ve geleneksel sigorta sisteminden farklı olarak nitelendirilebilecek özellikleri barındırması hem literatür hem de sektör paydaşları tarafından önem arz etmesi beklenmektedir. Bunların yanı sıra, tekafül sigortacılığın güncel sektör verilerinin analizi ve yorumları, literatüre önemli katkılar sunabilecek çıktılar olarak çalışmanın önemli bir parçasını oluşturmuştur.

Dalkılıç ve Ada (2013) yaptıkları çalışmada, Tekafül (katılım) sigortacılığının geleneksel sigortacılık sisteminden temel ilkelerinin ve özelliklerinin farklılıklar gösterdiğini ve alternatif oluşturduğunu söylemişlerdir. Türkiye’de taze bir başlangıcı olan sistemin ülkemizdeki gelişimi hususunda büyük bir potansiyeli olduğunun vurgusunu yapmışlardır. Yasal düzenlemelerle birlikte diğer paydaş ülkelerle yapılacak ortak çalışmaların bu alternatif olarak nitelendirilen sigortacılık sistemini güçlendireceği vurgusunu yapmışlardır.

Yıldırım (2014) yaptığı çalışmasında İslami finans ürünü tekafül sigortacılık sisteminin prensipleri üzerine tartışmış ve dünyadaki gelişimini incelenmiştir. Tekafül sigortacılık sisteminin Türkiye’de halihazırda bulunan sigortacılık sistemine entegre olması durumunda uygunluğu ve mevcut sigortacılık sistemine olabilecek katkıları, çalışmanın ana hatlarını oluşturmuştur.

Hussein A. Abdou vd. (2014) çalışmalarının amacını, Malezya'daki Tekafül ve geleneksel hayat sigortası sektörlerinin performans seviyelerini karşılaştırarak paydaşların kararlarını bilgilendirmek olarak belirlemişlerdir. Çalışmada, finansal oranlar ve makroekonomik değişkenler (GSYİH, TÜFE, TBR) kullanılarak iki aşamalı bir analiz kullanmışlardır. Sonuçlar, geleneksel sigorta şirketlerinin kârlılık ve risk ölçümlerinde daha iyi performans gösterdiğini, Tekafül sigortacılığının ise prim/fazla oranında üstün olduğunu göstermektedir. Ayrıca, makroekonomik değişkenlerin Tekafül büyümesine etkisi olmadığı, ancak her iki sektörün de yatırımlarından elde ettikleri getirinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirtmişlerdir.

Selçuk (2015), Geleneksel sigorta sisteminin uzun yıllardır varlığının sonucu olarak ortaya çıkmış olan tekafül sigortacılığının temel esasları üzerine durmuş ve tekafül sigortacılığını İslami hukuk açısından değerlendirmiştir. İslam hukuk kaidelerine uygunluk açısından değerlendirilmiş olan tekafül sigortacılığının, nasıl olması gerektiğini ve günümüzde nasıl tatbik edildiği hususunda bilgi veren bir çalışmada bulunulmuştur.

Altıntaş (2016), literatüre İslami sigortacılık ürününün İslami hukuk çerçevesinde değerlendirmesini yapmış ve akabinde temel varsayımlarını ve Geleneksel (geleneksel) sigortacılık sistemi ile arasındaki farklılıkları işlemiştir. Çalışmada yer alan nitel araştırmalar neticesinde İslami sigortacılığın geliştirilmesi gereken ve düzenlenmesine ilişkin literatüre katkı sağlayacak bir çalışma olacağı öngörülmüştür.

Sezal (2017) tarafından literatüre kazandırılmış çalışmada tekafül sigortacılık sistemi ile geleneksel sigortacılık sistemi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar incelenmiş ve ortaya konmuştur. Dünyadaki durumu ile Türkiye’deki durumu incelenen tekafül sigortacılığının önünde belli engeller

olduğu ve gelişim potansiyelinin yeterince kullanılmadığı vurgulanan çalışmada çeşitli çözüm önerileri getirilmiştir.

Akhtar (2018) çalışmasında, Suudi Arabistan'daki Tekafül ve geleneksel sigorta şirketlerinin 2010-2015 arasındaki performansını Veri Zarflama Analizi (DEA) kullanarak analiz etmiştir. DEA Solver-Pro (Sürüm 13) ile yapılan analiz, firmaların verimlilik puanlarının yıllar içinde arttığını göstermektedir. Küçük firmalar süper verimlilikte öne çıkarken, büyük firmalar geride kalmıştır. Araştırma hem Tekafül hem de geleneksel sigorta şirketlerinin verimliliklerini artırmak için operasyonlarını güçlendirmeleri gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, piyasanın konsolidasyonu için birleşme ve satın almaların gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Pehlivan ve Dede'nin (2018) çalışmalarında İslami finans usullerine göre hareket eden ve sigortacılık sektörüne alternatif bir sistem haline gelen tekafül sigortacılığını incelemiş ve geleneksel sigortacılıktan farklarını ortaya koymuşlardır. Güncel veriler kullanılarak genel çerçevesi çizilen tekafül sigortacılığının büyüme potansiyelinin varlığına karşılık önündeki sorunlar vasıtasıyla beklenildiği kadar büyüyemediği araştırmanın sonucu olarak ortaya çıkarılmıştır.

Öner (2018), çalışmasında 2017 yılında yürürlüğe giren 30186 sayılı yönetmeliği milat kabul edip sektörün büyüme ve trendi hakkında bilgi vermiştir.

Kamran, M vd. (2018) araştırmalarında, 2012-2018 yılları arasında Pakistan'daki dört Tekafül ve dört geleneksel sigorta sağlayıcısının etkinliklerini karşılaştırmışlardır. Veri Zarflama Analizi kullanılarak teknik, maliyet ve tahsis verimlilikleri değerlendirilmiştir. Geleneksel sigorta şirketlerinin teknik verimlilik puanı 0,890, Tekafül sigorta şirketlerinin ise 0,730 olarak belirlenmiştir. Pak-Katar Genel Tekafül, maliyet açısından en verimli şirket olarak öne çıkmıştır. Sonuçlar, yatırım geliri, firma büyüklüğü ve çalışan sayısının verimlilik üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermiştir. Her iki sigorta türünün de verimliliklerini artırması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Dilek (2019), betimsel analiz yöntemini kullanarak sigortacılık sektörü yöneticiler ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Çalışma, verilerin analizinden sonra Türkiye'de tekafül sigortacılığının uygulanabilirliği hakkında yorum yapabilme fırsatı doğurmuş ve bunun akabinde çalışma, potansiyel sahibi olan tekafül sigortacılığının mevcut durumunun yeterli olmadığı, mevzuat açısından eksikliklerin olduğu, bilinilirlik seviyesinin yetersizliği, ortak fetva olgusunun mevcut olmaması, risk transferinde yaşanan aksaklıkların mevcudiyeti ve fon değerlendirme süreçlerindeki zorluklar gibi tespitler içermektedir.

Dünya da ve Türkiye'de uzun zamandır faaliyet sahasını genişleterek uygulanan ve alternatif bir model olma özelliği taşıyan İslami finans ürünü tekafül sigortacılığı, faaliyete başladığı günden beri Geleneksel sigortacılık ile arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Yeşilyaprak (2019), çalışmasında tekafül sigortacılık sistemi ile Geleneksel sigortacılık sistemi arasında farklılıklarının olduğunu ortaya koymuştur.

Öner (2020), Türkiye'de faaliyetlerine devam eden İslami finans ürünlerinden tekafül sigortacılığının var olan durumu hakkında ve tekafül sigortacılığının çalışma esaslarını konu alan bir çalışma yapmıştır. Çalışmasında bunların yanı sıra güncel verilerle mevcut durumu değerlendirmiş ve tekafül sigortacılığının gelişimine yönelik teorik bir çerçeve çizmiştir.

Öner (2022) yapmış olduğu çalışmada, Granger Nedensellik Testi ve VAR analiz yöntemini kullanmıştır. Çalışma sürdürülebilirlik açısından bir çerçeve çizerek Türkiye özelinde, katılım sigortacılığı ile ekonomik büyüme ve tüketici güven endeksi arasında bir nedensellik olup olmadığını ortaya koymayı hedeflemiştir. 2009Q4 – 2022Q1 dönemini kapsayan 50 gözlemden oluşan veri seti, katılım sigortacılığı ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik bulurken buna karşın

tüketici güven endeksi ile katılım sigortacılığı arasında herhangi bir anlamlı nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Çalışma, katılım sigortacılığının büyümesinin ülke ekonomisinin büyümesi anlamına geldiğini vurgulayarak kamu otoritesinin sektörün büyümesinde daha etkin bir rol alması gerektiği beklentisini ortaya çıkartmıştır.

2. TEKAFÜL (KATILIM) SİGORTACILIĞI

Tekafül kelimesi için sözlük anlamına bakılacak olursa karşılıklı güven duyma esası ve dayanışma anlamlarını barındıran bir kelimedir (Hammad, 1996 : 348). Türkçeye ise tekafül kelimesi tekeffül yani herhangi bir şeyin sorumluluğunu ve yükümlülüklerini üzerine alma, kefil olma şeklindeki manalara gelmektedir. Bu anlamda incelenecek olursa tekafül ve sigorta olguları aynı amaca hizmet eden iki farklı sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanoğlunun maruz kalabileceği rizikolardan ve bu rizikolardan doğabilecek zararları güvence altına almada iş birliği yapmaları ve bu iş birliğinin de İslami ilkeler açısından hoş karşılanabilecek bir davranış olması savunulmaktadır (Ayub, 2007:418).

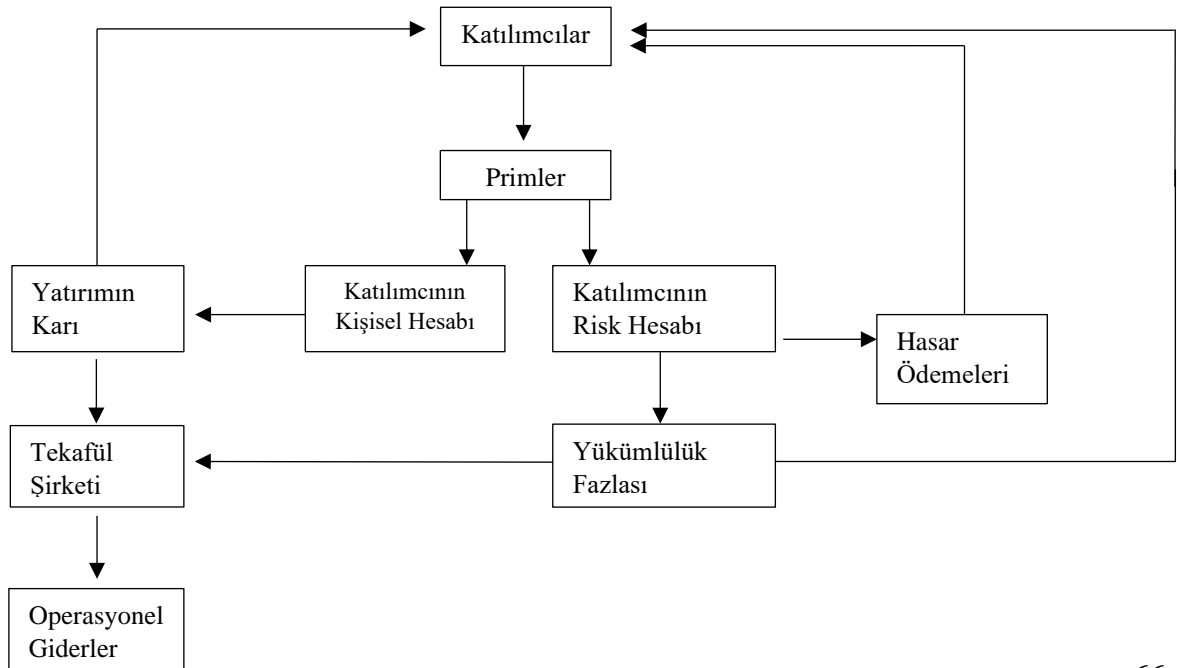
İslam medeniyetinin erken dönemlerinde Hz. Muhammed (sav) döneminde “akile” ismiyle bir fon sistemi kurulduğu ve ölüm veya sakatlık halinde ihtiyaç sahiplerinin zararlarının oluşturulan bu fon havuzundan temin edildiği bilinmektedir (Sağlam, 2011:267). Bu minvalde tekafül sigorta sisteminin muadili olan ve geleneksel finansal sistemin ürünü sigortacılık faaliyetleri, içerisinde faiz ve ğarar (belirsizlik) içermesinden dolayı İslam hukuku açısından tekafül sistemi dışında değerlendirilip geleneksel sigortacılık uygulamalarının İslami çerçevede uygun olmadığı genel kabul gören bir görüştür (Khorshid, 2004:96).

2.1. TEKAFÜL (KATILIM) SİGORTACILIĞI TÜRLERİ

2.1.1. Mudarebe Modeli

Bu model taraflardan birinin ödemek zorunda olduğu primlerin ve yatırım tutarlarının, diğer tarafın tazminat ödemelerine, hasarlarına ve retekafül işlem giderlerine aktarılması olarak tanımlanabilir. Masrafların ve diğer giderlerin ödenmesi sonrası eğer varsa sistemde kalan bakiye önceden anlaşmaya varılan sözleşmede var olan oranlar dahilinde taraflar tarafından paylaşılır. Sözleşmede herhangi bir ödeme garantisi sunulmaz (Özüdoğru, 2018:8).

Şekil 1. Tekafül Mudarebe Modelinin İşleyiş Süreci

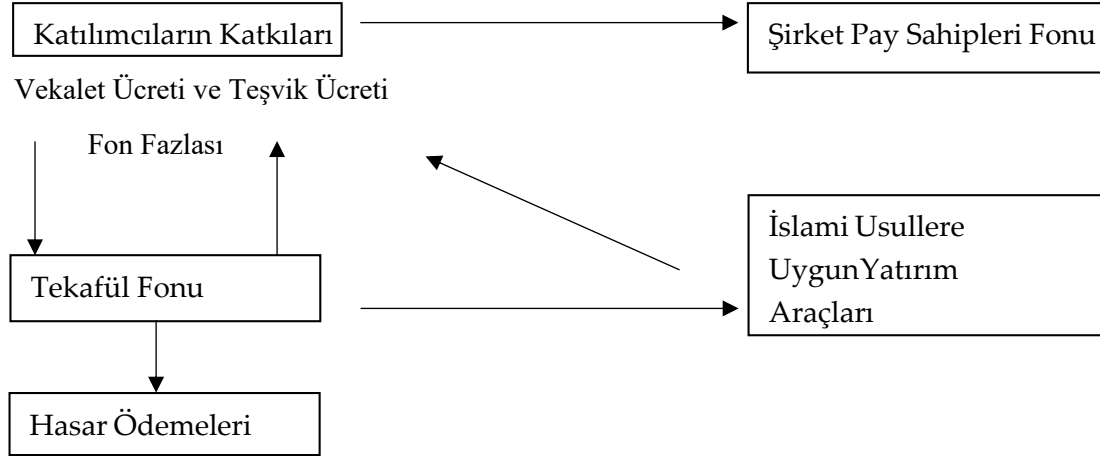
Kaynak: (Altıntaş, 2016,126)

Şekil 1’de görüleceği üzere katılımcıların düzenli olarak ödemesini gerçekleştirdiği primler veya katkı payları, katılım fonlarına veya havuzlarına aktarılmakla birlikte bu fon, cari giderler ve hasar ödemeleri meydana geldikten sonra geriye fondan geriye kalan tutarlar İslami ilkeler çerçevesinde olmak üzere farklı yatırım araçlarına aktarılmaktadır. Bu işlemler sonucunda taraflar arasında önceden belirlenerek imzalanmış anlaşmadaki oranlar doğrultusunda paylaşılmaktadır (Altıntaş, 2016:126).

2.1.2. Vekalet Modeli

Tekafül (Katılım) sigorta sisteminin bu modelinde tekafül sistemine katılmış olanların yatırmış oldukları primler veya katkı payları bir havuzda toplanmaktadır. Tekafül (Katılım) sigorta sistemi mudarebe modelinin aksine bu havuzlarda toplanan fonları yönetme karşılığında önceden belirlenmiş bir ücret yönetici masrafı olarak katılımcıdan istenmektedir. Bu havuzda biriken fon, tekafül şirketleri tarafından İslami ilkelere göre yönetildikleri senenin sonunda giderlerin çıkılması akabinde yönetilen para da artı bakiye bulunması durumu gerçekleşmiş ise bu kalan artı tutar katılımcılara ödenmektedir (Yıldırım, 2014:53).

Şekil 2. Tekafül Sisteminde Vekalet Modelinin İşleyişi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

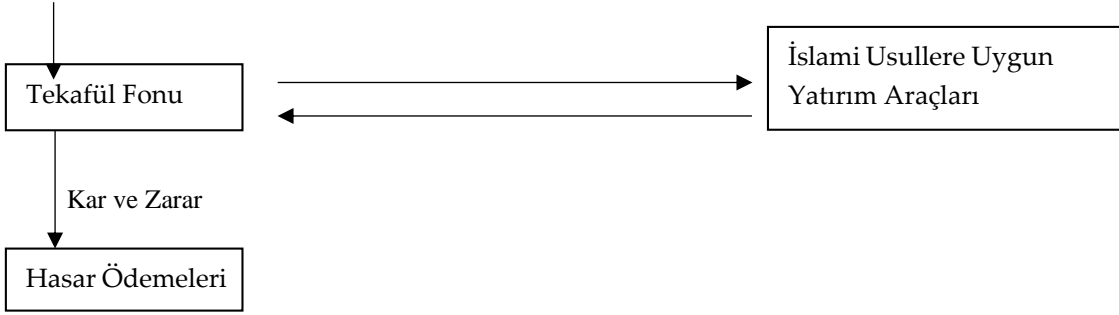
Tekafül (Katılım) sigortacılık sistemi modeli olan vekalet modeli, Türkiye’de aktif olarak katılım sigortacılığı uygulanan şirketlerce yaygın olarak kullanılan bir modeldir (Arslan, 2015: 104).

2.1.3. Hibrit Model

Tekafül (Katılım) sigorta sistemi mudarebe modeli ve vekalet modelinin karması olarak nitelendirilebilecek bir tekafül (katılım) sigorta modelidir. Tekafül şirketlerinin alacakları ücretin anlaşma sağlanma aşamasında belirlendiği ve tüm masraf ve giderlerin bu ücretten karşılandığı bir tekafül sistemi modelidir. Gerçekleşen veya gerçekleşebilecek olan masraf ve giderlerin yetmediği durumlarda tekafül şirketleri arada kalan farkı karşılamak durumundadırlar. Gider ve masrafların ödenmiş olan ücretten karşılanması ve mudarebe sözleşmesine istinaden ortaya çıkan yatırım gelirlerinin toplamı tekafül şirketinin kazancını oluşturur. Hibrit modelde bu miktar poliçe sahiplerine dağıtılmakla birlikte tekafül şirketi ortaya çıkan bu durumdan herhangi bir pay alması söz konusu değildir (Yıldırım, 2014:53).

Şekil 3. Tekafül Sisteminde Hibrit Modelin İşleyişi

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur

2.2. TÜRKİYE'DE TEKAFÜL (KATILIM) SİGORTACILIĞI

2.2.1. Genel Görünüm

Tekafül sigortacılığı bir diğer ismi ile Türkiye'de faaliyet gösteren katılım sigortacılığını tanımlamaktadır. Dünya'da İslami ilkelere uygun şekilde sigortacılık faaliyetlerini uygulama pratiklerinde farklılıklar mevcuttur. Türkiye'de bu farklılıkların varlığı neticesinde 19.12.2020 tarihinde Katılım Esasları Çerçevesinde Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelik yayımlanarak Türkiye'deki katılım sigortacılığının çerçevesini çizerek Tekafül sigortacılığında Türkiye modelini oluşturmuştur (TSB, 2021).

Türkiye tekafül (Katılım) sigortacılığı modeli kapsamında bu alanlarda faaliyet gösterecek şirketlerin faaliyetlerine devam edebilmeleri için gerekli düzenlemeler, kurumsal yapılarının yapılanması, denetleme mekanizmalarının varlığı ve işleyişi, oluşabilecek şer'i risklerin önüne geçilebilmesi için şirket içi mekanizmalar, ürün tasarımlarının ne şekilde olacakları T.C. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından 26.10.2021 tarih ve 2021/6 sayılı Katılım Esaslı Sigortacılık Faaliyetleri Çerçevesinde Türkiye Modeli Tanımlanmasına İlişkin Sektör Duyurusu ile net şekilde Türkiye katılım sigortacılığı modeli tanımlanmıştır.

Sektör ile ilgili yönetmeliklerin ve sektör duyuruları vasıtasıyla düzenlenen ve duyurulan Türkiye modeli katılım sigortacılığı, ülkemiz ve Dünya tekafül (katılım) sigortacılığı uygulamaları açısından yeni bir yaklaşım ve uygulanabilirlik sağlamıştır.

Katılım sigortacılığında yakın geçmişte gerçekleşen yönetmelik değişiklikleri veya düzenlemeler ile popülaritesini arttırmış ve sektör payını genişletmiş olsa da katılım sigortacılığı 12 yıllık bir geçmişe sahiptir. 2010 yılında faaliyetlerine başlayan sektör de ilk olarak Türkiye Sigorta Birliği 2014 yılında bir istatistik yayımlanmış ve bu rapora göre söz konusu dönemde yalnızca iki kurumun katılım sigortacılığı yaptığı anlaşılmaktadır (TSB, 2021).

Geleneksel sigortacılıkta olduğu gibi katılım sigortacılığında da hayat ve hayat dışı olmak üzere iki ana alt sektöre sahip olan katılım sigortacılığında günümüze gelindiğinde 2021 sonu itibariyle 12 şirketin faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu 12 şirketin kendi aralarında hayat ve hayat dışı olmak üzere ikiye ayrılmasının yanı sıra Türkiye katılım sigorta modeli üzerinden de tam katılım veya pencere usulleriyle faaliyet gösteren kurumlar olarak da kendi aralarında ayrılmaktadırlar. Bu bağlamda konu olan 12 şirketin 6 tanesinin pencere usulü yani geleneksel sigortacılık faaliyetlerinin yanı sıra katılım sigortacılığı da yaptığı, diğer şirketlerin tam katılım prensibiyle faaliyetlerine devam ettiği söylenebilir. 31.12.2021 tarihi itibarıyla pencere usulü yöntemini sona erdiren yönetmelik ile pencere usulü yöntemi kullanan bir sigorta şirketinin var olmadığını söylemek de mümkün olacaktır. Bu düzenleme ile yeni kurulacak şirketler veya portföy devir işlemleri vasıtasıyla katılım sigortacılık

sektöründe tam katılım modelinin geliştirilmesi ve tüm sektör içerisinde payının ve etkinliğinin artması beklenmektedir.

2.2.2. Katılım Sigortacılığı Türkiye Modeli: Teysir Modeli

Türkiye’de faaliyet gösteren sigortacılık işlemleri birincil yasal çerçeve olan Sigortacılık Kanunu, Türk Borçlar Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu olmak üzere üç temel olguya dayanmaktadır. Ülkemizde 2009 yılında başlayan katılım sigortacılığı faaliyetleri de bu kanunlar çerçevesinde yürütülmektedir. Ülkemizde son beş yıl içerisinde katılım sigortacılığı özelinde ikincil yasal düzenlemeler de çıkarılmaya başlamıştır (Şimşek, 2022).

Kronolojik olarak sıralandığında, 20 Eylül 2017 tarihinde “Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” ve “Katılım Sigortacılığının Uygulanmasına İlişkin Genelge” yayımlanmıştır. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) tarafından 19 Aralık 2020 yılında “Katılım Esasları Çerçevesinde Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelik” çıkarılmasının akabinde 2021 yılı mart ayında katılım sigortacılığının genel esaslarını, uygulama esaslarını, usul ve işleyiş mekanizmalarının düzenlenmesi adına “Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Genelge (2021/3)” yayımlanmıştır. 26 Ekim 2021 tarihinde SEDDK tarafından yayımlanan sektör duyurusu ile katılım sigortacılığının uygulama esasları yönetmeliğinin “Türkiye Modeli” olarak anılmasını uygun görmüştür. Son olarak SEDDK tarafından 21 Nisan 2022 yılındaki sektör duyurusu ile “Türkiye Modeli” isminden vazgeçilip Türkiye de tatbik edilen katılım sigortacılığının “Teyisir Modeli” katılım sigortacılığı ismiyle devam etmesi gerektiği ilan edilmiştir.

SEDDK’nın ilgili son sektör duyurusunda Teysir Model’inin tanımlaması; “Danışma komitesi nezaretinde dinen meşru olan konu ve risklerin teminat altına alındığı, finansal varlıkların katılım esasları çerçevesinde yönetildiği sigortacılık uygulamasını ifade etmektedir.” Yapılmış olan bu tanım ticari sigortanın varlığına yani sigorta faaliyetinin şekli hususunda herhangi bir açıklamada bulunmayarak yalnızca teminat altına alınacak riskler ile elde edilen primlerin tasarrufunda İslami esasları dikkate almayı kapsamaktadır. Dolayısıyla geleneksel tekafül sigortacılığı modelindeki hibe ve yardımlaşma esaslı sözleşme, tüzel kişiliklere ait fonlar, sermayedar fonlarının ayrıştırılması, iadeler ve kalan bakiye gibi uygulamaların gerekli olmadığı sonucu çıkmaktadır (Şimşek, 2022).

Türkiye’ye özgü olan bu model de üç temel prensip bulunmaktadır;

- İslami kurumsal yönetim mekanizmalarının kurulması (danışma komitesi, katılım uyum birimi, katılım iç denetim mekanizması),
- Dinen meşru olmayan konu ve risklerin teminat altına alınmaması,
- Finansal varlıkların katılım esasları içerisinde tasarrufu. (Akçaoğlu, 2022).

Teyisir modeli çok yeni bir katılım sigortacılık modeli olmakla beraber temelde bu modelin iki iddiası bulunmaktadır. Bunlardan ilki uygulama esaslarından da anlaşılacağı gibi kolaylaştırma esasıdır. İkinci olarak Teysir modeli dayandığı fıkıh ilkeleri bakımından tekafül sigortacılık modeline nazaran daha doğru ve tutarlı bir model olduğu iddiasıdır (Şimşek,2022).

2.2.3. Katılım Reasüransı

Reasürans, en sade tabiri ile sigortacının sorumluluğunu sigortalama işlemi olarak söylenebilir. Yani sigortacının üzerine almış olduğu rizikoların başka bir sigortacıya devredilme işlemidir. Bir paylaşma aracı olan reasürans hem hasarda hem de riskte paylaşımdır. İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOFI) İslami reasürans tanımını şu şekilde yapmışlardır: Sigorta şirketlerinin, belirli olan risklere maruz kalma olasılıkları bulunan ve idarelerinde bulunan sigorta fonlarına vekâlet ile söz konusu olan risklerden doğabilecek zararların belirli bir kısmını telafi

edebilmek üzere bir üst sigorta için anlaşmalarıdır. Bu işlem katılımcılardan bağış yükümlülüğü ilkesine dayalı olarak alınan sigorta katılım bedellerinin bir kısmının ödenmesiyle gerçekleşir. Böylece reasürans fonu meydana gelir. Bu fon tüzel kişiliğe sahip olmakla birlikte bağımsız mali bir zimmeti mevcuttur. Bu fon marifetiyle sigorta şirketinin sigortaladığı risklerin gerçekleşmesinden doğabilecek ve şirketin karşılaması gereken zararlar ödenir. İslami sigorta şirketlerinin İslami reasürans şirketlerinin güçlü olmaması veya mevcut olmaması durumunda geleneksel reasürans şirketleriyle yapacakları reasürans anlaşmaları da AAOIFI tarafından belirlenmiş ve Mecellenin 21. Maddesinde ifade edilen “Ez-zarûretu tubihu'l mahzûrât” yani zaruret, haramı mubah kılar ilkesine binaen ihtiyaç nispetinde cevaz vermektedirler.

Türkiye’de katılım sigortacılığının 12 yıllık tarihini ve son yıllardaki düzenlemelerle gelişimini takip ettiğimizde ancak bir adet tam katılım modeline uygun olarak faaliyet gösteren yalnızca bir şirketin varlığından bahsetmemiz mümkündür. Bu reasürans şirketi Türk Reasürans A.Ş. tarafından “Türk Katılım Reasürans Anonim Şirketi” unvanıyla 2021 yılında Eylül ayında kurularak faaliyetlerine başlamıştır. Sigortacılık faaliyetleri ve fonksiyonlarının daha iyi bir şekilde tatbik edilmesine yardımcı olan reasürans işleminin diğer adıyla re – tekafül işleminin ülkemizde yalnızca bir şirketin yapıyor olması katılım sigortacılığı yapan sigorta şirketlerini geleneksel reasürans şirketlerine yöneltmektedir.

2.3. TEKAFÜL (KATILIM) SİGORTACILIĞININ İSTATİSTİKİ VERİLERİ

İslami finans ilkelerine dayanan sigortacılık sektöründe alternatif bir model altyapısına sahip tekafül (katılım) sigortacılık sektörü, Dünya da ve ülkemizde hızla gelişmekte ve sigortacılık sektörü içinde hem katılım sektörü olarak hem de katılım sektörü temsilcileri olan şirketler vasıtasıyla yerini sağlamlaştırarak büyümeye devam etmektedir. Dünya da uygulamalarının çeşitlendiğini gördüğümüz tekafül sigorta sistemi ülkemizde Türkiye katılım modeli olarak kendine has yönetmelikleri ve kaideleri olan bir alternatif sistemdir. Katılım sigorta sektöründeki yönetmelik değişiklikleriyle hacminde ve sektördeki paylarında olumlu farklılıklar yaşayan katılım sigorta sisteminin istatistikî verileri ilk kez 2014 yılında oluşmuştur (TSB, 2021).

Tablo 1. Yıllar İtibariyle Katılım Sigortacılığı Prim Üretim Rakamları ve Büyüme Oranları

Yıllar	Tüm Sektör Yazılan Prim Üretimi (TL)	Sektörün Bir Önceki Yıla Göre Büyüme Oranı (%)	Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi (TL)	Önceki Yıla Göre Büyüme Oranı (%)	Katılım Sigortacılığı Primi/ Tüm Sigortacılık Sektörü (%)
2021	105.307.008.083	27,5	5.468.861.839	28,1	5,2
2020	82.575.846.005	19,3	4.267.313.631	24,2	5,2
2019	69.242.168.593	26,7	3.436.819.840	54	5
2018	54.653.580.369	18,3	2.231.560.711	69,6	4,1
2017	46.181.816.693	14,9	1.315.855.32	25,8	2,8
2016	40.191.374.542	30,6	1.045.611.280	96,1	2,6
2015	30.773.775.736	19,4	533.253.025	38,9	1,7
2014	25.776.851.269	-	383.722.042	-	1,5

Kaynak: (TSB,2022)

Tablo 1’de görüldüğü üzere tekafül (katılım) sigortacılığı Türkiye Sigorta Birliği tarafından ilk istatistikî verilerin açıklanmaya başlandığı 2014 yılından itibaren büyümeye devam etmektedir. Büyüme hızına paralel bir şekilde geleneksel sigorta sisteminin de büyük orana sahip olduğu sigortacılık sektör payında 2014 yılından 2021 yılı sonu itibari ile 3 kattan daha fazla bir oranda artış

göstermiştir. Verilere bakıldığında 2020 yılı ve 2021 yılı için katılım sigortacılığının sektör payının sabit kalma durumu, 2021 takvim yılı sonu itibariyle pencere usulü modelin kaldırılmasını içeren yönetmelik değişikliği olabileceği söylenebilir. Yönetmelik değişikliği ile sektörde pencere usulü ile tekafül sigortacılığı yapan şirketlerden birkaçı portföy devir işlemleri yapmış ve bu nedenle katılım sigortacılığının kendi içinde büyüme yaşansa da bu durum sektör payına olumlu anlamda katkı da bulunmamıştır. Veriler arasında göze çarpan ve en büyük büyüme oranı olarak söyleyebileceğimiz 2016 yılındaki %96,1'lik büyümeye en büyük katkılardan biri katılım sigortacılığı sektörü lideri olan Neova Sigorta AŞ'nin yaptığı yatırımlar ve faaliyetler neticesinde 1 Milyar TL prim üretimine ulaşmasıyla birlikte ilk olarak tekafül sigortacılık ilkeleri kapsamında geriye kalan bakiye iadesini yapmış olmasıdır (Neova, 2022).

Tablo 2. Sektör Paylarının Şirket Özelinde Dağılımları

	Şirket Adı	2020		2021		Değişim (%)
		Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı (%)	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı (%)	
1	Neova Sigorta	1.899.270.816	44,51	2.648.372.639	48,43	39,44
2	Bereket Sigorta A.Ş.	1.419.236.646	33,26	2.080.840.319	38,05	46,62
3	Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş.	180.722.995	4,24	303.231.347	5,54	67,79
4	Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş.	147.095.557	3,45	166.247.714	3,04	13,02
5	Bereket Katılım Sigorta A.Ş.	29.017.598	0,68	69.813.865	1,28	140,59
6	HDI Sigorta A.Ş.	37.593.020	0,88	63.780.733	1,17	69,66
7	Türkiye Sigorta A.Ş.	67.131.611	1,57	63.243.477	1,16	-5,79
8	Bereket Katılım Hayat A.Ş.	18.208.585	0,43	38.063.272	0,70	109,04
9	Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş.	69.440.532	1,63	32.488.414	0,59	-53,21
10	Doğa Sigorta A.Ş.	394.403.936	9,24	2.448.802	0,04	-99,38
11	Unico Sigorta A.Ş.	3.601.701	0,08	193.418	0	-94,63
12	Groupama	1.590.636	0,04	137.841	0	-91,33

Hayat A.Ş.					
Sektör	4.267.313.631	100	5.468.861.839	100	28,16
Toplamı					

Kaynak: (TSB, 2022)

Katılım sigortacılığı sektörü şirketler özelinde incelendiğinde sektörün baskın olarak 2 liderinin olduğunu Tablo 2’de görmemiz mümkün olacaktır. Bu üç şirket neredeyse katılım sigortacılık sektörünün tamamını teşkil eden değerlere sahiptirler. Son iki yılın değişimine bakıldığı zaman sıralamaların pek fazla değişmediği ve yeni paydaşların henüz sıralamalarda gözükmediği anlaşılmıştır. Ancak istatistiki verilerde en çok dikkat çeken unsurlar, sıralamadaki son 4 sigorta şirketinin 2020 yılı ile 2021 yılları arasındaki prim üretimlerindeki ciddi düşüşler olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi 2021 sonundaki pencere usulü katılım sigortacılığının bitirilmesiyle bu 4 şirket özelinde portföy devirleri ciddi miktarda gerçekleşmiştir. Sektörün liderlerinden olan Bereket Sigorta AŞ’nin yakın zamanda Bereket Tekafül AŞ isimli şirketi faaliyete geçirmesiyle prim üretiminde ciddi artışlar beklediği ve sektör lideri olan Neova Sigorta AŞ’nin ise liderliği uzun zamandır devam ettirdiği gibi gelecekte de bu unvanı koruması olası olacaktır.

Türkiye Sigorta Birliği analizlerine göre 2022 yılı Ekim ayı prim üretiminde katılım sigortacılığı yapan ve hayat dışı poliçe düzenleyen şirketlerin pazar payı sıralamalarında Neova Sigorta AŞ’nin 10. Sırada olduğunu görmekteyiz.

Tablo 3. 2022 Yılı Ekim Ayı Pazar Payları Şirket Sıralaması

1	Türkiye Sigorta A.Ş.	% 12,62
2	Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	% 12,55
3	Allianz Sigorta A.Ş.	% 11,44
4	Aksigorta A.Ş.	% 7,03
5	HDI Sigorta A.Ş.	% 7,02
6	Axa Sigorta A.Ş.	% 6,65
7	Sompo Sigorta A.Ş.	% 5,18
8	Mapfre Sigorta A.Ş.	% 3,19
8	Quick Sigorta A.Ş.	% 2,98
10	Neova Sigorta A.Ş.	% 2,95

Kaynak: (TSB,2022)

3. TEKAFÜL SİGORTA SİSTEMİ İLE GELENEKSEL SİGORTACILIĞIN KARŞILAŞTIRILMASI

Risk kavramı ile risklerin beraberinde getirdiği zararların karşılanabilmesi durumları için ve aynı zamanda insanların meydana gelebilecek bu zararlardan olabildiğince az şekilde etkilenmesini sağlayan sistem sigortacılık sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzdeki geleneksel sigortacılık sisteminin gelişerek bugünkü halini alması M.Ö. 2000’li yıllarda Babil tüccarların mallarını koruma amacıyla başvurduğu yollardan başladığı söylemek mümkün olacaktır. Hammurabi Yasaları içerisindeki Damatha isimli sözleşmeler sigortacılık tarihindeki ilk sözleşmeler olarak kabul edilmektedir (Kahya, a.g.e, s: 29-30). Teknolojik gelişmeler ve risk algısı ve risk faktörlerindeki değişimlerle birlikte 20. Yüzyılın başlarında hızla gelişen sigorta ve sigortacılık sistemi, sigorta türlerinin çoğalmasıyla hayatın her alanına yayılmış oldu.

Geleneksel finans sektörü içerisinde gösterebileceğimiz geleneksel sigortacılık sisteminde, finans sektöründe yaşandığı gibi alternatif modeller ortaya çıkmaya başlamıştır. İslami finansın global düzeyde 1970’li yıllarda ortaya çıkması ve ivmelenerek büyümesi sigortacılık sistemini de etkilemiştir. 1970’li yıllarda petrol zenginliğinin artması ve özellikle Arap ülkelerinin petrol kaynaklı

gelirlerinin kendi ölçeklerinde yönetilemeyecek duruma gelmesinin ardından İslami finans yatırımları hız kazanmış ve kurumsallaşmıştır (Yüksel, 2016: 159).

İslami finanstaki bu gelişmeler ve kurumsallaşma geleneksel finans sistemine alternatif bir model oluştururken aynı şekilde geleneksel sigortacılık sistemine de alternatif oluşturarak Tekafül sigortacılığı ortaya çıkartmıştır. Geleneksel finans sistemine alternatif oluşturan ve İslami finans ilkelerine riayet eden Tekafül sigorta sistemi işleyiş bakımından temel farklılıklar göstermektedir.

Tablo 4. Tekafül ve Geleneksel Sigortacılık Sisteminin Karşılaştırılması

	TEKAFÜL SİGOTACILIĞI	GELENEKSEL SİGORTA
Sözleşme	Bağış ve Acente ya da Kar-Zarar sözleşmesinin birleşiminden oluşan karma bir yapıya sahiptir.	Sigortalıların poliçeleri alıcısı olduğu bir satın alma sözleşmedir.
Şirket	Pay sahipleri katılımcıların adına bir acente gibi hareket eder ve sigortacı yerine operatör/işletmen olarak adlandırılır.	Sigortalılar ve şirket arasında birebir bir ilişki mevcuttur.
Sigorta Oluşturma Zararı	Katılımcılar tekafül fonunun da sahibi olduğu için Sigorta oluşturma riskini de onlar üstlenmektedir.	Pay sahipleri (sigorta şirketi) sigorta oluşturma riskini üstlenir.
Katkı(Teberru’)/Prim	Tekafül tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu nedenle alınan katkılar teberru’(bağış) olarak adlandırılır.	Sigortalıların güvence için ödediği meblağa prim denilmektedir.
Katkı(Teberru’)/Prim Ödenme Şekli	Dönemsel ya da tek seferde gerçekleştirilebilen katkılar tekafül fonuna aktarılır.	Sigortalıların ödenmiş olduğu primlerin sahibi sigorta şirketidir.
Katkı(Teberru’)/Prim Sahipliği	Toplanan katkılar katılımcıların ortak sahipliğinin olduğu tekafül fonuna aktarılmakta ve operatör tarafından yönetilmektedir.	Ödenen primlerin sahipliği sigorta şirketine aittir.
Katkı(Teberru’)/Prim Ödemesinin Gecikmesi	Gecikme durumunda tekafül şirketi faiz işletemez.	Primlerin geç ödenmesi durumunda faiz işletilir.

Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.

Tablo 4’te görüldüğü gibi birçok konuda tekafül sigorta sistemi geleneksel sigorta sistemi dinamikleriyle farklılık göstermektedir. İlk olarak, sözleşme şekli ve şirket yapısı özelindeki farklılıkların oluşması tekafül sigorta sistemi ve geleneksel sigorta sisteminin ilkesel olarak ayrıştığının göstergesi olarak görülebilir. Katkı/ Prim ödemelerinin, değerlendirilme, sahiplik ve ödeme gecikmelerindeki uygulamalardaki farklılıkların temel sebebi, tekafül sigortacılığının İslami finans ilkelerine göre hareket etmesinden kaynaklı bir ayrışma olarak geleneksel sigorta sisteminden

ayrışmayı açıklamaktadır. Sigorta rizikoları ve prim fazlalıklarında uygulanan metot, tekafül sigortacılığında prensip edindiği İslami finans prensipleri içerisinde bulunan riskin transferi ilkesine dayanmaktadır.

Bir diğer önemli fark yasal düzenlemelerde bulunmaktadır. Tekafül sigortacılığındaki yasal düzenlemeler ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmekte ve ülkeler özgü modellerde faaliyete devam etmektedir. Ülkemizde de yasal düzenlemeler ve sektör bilgilendirilmeleri ışığında Türkiye modeli olarak kabul edilen Teysir modeli buna örnektir. Geleneksel sigortacılıkta yasal düzenlemeler ve işleyiş global ölçekte belirlenen yasal düzenlemelere tabiidir.

Son olarak sigortacılık sistemi içerisinde bulunan ve tekrar sigorta ettirme anlamına gelen reasürans işlemi tekafül sigortacılığında retekafül şirketleri vasıtasıyla olurken bu hususta tek imtiyaz retekafül şirketlerinin olmaması durumunda Geleneksel reasürans şirketlerine devredilme işlemine izin verilmesidir. Bu imtiyaz AAOIFI'nın, "zaruret haramı mubah kılar" anlayışıyla karar vermesi sonucu ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

İslami finans sektörünün, 1970'li yıllarda petrol zenginliği içerisindeki körfez ülkelerin maddi varlıklarını değerlendirebilme amacıyla dünya da İslami bankacılığa ihtiyacın ve ilginin artması ile İslami finans enstrümanları da gelişmeler kaydetmiştir. İslami bankacılığın gelişmesi ve bu alandaki faaliyetlerin artması ile sigortacılık sisteminin ikamesi veya alternatif modeli olarak Tekafül sigortacılığı adıyla İslami sigortacılık faaliyetlerine başlamıştır. Geleneksel sigortacılıktan, İslami finans ilkelerini esas alarak ayrılan bu model günümüzde ülkeden ülkeye farklılık göstererek ve uygulama esaslarındaki farklılıklarla zengin bir model yapısına sahip olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Ülkemiz de yeni olarak kabul edilebilecek bir maziye sahip olan İslami sigortacılık 10 yılı aşkın süredir 2021 yılı istatistiklerine göre 12 adet sigorta şirketiyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Yine 2021 yıl sonu istatistiklerine göre, 2014 yılı itibariyle izlenen istatistikler ışığında İslami sigorta sisteminin pazar payı bir önceki yıla göre %28 büyüyerek %5,1 olarak gerçekleşmiştir (TSB, 2021). Ülkemizde tam katılım modeli dışında pencere usulü modelin 2021 yılı sonunda kaldırılması sonucu İslami sigortacılığın tam anlamıyla faaliyetlerine devam ettiği ve büyüme eğiliminde olduğu söylenebilir. Ülkemiz de adlandırıldığı gibi katılım sigortacılığının sektör liderlerinin her yıl büyüme rakamlarını ve prim üretim rakamlarındaki artışlar sektörün ivmelenecek büyüyeceğine en önemli kanıt olarak gösterilebilir.

Sigortacılık içerisinde önemli bir yer tutan reasürans işlemine de açıklık getiren ve bu işlemi mümkün kılan İslami sigortacılık retekafül işlemi ortaya koymuştur. AAOIFI'nın belirlediği şekil ve şartlarda reasürans işleminin yapılmasında herhangi bir sakınca olmadığı belirtilmiş ve tekafül sigortacılığı yapılan yerde retekafül şirketi bulunmuyorsa Geleneksel reasürans şirketlerinden yardım alınabileceği ifade edilmiştir. Ülkemizde 2022 itibari ile yalnızca bir adet retekafül şirketinin olması sektör açısından zayıf nokta olarak kabul edilse dahi başlangıç için iyi bir emare olmuştur.

İslami sigortacılığın uluslararası bir yönetmeliğe bağlı olmayışı, faaliyet gösterdiği ülkelerde işleyiş hususunda farklılık göstermesine neden olmuştur. Ülkemizde de 2017 yılındaki ilk düzenlemeyi takiben 2020, 2021 ve son olarak 21 Nisan 2022 yılındaki düzenleme ile şekli ve maddi hususlarda düzenlemeler geçiren İslami sigortacılık, Türkiye de Türkiye modeli olarak idrak edilen Teysir modelini uygulamaktadır. Kendine özgü bir model olmasıyla birlikte dünya ölçeğinde sektöre yön vermesi beklenen bir uygulama olarak idrak edilmesi beklenmektedir. Teysir modeli, üç temel prensibe sahip kendine özgü bir modeldir. İslami kurumsallaşma (danışma komitesi, katılım uyum birimi ve katılım iç denetim mekanizmaları bu üç prensibi oluşturan maddelerdir. Bunun yanı sıra

Türkiye'nin uyguladığı kendine has Teysir modeli; fihki açıdan doğru ve tutarlı olması, sadeliği esas alarak sektörün gelişimine ön ayak olması ve sektör içerisinde ülkemizi öncü ve rehber ülke konumuna getirmesi olarak özetlenmektedir.

Sonuç olarak, İslami finansın son yıllardaki ivmelenecek büyümesinden nasibini alan İslami sigortacılık sektörü bir diğer adıyla tekafül sigortacılığı kendine has modelleriyle ülkemizde de faaliyetlerine başladığı 2010 yılından itibaren gelişim kaydetmiştir. Bu gelişim, 2014 yılından itibaren tutulan istatistik verilerden de anlaşılacağı gibi 2017 yılından itibaren yapılan yönetmelik değişiklikleri ile şekil ve uygulama esaslarındaki değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Katılım sigortacılığı isminin ve ülkemize has Teysir modelinin benimsenmesi ile 2022 yılındaki yönetmelik değişikliği, İslami sigortacılığın ülkemizde altyapısının ve işleyişini sağlamlaştırmıştır.

Geleneksel sigortacılık ile arasındaki farklılıkların tamamının İslami finans ilkelerine uyum ve ülkeden ülkeye değişkenlik gösteren uygulama esasları olan Tekafül (Katılım) sigortacılığı yani Türkiye'de tatbik edilen Teysir modelinin, sigortacılık sektörü içerisinde rağbet gören ve gelecekte gelişimini pozitif yönde ivmelendirerek sağlam alt yapısı ve kendine has özellikleriyle çok daha iyi bir alternatif model haline geleceği kuvvetle muhtemeldir.

Yukarıda belirtilmiş hususlar bağlamında bu çalışma, Tekafül sigortacılığının tarihsel gelişimini ve kavramsal temellerini açıklayarak, bu alanda yapılan çalışmalara temel bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle İslami sigortacılık kavramının nasıl geliştiğini ve hangi ilkeler üzerine oturduğunu detaylandırması, literatürde bu alanda bilgi eksikliğini gidermeye yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra, Tekafül sigortacılığının farklı modelleri (Mudarebe, Vekalet ve Hibrit modelleri) üzerine detaylı bilgi sunarak, bu modellerin işleyişini ve uygulama biçimlerini karşılaştırmalı olarak ele alması, farklı ülkelerde ve uygulamalarda hangi modelin neden tercih edildiğine dair literatürdeki tartışmalara katkı sağlaması düşünülmektedir.

Çalışma, Türkiye'deki tekafül sigortacılığının yasal ve kurumsal çerçevesini açıklayarak, Türkiye'deki uygulamaların diğer ülkelerden nasıl ayrıldığını ve bu farklılıkların ne tür sonuçlar doğurduğunu ele alması, Türkiye'nin bu alandaki özgün katkı ve uygulamalarını literatüre kazandırmaktadır. Özellikle Teysir Modelinin tanımlanması ve bu modelin dayandığı prensipler, Türkiye'deki uygulamaların diğer İslami sigorta modellerinden nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır. Türkiye'deki tekafül sigortacılığına dair güncel ve geçmişe yönelik istatistiksel verileri sunarak, bu alandaki büyüme trendlerini ve sektörel payların dağılımını göstermesi, literatürde eksik olan ampirik verilere katkı sağlamakla birlikte bu veriler, gelecekte yapılacak analizler ve çalışmalar için referans niteliği taşıyabilir.

Türkiye'de tekafül sigortacılığına dair yapılan düzenlemelerin ve bu düzenlemelerin sektöre olan etkilerinin analiz edildiği çalışmanın, yasal düzenlemelerin sektörde nasıl bir değişim yarattığını göstermesi açısından literatürde önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Bu tür analizler, diğer ülkeler için de karşılaştırmalı çalışmalar yapma imkanı sunmaktadır. Ayrıca, Türkiye'deki tekafül sigortacılığı uygulamalarının küresel bağlamda nasıl bir yerde durduğunu ve reasürans işlemlerinin bu alandaki önemini ele alması, Türkiye'deki uygulamaların küresel piyasalarla entegrasyonunu ve bu entegrasyonun zorluklarını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın literatüre yapacağı katkılar, İslami finans ve sigortacılık alanındaki bilgi birikimini zenginleştirecek, Türkiye'deki uygulamaların dünya ile karşılaştırılmasını sağlayacak ve bu alanda gelecekte yapılacak çalışmalar için bir temel oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Akhtar H. Muhammed (2018). *Performance analysis of Takaful and conventional insurance companies in Saudi Arabia*. *Benchmarking: An International Journal*, 31(5), 677-695.
- Akçaoğlu, Vahdet D. (2022, Aralık, 11). Katılım Sigortacılığı ve Teysir Modeli. *Procompliance*. <https://www.procompliance.net/katilim-sigortaciligi-ve-teysir-modeli/> adresinden alındı.
- Altıntaş, K. M. (2016). *Katılım Bankacılığı Çerçevesinde Alternatif Bir Sigorta Sistemi: Tekafül Sigorta Sisteminin Türkiye 'de Uygulanabilirliği*. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 115-142
- Arslan, H. (2015). *Türkiye 'de Tekafül (İslami Sigorta) Uygulamaları: Problemler ve Çözüm Önerileri*. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(1), 93-119.
- Ayub, M. (2007). *Understanding Islamic Finance*. West Sussex, İngiltere: John Wiley & Son:
- Hammad, N. (1996). *İktisadi Fıkıh Terimleri*. (R. Ulusoy, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hussein A. Abdou, vd. (2014). *A comparative study of Takaful and conventional insurance: empirical evidence from the Malaysian market*. *Insurance Markets and Companies*, 5(1).
- Khorshid, A. (20004). *Islamic Insurance: A Modern Approach to Islamic Banking*. Londra: RouthledgeCourzon.
- Neova Sigorta. (2022, Aralık 11). Neova Sigorta Web Sitesi: <https://www.neova.com.tr/hakkimizda/tarihsel-gelisim> adresinden alındı
- Özüdoğru, H. (2018"). *Katılım Sigortacılığı ve Türkiye 'deki Durumu*. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* , 53, 1-16.
- Kamran, M., Ramzan, M. vd. (2023). *Assessing the Efficiency of Takaful and Insurance Companies in Emerging Markets*. *Journal of Social Sciences Review*, 3(2), 613-628.
- Sağlam, H. (2011). *İslâm Hukuk Tarihindeki Âkile Bugünün Sigortasıdır? Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 265-292.
- Şimşek, M. (2022, Aralık, 11). *Türkiye 'de Katılım Sigortacılığı: Teysir Modeli*. *İslam İktisadı*. <https://islamiktisadi.net/2022/06/24/turkiyede-katilim-sigortaciligi-teysir-modeli/> adresinden alındı.
- TSB. (2022, Aralık 11). *Katılım Esaslı Sigortacılık Ve Bireysel Emeklilik Sektör Raporu 2021*. İstanbul. https://www.tsb.org.tr/media/attachments/2021_Y%C4%B1%C4%B1_Kat%C4%B1%C4%B1m_Sigortac%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1_Sekt%C3%B6r_Raporu.pdf adresinden alındı.
- Yıldırım, İ. (2014). *Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye 'de Uygulanabilirliği*. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 49-58.
- Yüksel: (2016). *İslami Bankacılığı Ortaya Çıkaran Nedenler ve İslami Bankacılığın Finansal İstikrara Katkıları* (1 b.). (: Erdoğan, A. Gedikli , & D. Ç. Yıldırım, Dü) İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Yüksel: (2016). *Katılım bankacılığı: Türkiye ve Dünya uygulaması*. A. Gedikli: Erdoğan, & D. Çağrı (Dü) içinde, *İslam Ekonomisi ve Finansı* (: 175-193). İstanbul: Umuttepe Yayınları.

**SERVANT LEADERSHIP AND EMPLOYEES' KNOWLEDGE HIDING BEHAVIOR:
TESTING MEDIATING ROLE OF SELF-EFFICACY**

Murat BAŞ¹

Lokman Onur EKİNCİ²

ABSTRACT

The fundamental objective of this study was to assess the effect of servant leadership on nurses' tendency to conceal knowledge in the context of a selected healthcare institution in Erzincan, Turkey. In order to evaluate the research hypotheses, we used a convenient sampling technique and collected data at two different time intervals from relevant sources. The initial data collection phase yielded a final sample of 400 valid and complete responses from nurses, which we subsequently analyzed using SPSS version 25. Our findings exposed a important relationship between servant leadership and knowledge withholding behaviour among nurses. Furthermore, the variable of self-efficacy emerged as a partial mediator between servant leadership and knowledge-hiding tendencies. This research donates to the understanding of knowledge-hiding behaviour, a critical component of knowledge management, through the lens of servant leadership, drawing on insights from both social exchange and leader-member exchange (LMX) theories.

Keywords: Servant leadership, Knowledge hiding behavior, Self-efficacy

**HİZMETKAR LİDERLİK VE ÇALIŞANLARIN BİLGİ SAKLAMA DAVRANIŞI:
ÖZYETERLİLİĞİN ARACILIK ROLÜ**

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, hizmetkâr liderliğin hemşirelerin bilgiyi gizleme eğilimi üzerindeki etkisini Erzincan'da seçilmiş bir sağlık kurumu bağlamında değerlendirmektir. Araştırma hipotezlerini değerlendirmek için uygun örnekleme tekniği kullanılmış ve ilgili kaynaklardan iki farklı zaman aralığında veri toplanmıştır. İlk veri toplama aşamasında hemşirelerden alınan 400 geçerli ve eksiksiz yanıtın oluştuğu nihai bir örneklem elde edilmiş ve bunlar daha sonra SPSS sürüm 25 kullanılarak analiz edilmiştir.

¹ Doç. Dr., EBYÜ, Sağlık Yönetimi Bölümü, .murat.bas@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9479-4571

² Arş. Gör., EBYÜ, Sağlık Yönetimi Bölümü, onur.ekinci@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5416-5797

Geliş Tarihi: 28.05.2024 / Kabul Tarihi: 27.06.2024 Çalışma Türü: Araştırma Makalesi

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir. Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir. Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır.

Bulgularımız, hemşireler arasında hizmetkâr liderlik ile bilgi saklama davranışı arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, öz yeterlilik değişkeni, hizmetkâr liderlik ve bilgi saklama eğilimleri arasında kısmi bir aracı olarak ortaya çıkmıştır. Bu araştırma, hem sosyal mübadele hem de lider-üye mübadelesi (LMX) teorilerinin içgörülerinden yararlanarak, bilgi yönetiminin kritik bir bileşeni olan bilgi saklama davranışının hizmetkâr liderlik merceğinden anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hizmetkâr liderlik, Bilgi saklama davranışı, Öz yeterlilik

BACKGROUND OF THE STUDY

In the twenty-first century, there has been a significant change in the focus of the knowledge-based economy, and the success of companies is highly dependent on knowledge effectiveness (Lim J. R. 2021; Barney, 1991; Grant, 1996). The creation of new knowledge is considered as part of the necessities (Jantunen, 2005). As an effective organization, the use of existing knowledge is also considered important (Wang & Noe, 2010). Therefore, it is an essential part of employees' ethics to share knowledge with their peers so that the organization can benefit from knowledge sharing culture (Al-Kurdi et al., 2020). Previous studies have also shown that organizations that foster a robust knowledge sharing culture tend to achieve higher levels of competitiveness and growth compared to their counterparts in the market (Wang & Noe, 2010; Javaid et al., 2020).

It has been firmly established that knowledge hiding behaviour has an adverse effect on the motivational atmosphere and creativity within the workplace (Bari, Ghaffar, & Ahmad, 2020). Individuals often choose to withhold information from their peers for various reasons, including psychological ownership, status, authority, and financial incentives (Huo et al., 2016). The incidence of knowledge hiding behaviour in work environments is increasing more rapidly than the instances of knowledge-sharing behaviors (Holten et al., 2016). This is a concerning trend. When employees encounter individuals engaging in knowledge hiding behaviour, they often respond by reciprocating such actions, maintaining silence, and refraining from sharing knowledge with these individuals (Xiao & Cooke, 2019). Zhong et al. (2015) define servant leadership as an innovative approach for organizations seeking to implement fresh leadership strategies. This approach focuses on nurturing the social identities of employees and building their trust (Zhong et al., 2015; Heo et al., 2019). The notion of servant leadership is a recent development (Mittal & Dorfman, 2012). Eva et al. (2019) divided study on servant leadership into three aspects. The first phase, referred to as conceptual development, consists of initiatives that aim to convey an early understanding of servant leadership to the public. The works of Spears (1996; 2010) are particularly noteworthy in this regard.

According to Ehrhart (2004), a servant leader understands their moral duty to not only ensure the success of the company but also the success of their subordinates, customers, and other stakeholders in the organization. Servant leadership prioritizes the well-being of those under one's guidance over the leader's self-interest (Laub, 1999). The model emphasizes leader behaviors that foster the development of followers, while avoiding glorification of the leader (Hale & Fields, 2007). It highlights the importance of serving others, including employees and custodial staff (Lemoine, 2015). Furthermore, knowledge exchange is paramount for any organization to thrive (Connelly et al., 2012). According to this study, knowledge sharing involves employees' willingness to share information, including ideas, experiences, facts, procedures, and formulas, with their colleagues within the organization (Wang et al., 2014). Sustainable knowledge sharing has been affiliated with conclusive result at various levels. For instance, it has been linked to innovative work behaviour, employee creativity, team creativity and organizational learning (Kim & Lee, 2013). To ensure the smooth operation of the business, employees are required to willingly share important and specialized informational resources with one another. According to Mesmer-Magnus et al. (2011), this knowledge is considered to reside in their thoughts.

Numerous scholars have researched the negative effects of concealing knowledge in the workplace, a phenomenon that has become more prevalent in organizational settings (Connelly et al., 2012; Burmeister et al., 2019). Studies have shown that concealing information is negatively associated with individual creativity, productivity, efficiency, and behaviour. (Bogilovic et al., 2017). It has been observed that knowledge-concealing behaviours have a negative impact on interpersonal relations and foster distrust (Connelly & Zweig, 2015). These practices have also been found to impede creativity (Bogilovic et al., 2017). Similarly, the concept of employee silence, described as the deliberate restraining of conceptions, knowledge, questions, and beliefs regarding work-related matters and organizational improvements (Dyne et al., 2003), has received insufficient attention. This is despite the valuable insights that current research offers on the outcomes of knowledge concealment. The present study addresses various limitations proposed by scholars in the field of knowledge hiding behaviour. Koay and Lim (2021) submitted that future researchers explore alternative forms of leadership styles, such as servant leadership, participative leadership, motivational leadership, and empowering leadership, to evaluate their influence on individuals who conceal knowledge within an organization.

On the other hand, the concept of self-efficacy has a comparatively short history, dating back to Bandura's 1977 publication 'Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change'. Since then, numerous research studies have been conducted to appraise the principles of self-efficacy across various contexts and fields. These studies have found substantial support within an expanding body of evidence that encompasses diverse domains (Multon et al., 1991). The concept of self-efficacy beliefs has

acknowledged considerable consideration in educational studies in recent years, particularly in the field of academic motivation (Pajares & Schunk, 2001). Based on the aforementioned literature, our second research constraint for this study is to consider self-efficacy as the initial mediator between servant leadership and knowledge concealment, as proposed by Ma and Zhang (2021). Ortega-Gutierrez, Cepeda-Carrion, and Alves (2021) proposed a second mediation between absorptive capacity, servant leadership, and knowledge hiding. Therefore, our research will consider the following objectives.

RO1: To examine the influence of servant leadership on knowledge hiding behavior among nurses.

RO2: To examine the relationship between servant leadership and self-efficacy among nurses.

RO3: To examine the relationship between self-efficacy and knowledge hiding behavior among nurses.

RO4: To test the mediation role of self-efficacy between servant leadership and knowledge hiding behavior among nurses.

Based on the research problem and research objectives, our research study considers the following main questions.

RQ1: To what extent does servant leadership influence knowledge hiding behavior among nurses?

RQ2: To what extent does servant leadership influence self-efficacy among nurses?

RQ3: To what extent does self-efficacy influence knowledge hiding behavior among nurses?

RQ4: To what extent does self-efficacy mediate the relationship between servant leadership and knowledge hiding behavior among nurses?

1. Literature Review

1.1. Knowledge Hiding Behavior

Knowledge hiding is portrayed as the deliberate act of an individual to conceal or withhold information that is sought by another person. This study focuses on situations where an employee requests specific information from a colleague, who then refuses to provide it by claiming that the information is confidential. For instance, a coworker may refuse to provide a report that was requested by an employee by stating that the information is confidential. Although there is no dishonesty involved in this scenario, the desired information is not available. Furthermore, if a colleague offers only part of the information sought, it may be considered knowledge concealing, and in this case, dishonesty could be implied. In other words, keeping information hidden is not necessarily linked to deception. Similarly, managers do not view withholding information as dishonest (Takala & Urpilainen, 1999). Moreover, knowledge concealment can

be driven by positive intentions or outcomes. For example, it might be designed to safeguard someone's emotions, maintain confidentiality, or safeguard the interests of a third party, among other motives. Therefore, it is not always linked to unethical behavior. It is important to note that when concealing information, it is crucial to consider the potential consequences and ensure that it does not lead to harm or negative outcomes.

The concept of concealing knowledge has roots that predate the field of knowledge management by several decades (Ipe, 2003; Davenport & Prusak, 1998). However, researchers have predominantly focused on promoting favorable organizational behaviors, such as information sharing, while neglecting to examine detrimental work behaviors, such as knowledge concealment (Manhart & Thalmann, 2015). Conversely, concealing knowledge is a common occurrence in contemporary businesses (Connelly et al., 2012). The potential consequences of such actions can be dire in specific situations. When intra-organizational knowledge exchange is disrupted, it leads to unnecessary redundancy. Employees invest substantial hours acquiring knowledge that they already possess but remains unshared by other members of the organization who have chosen to withhold it. Observing colleagues engaging in information concealment behaviour can lead to a decrease in employees' commitment to the organization. When individuals withhold important information instead of integrating it into organizational processes, it can hinder the achievement of optimal organizational output. This can have an impact not only on the business itself but also on other stakeholders, including consumers. Limiting the flow of internal information can have a negative impact on organizational competitiveness, innovation, and profitability. Additionally, when employees leave the company, their expertise is lost unless they have previously shared it with their colleagues, as noted by Manhart and Thalmann (2015).

The sharing of knowledge has been a constant feature across various domains of human endeavour (Serenko & Bontis, 2013). In the latter part of the twentieth century, organisations faced a rapidly growing demand to enhance their effectiveness and efficiency. Consequently, the concept of knowledge management (KM) emerged and gained recognition as a pivotal managerial function (Wiig, 1997; Prusak, 2001). Intra-organizational knowledge sharing refers to the transmission of both tacit and explicit knowledge among employees. This practice has gained attention from the academic community due to its potential to enhance internal processes, foster innovation, bolster competitiveness, and improve overall performance (Yahyapour et al., 2015).

Although information sharing is generally considered a positive activity for knowledge, there are several counterproductive behaviours that can impede an organisation's progress towards its ultimate goals. The intentional accumulation of knowledge and the secrecy surrounding its possession are commonly known as knowledge hoarding (Evans et al., 2015). Knowledge-sharing antagonism refers to the act of

collecting and concealing personal knowledge, as well as rejecting external information (Husted et al., 2012). When individuals share only a portion of the relevant information, avoiding complete knowledge disclosure, it is termed partial knowledge sharing (Ford and Staples, 2010). According to Kang (2016), knowledge withholding refers to the deliberate concealment or unintentional retention of information for personal gain, or providing less knowledge than required. Information withholding is the deliberate act of employees not sharing important information with their colleagues, even when they know it is significant to others (Steinel et al., 2010).

1.2. *Servant Leadership*

Servant leadership is a practice that has endured for countless millennia. Many historical monarchs recognized the intrinsic connection between leadership and the welfare of their people and nation (Sendjaya & Sarros, 2002). The concept of servant leadership has been revitalized in a contemporary context by Greenleaf (1996). Although some people associate servant leadership exclusively with Christian principles, it is important to recognise its significant impact across various cultures worldwide (Gandolfi et al., 2017). Winston and Ryan (2008) argue that Confucius' philosophy bears remarkable resemblances to servant leadership, with several servant leadership principles apparent during the Zhou Dynasty period. The leadership of Bedouin-Arab tribes aligns with the essence of servant leadership, as these leaders were expected to embody selflessness and prioritize the well-being of family and guests over personal interests (Hirschy et al., 2012).

Graham (1991) and Farling, Stone, and Winston (1999) draw parallels between servant leadership and Burns' (1978) transformational leadership, as both methodologies emphasise the mutual elevation of leaders and followers towards higher levels of motivation and morality. However, it is important to note that their similarities only extend to this particular aspect. Conventional management and organizational theories typically centralise authority within a select few individuals in an institution, necessitating strict compliance across the organizational hierarchy (Winston & Fields, 2015). Charismatic and transformational leadership styles, on the other hand, prioritise inspiring and engaging followers as the principal means of achieving organizational goals (Winston & Fields, 2015).

1.3. *Self – Efficacy*

Self-efficacy affect an individual's courage in his or her adequacy to manage and take the essential movements to deal with potential situations. (Wu et al., 2007). Bandura's (1977; 1986) theory suggests four approaches that can enhance an individual's self-efficacy: provoking emotional responses, verbal encouragement, role modeling, and demonstrating competence. According to Bandura's (1986) social learning theory, individuals achieve knowledge by noticing and competing the demeanors, values, and

actions of charming and honest role models. This is supported by Brown and Trevino (2006), who suggest that individuals understand acceptable and unacceptable behaviors by witnessing the conduct of role models and the resulting consequences of these behaviors. This learning process is particularly influential when role models in positions of authority, such as supervisors (Bandura, 1986), have the ability to dispense rewards (Stellar et al., 2017).

Supervisors' self-efficacy, or confidence in their own value and competence, is likely influenced by the actions of their superiors. This is especially true in hierarchical structures where supervisors have the power to allocate compensation and benefits to subordinates. It is important for superiors to be aware of this dynamic and act accordingly. Positive supervisory approaches, such as servant leadership and ethical leadership, can enhance the self-efficacy of those under their supervision by providing vital resources, support, psychological security, and autonomy at work (Yang et al., 2017). Conversely, detrimental supervisory behaviors, such as abusive supervision, can have a negative impact on the self-efficacy of those being supervised by depleting these crucial resources (Duffy et al., 2002). These shifts in self-efficacy can either motivate or demotivate those being supervised, leading to an increase or decrease in their In-role Work Behavior (IWB) (Haase et al., 2018).

2. Hypothesis Development

2.1. *Servant Leadership and Knowledge Hiding Behavior*

Previous research has examined contextual factors that may encourage or discourage subordinates from engaging in knowledge hiding behaviour. Various factors have been linked to knowledge-sharing behaviour, including the climate for knowledge sharing, the complexity of knowledge, levels of trust, the relevance of tasks (Connelly et al., 2012), the interplay between conditions and culture (Serenko & Bontis, 2016), individual ambitiousness, cooperative job design (Maric et al., 2019), conflicts, perceived competition (Semerci, 2019), and the perception of organizational politics (Malik et al., 2019). Although there is a wealth of research exploring the influence of contextual elements on encouraging or discouraging employees from sharing knowledge, limited attention has been paid to the connection between leadership styles and knowledge-sharing behaviors. The leadership style adopted by a leader plays a pivotal role in shaping the behaviors of subordinates in an organization (Inceoglu et al., 2018). Previous studies have proposed the concept of abusive supervision as a mechanism explaining why employees withhold their knowledge (Feng & Wang, 2019). However, specific leadership styles that might deter employees from engaging in knowledge sharing have not been thoroughly investigated. Therefore, our current research delves into a type of productive leadership known as altruistic leadership.

This form of leadership may impact employees' willingness to share knowledge. Altruistic leadership, which is defined as a leader's selfless concern for the well-being of their subordinates and prioritizing their interests over their own (Salas-Vallina et al., 2018), exemplifies a human-centered leadership approach. Leaders who exhibit altruistic behaviour aim to inspire their subordinates' dedication and passion for their work by appealing to their ideals and emotions (Yukl, 2012).

Following Davenport and Prusak's (1998) definition of knowledge as 'a fluid unification of framed experience and values, circumstantial information, and expert insights serving as a framework for evaluating new experiences and information', our research defines knowledge as information concepts and proficiency acquired through learning, education, and experience that are relevant to performing workplace tasks. This definition excludes knowledge acquired through other means (Rhee & Choi, 2017). Knowledge sharing is one of considerable counteractive knowledge-related behaviours that can be identified (Serenko & Bontis, 2016). According to its definition, knowledge sharing is the intentional effort to withhold or conceal information sought by another individual (Connelly et al., 2012). Knowledge-sharing behaviour within an organisation can hinder partnerships, internal information flow, and the generation of new ideas, ultimately negatively impacting organisational performance (Peng, 2013). Recent data highlights the potential for knowledge sharing among subordinates to jeopardise an organisation's survival. According to Rhee & Choi (2017), subordinates who engage in knowledge sharing behaviour may become less innovative over time due to their exclusion from the network of information exchange. Therefore, we propose the following research hypothesis:

H1: Servant leadership positively influences knowledge hiding behavior among nurses.

2.2. Servant Leadership and Self – Efficacy

In the field of leadership studies, it has been established that servant leadership is the most human-centred paradigm available. This leadership framework is identified as a crucial element within the realm of classical administrative dynamics, characterised by the promotion of shared values and altruistic conduct among the workforce (Sims 2018; Kumar 2018). Servant leadership is defined as the responsibility of leaders to nurture the well-being of their organisation's members. The term 'servant leadership' results from the combination of the words 'servant' and 'leader' (Petrovskaya & Mirakyan, 2018). Unlike traditional leadership, which is characterized by a command-and-control dynamic, servant leadership is distinguished by a natural inclination to provide others. Servant leadership intends to progress a societal value system (Petrovskaya & Mirakyan, 2018). This is achieved through shared leadership practices that promote trust among members of the organization, with an emphasis on equality (Petrovskaya & Mirakyan, 2018).

Erdurmazli (2019) defines servant leadership as an ethical form of leadership that emphasizes assisting individuals rather than exploiting them. Unlike other leadership models, servant leaders delegate authority to subordinates, promoting innovation and competence while maintaining mutual respect for the organization's members. The organisation's advancement and the growth of its members are given equal weight, with a focus on objectivity and comprehensibility. No changes in content have been made. Servant leadership involves leaders empathising with the organisation's members and acknowledging their contributions and accomplishment, even if it requires rejecting their suggestions and recommendations (Spears, 2010). Developing an empathetic attitude is benign for both leaders and members of an organization (Bae, 2009).

H2: Nurses who experience servant leadership have higher self-efficacy perceptions.

2.3. Self – Efficacy and Knowledge Hiding Behavior

The concept of 'self-efficacy' bears to an individual's courage in their ability to achieve a particular duty (Bandura, 1989). In the context of goal-setting, it significantly influences the level of determination with which one pursues a particular objective. While self-esteem is defined as having a positive self-regard, self-efficacy distincts in that it represents one's belief in their own capabilities (Gardner & Pierce, 1998). Bandura's social cognitive theory, developed in 1989, emphasises the role of the social environment, cognitive processes, and behavioural skills in the learning and developmental process. Bandura posited that self-efficacy holds greater significance in propelling purpose-driven conduct than self-esteem or self-satisfaction.

The social cognitive theory has advanced and now emphasises a supplementary causal framework. This framework involves reciprocal interactions between behavioural, cognitive, and environmental components, giving rise to novel psychological dynamics. Individuals may be tempted to quit or avoid complicated jobs that require concentration when they have doubts about their talents or are anxious about their obligations. Conversely, individuals with a robust sense of self-efficacy are more likely to persevere in their endeavours by setting more ambitious objectives and embracing more complicating or arduous tasks. (Feltz & Riessinger, 1990).

Furthermore, the relationship between an individual's perception of their competence and their ability to excel in a specific role is influenced by self-aware social and psychological factors that possess self-awareness (Chiniara & Bentein, 2018; Dybowski et al., 2017). Gardner and Pierce (1998) found that motivated individuals have self-confidence in their ability to perform successfully in a variety of tasks or unique circumstances. Self-efficacy has an impact on not only present work performance but also on future organizational behavior in the long run. Self-efficacy is a psychological characteristic that predicts an

individual's performance in a professional or organizational setting (Gist, 1987). Our research proposes the following hypothesis:

H3: Nurses with high self-efficacy perceptions tend to hide knowledge more from other nurses.

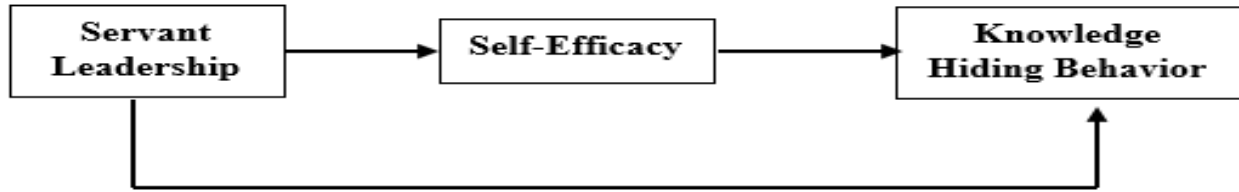
2.4. Self – Efficacy, Servant Leadership and Knowledge Hiding Behavior

The term "self-efficacy" is used to describe an individual's assurance in their capability to devise and execute strategies to address potential situations (Bandura, 1995). Scholars, including Bandura (1977, 1986), have proposed four methods to enhance self-efficacy: evoking emotional engagement, offering verbal encouragement, exemplifying role models, and achieving mastery in practice. Bandura (1986) stated that individuals learn by observing and imitating the angles, beliefs and actions of engaging and reliable models. This is known as social learning theory. Brown and Trevino (2006) further explain this theory on pages 597 and 598. Learning from the behaviors of role models and their outcomes can help individuals understand a range of favorable and unfavorable behaviors. This understanding influences the imitation of behaviors, especially when role models are positioned within a 'prestige hierarchy', such as that observed in the case of supervisors, and have the ability to administer rewards (Bandura, 1986).

Although the ability to share information and the capacity to conceal it may seem interconnected, they are actually distinct. Therefore, strategies for knowledge-sharing may not necessarily mitigate knowledge hiding (Connelly & Zweig, 2015). The motivations underlying these behaviours are also different: information sharing is primarily driven by prosocial intentions, whereas knowledge concealment is largely driven by self-centered objectives (Pan et al., 2018).

Servant leadership, as defined by Graham (1991) and Greenleaf (1977), is a leadership style that is both inspirational and morally grounded. Spears (2004) identified ten common traits among servant leaders in his study. These traits include attentive listening, empathy, the ability to heal, heightened awareness, influence, conceptualization, foresight, stewardship, dedication to growth, and the establishment of a unified community. Brown and Trevino (2006) argue that servant leadership shares similarities with other visionary leadership concepts, such as charismatic/transformational leadership, ethical leadership, authentic leadership, and spiritual leadership. They demonstrate these similarities by acting as role models, conveying inspiration, and practicing altruism (Brown & Trevino, 2006). Our research study postulates the following hypothesis.

H4: The relationship between servant leadership and knowledge hiding behavior among nurses is partially mediated by self-efficacy perceptions.

RESEARCH METHODOLOGY

Research Design/Approach

A research design outlines how the study will address major aspects or answer research questions (Creswell et al., 2003). Our study utilized a quantitative research design to evaluate the impact of servant leadership on employees' knowledge hiding behavior, considering the mediating role of self-efficacy. To achieve the aim of this study, we used a questionnaire as it is a widely accepted instrument for collecting data on variables. We adopted a questionnaire for data collection and selected a sample of 400 participants, which is considered the most essential segment of research studies (De Bonet, 1997). To collect data, we used both online and traditional methods from selected hospitals in Erzincan, Turkey. Additionally, the reliability statistics, which explain the Cronbach alpha value of the items, are as follows.

Table 1. Reliability Statistics

<i>Variables</i>	<i>No – Items</i>	<i>Cronbach Alpha</i>	<i>Remarks</i>
Servant Leadership	28-Items	.860	Acceptable
Knowledge Hiding Behavior	12-Items	.890	Acceptable
Self – Efficacy	6-Items	.721	Acceptable

MEASUREMENTS

Our study utilised items that were previously validated in research to ensure the reliability of the measures. The items for the current study were evaluated using a five-point Likert scale, where 1 indicated strong disagreement and 5 indicated strong agreement. A total of 28 items were used to measure servant leadership (Liden et al., 2008), including the item 'My supervisor can tell if something work-related is going wrong'. The study examined 12 items related to knowledge hiding behaviour (Agarwal, Gupta, & Cooke, 2022), including a sample item 'agreed to help him/her but never really intended to'. All respondents were asked to self-report their knowledge hiding behaviour. Additionally, 6 items related to self-efficacy (Rigotti et al., 2008) were included, such as the item 'I will be able to provide help to colleagues if they have a personal problem'. Table 1 shows the Cronbach Alpha values for all items: SL = .860, KHB = .890, and SE = .721. The reliability statistics indicate that all items are acceptable for data collection purposes.

ANALYSIS AND RESULTS

Demographic characteristics

Table 2. *Sociodemographic Characteristics of Participants*

<i>Characteristics</i>	<i>n</i>	<i>Percentage %</i>
Gender		
Male	264	65.8
Female	137	34.2
Age		
25 – 30	146	36.4
31 – 35	185	40.9
36 – Above	70	17.5
Educational Level		
Bachelor Level	128	31.9
MBA (1.5 Years)	164	40.9

MS (2Years)	97	24.2
PhD	12	17.5
Tenure		
0 – 5 Years	105	26.2
6 – 10 Years	108	26.9
11 – 15 Years	151	37.7
16 – Above	37	9.2

Table 2 shows that a greater number of males (n = 264, 65.8%) participated in the study compared to females (n = 137, 34.2%). A higher number of participants were between 25-30 years of age (n = 146, 36.4%) or between 31-35 years of age (n = 185, 40.9%). Only one participant (n = 70, 17.5%) was marked as being 36 years of age or older. In this study, the participants' education levels were as follows: 40.9% (n = 164) had an MBA with a duration of 1.5 years, 31.9% (n = 128) had a Bachelor's degree, 24.2% (n = 97) were at the MS level, and 3.0% (n = 12) were at the PhD level. Furthermore, participants were asked to indicate their tenure level. Of the 401 participants, 105 (26.2%) reported having 0-5 years of experience, 108 (26.9%) reported having 6-10 years of experience, 37 (9.2%) reported having 11-15 years of experience, and the majority, 151 (37.7%), reported having more than 15 years of experience.

Table 3. Regression Coefficient of SL, SE on KHB

Variables	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	95%CI
Constant	31.9	2.5	12.9	.000	[26.10, 36.8]
Servant Leadership	.436	.089	4.10	.000	[.262, .610]
Self – Efficacy	.385	.057	6.8	.000	[.273, .497]

Note, CI = Confidence interval

Table 3 displays the impact of servant leadership and employees' self-efficacy on knowledge hiding behaviour in selected higher education institutions. The R2 value of .330 indicates that the predictors accounted for 33.0% of the variability in the outcome variable, with $F(2, 398) = 98.189, P < .001$. The findings indicate that servant leadership ($\beta = .27, P < .001$) and self-efficacy ($\beta = .363, P < .001$) have a

significant impact on knowledge hiding behavior. This suggests that individuals with higher levels of servant leadership and self-efficacy are less likely to engage in knowledge hiding behavior.

Table 4. Descriptive Statistics and Correlation for Study Variables

<i>Variables</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Servant Leadership	400	47.95	6.52	–		
Self – Efficacy	400	31.99	4.31	.408**	–	
Knowledge Hiding Behavior	400	65.68	6.88	.538**	.422**	–

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Table 4 shows that servant leadership has a significant positive correlation ($r = .408, p < .01$) with knowledge hiding behaviour ($r = .538, p < .01$). Self-efficacy also has a significant positive correlation with knowledge hiding behaviour ($r = .422, p < .01$).

Table 5. Regression analysis for Mediation of Self – Efficacy between servant leadership and knowledge hiding behavior.

<i>Variables</i>	<i>B</i>	<i>95%CI</i>	<i>SE B</i>	β	<i>R2</i>	$\Delta R2$
Step 1					.254	.254***
Constant	36.50***	[31.65, 41.537]	2.516			
Servant Leadership	.825***	[.686, .964]	.071	.504***		
Step 2					.330	.07***
Constant	31.86***	[26.971, 36.748]	2.487			
Servant leadership	.436***	[.262, .610]	.089	.266***		
Self – Efficacy	.385***	[.273, .497]	.057	.265***		

Note, CI = Confidence interval, *** $p < .001$

Table 5 displays the effects of servant leadership and self-efficacy on knowledge hiding behaviour. In Step 1, the R2 value of 0.254 indicates that servant leadership accounts for 25.4% of the variance in

knowledge hiding behaviour with $F(1, 399) = P < 0.001$. The results indicate that servant leadership has a positive effect on knowledge hiding behaviour ($\beta = 0.504, P < 0.001$). In step 2, the R^2 value of 0.330 indicates that servant leadership and self-efficacy explain 33.0% of the variance in knowledge hiding behaviour ($F(2, 398) = P < 0.001$). The findings show that servant leadership ($\beta = 0.266, P < 0.001$) and self-efficacy positively predict knowledge hiding behaviour ($\beta = 0.265, P < 0.001$). The ΔR^2 value of 0.07 indicates a 7% change in the variance of model 1 and model 2 ($\Delta F(1, 399) = 45.60, P < 0.001$). The regression weights for servant leadership were subsequently reduced from model 1 to model 2, from .50 to .26, but remained significant. This confirms the mediating role of self-efficacy between servant leadership and knowledge hiding behavior. Specifically, servant leadership has both direct and indirect effects on knowledge hiding behavior.

DISCUSSION AND IMPLICATIONS

Our study proposes an influential pathway of how servant leadership influences the behavior of concealing knowledge, utilizing self-efficacy as a mediator from employees' perspective, based on LMX and SET theories. To assess the hypotheses, we used a questionnaire survey, and the results validated them all. We also examine the theoretical contribution and implications for practice, limitations, and future research directions. Servant leadership is a valuable asset for firms, especially in the higher education sector. Recent studies have shown that servant leadership is linked to high performance (Huertas-Valdivia et al., 2021) and motivation in the public sector (Tran & Truong, 2021) (Miao et al., 2021).

Our investigation has made several noteworthy theoretical contributions to the existing body of literature on knowledge hiding behaviour and servant leadership. Our study indicates that the most influential factor affecting an individual's knowledge hiding behaviour is the positive behaviour exhibited by leaders. This claim is supported by prior research that has examined the connection between leadership and knowledge management activities, including both knowledge hiding and knowledge sharing. Song, Tian, and Kwan (2021) have noted this connection. Furthermore, Bavik et al. (2018) carried out a research on the relationship between servant leadership and knowledge sharing and hiding.

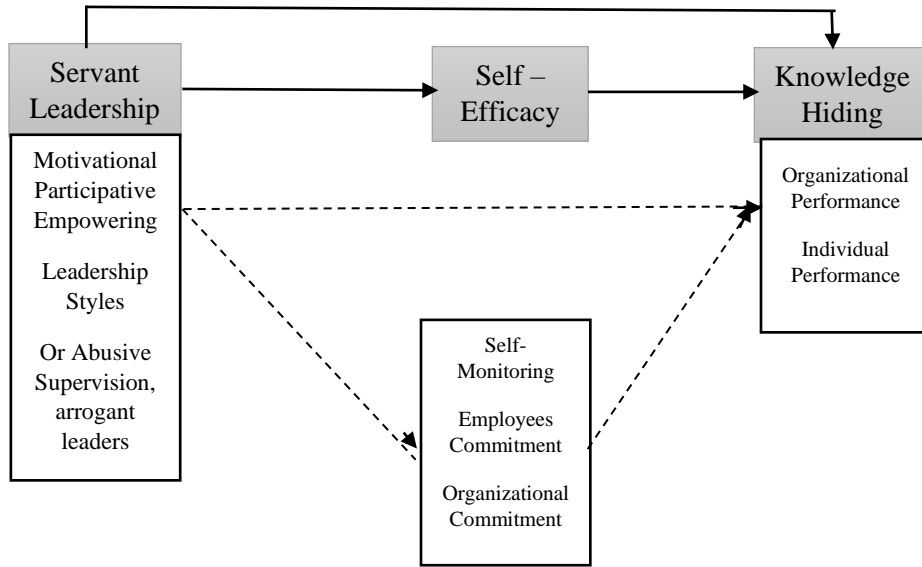
Additionally, this study provides theoretical insights by examining the relationship between servant leadership and knowledge concealment, with self-efficacy as a mediating variable. The main objective is to study the effect of servant leadership on knowledge concealment behaviour. Unfortunately, understanding knowledge concealment behavior and its workplace characteristics remains a significant challenge for servant leaders. Based on our research findings, it is important to consider not only self-efficacy but also other intervening variables, as discussed in Figure 2 of our current study.

The results of our study suggest several theoretical and managerial implications. Servant leadership exerts its positive influence in different types of organisations, as highlighted by Gui et al. (2021). Research conducted by Arain et al. (2022) suggests that virtually all knowledge-intensive organisations are affected by the concept of knowledge concealment and the presence of knowledge concealers, leading to negative effects on both organisational and individual performance, as highlighted by Di Vaio et al. (2021). It is a very clear fact that because of the negative consequences of knowledge hiding a serious disruption can be faced by business, innovativeness and creativity (Akhtar et al., 2022).

LIMITATION AND FUTURE DIRECTION

We emphasized constraints and potential future directions within the following framework.

Figure 2: Explains the current area investigated, and future direction.

- The research area explored in the present study.
- The research area that should be examined in future studies.
- Relationship scrutinized in the ongoing study.
- The connections that should be examined in future studies.

CONCLUSION

Despite significant investments, organisations often face the dilemma of knowledge hiding by their employees. This study focuses on concealing information from the perspective of positive leadership (servant leadership) and self-efficacy as an intervening factor. The results indicate that individuals working in organisations that consider servant leadership as an opportunity for their departments and teams are less likely to hide knowledge. The study found a positive association between the study variables.

REFERENCES

- Agarwal, U. A., Gupta, M., & Cooke, F. L. (2022). Knowledge hides and seek: Role of ethical leadership, self enhancement and job-involvement. *Journal of Business Research*, 141, 770-781.
- Akhtar, M. W., Karatepe, O. M., Syed, F., & Husnain, M. (2022). Leader knowledge hiding, feedback avoidance and hotel employee outcomes: a moderated mediation model. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 34(2), 578-600.
- Al-Kurdi, O. F., El-Haddadeh, R., & Eldabi, T. (2020). The role of organisational climate in managing knowledge sharing among academics in higher education. *International Journal of Information Management*, 50, 217-227.
- Arain, G. A., Hameed, I., Khan, A. K., Strologo, A. D., & Dhir, A. (2022). How and when do employees hide knowledge from co-workers?. *Journal of Knowledge Management*, 26(7), 1789-1806.
- Avolio, B. J., & Locke, E. E. (2002). Contrasting different philosophies of leader motivation: Altruism versus egoism. *The Leadership Quarterly*, 13(2), 169-191.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological review*, 84(2), 191.
- Bandura, A. (1986). Fearful expectations and avoidant actions as coeffects of perceived self-inefficacy.
- Bandura, A., & Cervone, D. (1983). Self-evaluative and self-efficacy mechanisms governing the motivational effects of goal systems. *Journal of personality and social psychology*, 45(5), 1017.
- Bandura, Albert. "Human agency in social cognitive theory." *American psychologist* 44, no. 9 (1989): 1175.
- Bari, M. W., Ghaffar, M., & Ahmad, B. (2020). Knowledge-hiding behaviors and employees' silence: mediating role of psychological contract breach. *Journal of Knowledge Management*.
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of management*, 17(1), 99-120.
- Grant, R. M. (1996). Toward a knowledge-based theory of the firm. *Strategic management journal*, 17(S2), 109-122.
- Bavik, Y. L., Tang, P. M., Shao, R., & Lam, L. W. (2018). Ethical leadership and employee knowledge sharing: Exploring dual-mediation paths. *The Leadership Quarterly*, 29(2), 322-332.
- Bogilović, S., Černe, M., & Škerlavaj, M. (2017). Hiding behind a mask? Cultural intelligence, knowledge hiding, and individual and team creativity. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 26(5), 710-723.
- Boz Semerci, A. (2019). Examination of knowledge hiding with conflict, competition and personal values. *International Journal of Conflict Management*, 30(1), 111-131.
- Brown, M. E., & Treviño, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *The leadership quarterly*, 17(6), 595-616.

- Burmeister, A., Wang, M., & Hirschi, A. (2020). Understanding the motivational benefits of knowledge transfer for older and younger workers in age-diverse coworker dyads: An actor-partner interdependence model. *Journal of Applied Psychology, 105*(7), 748.
- Burns, J. M. (1978). *Leadership*. New York: Harper & Row.
- Chiniara, M., & Bentein, K. (2018). The servant leadership advantage: When perceiving low differentiation in leader member relationship quality influences team cohesion, team task performance and service OCB. *The Leadership Quarterly, 29*(2), 333-345.
- Connelly, C. E., & Zweig, D. (2015). How perpetrators and targets construe knowledge hiding in organizations. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 24*(3), 479-489.
- Connelly, C. E., Zweig, D., Webster, J., & Trougakos, J. P. (2012). Knowledge hiding in organizations. *Journal of organizational behavior, 33*(1), 64-88.
- Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Gutmann, M. L., & Hanson, W. E. (2003). Advanced mixed. *Handbook of mixed methods in social & behavioral research, 209*.
- Davenport, T. H., & Klahr, P. (1998). Managing customer support knowledge. *California management review, 40*(3), 195-208.
- Davenport, T. H., & Prusak, L. (1998). *Working knowledge: How organizations manage what they know*. Harvard Business Press.
- De Bonet, J. S. (1997, August). Multiresolution sampling procedure for analysis and synthesis of texture images. In *Proceedings of the 24th annual conference on Computer graphics and interactive techniques* (pp. 361-368).
- Di Vaio, A., Hasan, S., Palladino, R., Profita, F., & Mejri, I. (2021). Understanding knowledge hiding in business organizations: A bibliometric analysis of research trends, 1988–2020. *Journal of Business Research, 134*, 560-573.
- Duffy, M. K., Ganster, D. C., & Pagon, M. (2002). Social undermining in the workplace. *Academy of management Journal, 45*(2), 331-351.
- Dybowski, C., Sehner, S., & Harendza, S. (2017). Influence of motivation, self-efficacy and situational factors on the teaching quality of clinical educators. *BMC medical education, 17*(1), 1-8.
- Dyne, L. V., Ang, S., & Botero, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of management studies, 40*(6), 1359-1392.
- Ehrhart, M. G. (2004). Leadership and procedural justice climate as antecedents of unit-level organizational citizenship behavior. *Personnel psychology, 57*(1), 61-94.
- Erdurmazlı, E. (2019). On the servant leadership behaviors perceived in voluntary settings: The influences on volunteers' motivation and organizational commitment. *Sage Open, 9*(3), 2158244019876265.
- Eva, N., Robin, M., Sendjaya, S., Van Dierendonck, D., & Liden, R. C. (2019). Servant leadership: A systematic review and call for future research. *The leadership quarterly, 30*(1), 111-132.
- Evans, C., Mujis, D., & Tomlinson, D. (2015). Engaged student learning: High impact strategies to enhance student achievement.
- Farling, M. L., Stone, A. G., & Winston, B. E. (1999). Servant leadership: Setting the stage for empirical research. *Journal of leadership studies, 6*(1-2), 49-72.
- Feltz, D. L., & Riessinger, C. A. (1990). Effects of in vivo emotive imagery and performance feedback on self-efficacy and muscular endurance. *Journal of Sport and Exercise Psychology, 12*(2), 132-143.

- Feng, G., Zhu, J., Wang, N., & Liang, H. (2019). How paternalistic leadership influences IT security policy compliance: The mediating role of the social bond. *Journal of the Association for Information Systems*, 20(11), 2.
- Ford, D. P., & Staples, S. (2010). Are full and partial knowledge sharing the same?. *Journal of knowledge management*, 14(3), 394-409.
- Gandolfi, F., Stone, S., & Deno, F. (2017). Servant leadership: An ancient style with 21st century relevance. *Revista de management comparat International*, 18(4), 350-361.
- Gardner, D. G., & Pierce, J. L. (1998). Self-esteem and self-efficacy within the organizational context: An empirical examination. *Group & Organization Management*, 23(1), 48-70.
- Gist, M. E. (1987). Self-efficacy: Implications for organizational behavior and human resource management. *Academy of management review*, 12(3), 472-485.
- Graham, J. W. (1991). An essay on organizational citizenship behavior. *Employee responsibilities and rights journal*, 4(4), 249-270.
- Grant, R.M. (1996), "Toward a knowledge-based theory of the firm", *Strategic Management Journal*, Vol. 17 Winter Special Issue, pp. 109-122, doi: 10.1002/smj.4250171110
- Greenleaf, R. K. (1998). *The power of servant-leadership: Essays*. Berrett-Koehler Publishers.
- Gui, C., Zhang, P., Zou, R., & Ouyang, X. (2021). Servant leadership in hospitality: A meta-analytic review. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 30(4), 438-458.
- Haase, J., Hoff, E. V., Hanel, P. H., & Innes-Ker, Å. (2018). A meta-analysis of the relation between creative self-efficacy and different creativity measurements. *Creativity Research Journal*, 30(1), 1-16.
- Hale, J. R., & Fields, D. L. (2007). Exploring servant leadership across cultures: A study of followers in Ghana and the USA. *Leadership*, 3(4), 397-417.
- Heo, B., Lee, M., Yun, S., & Choi, J. Y. (2019, July). Knowledge transfer via distillation of activation boundaries formed by hidden neurons. In *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence* (Vol. 33, No. 01, pp. 3779-3787).
- Hirschy, M. J., Gomez, D., Patterson, K., & Winston, B. (2012, July). Servant leadership, humane orientation, and Confucian doctrine of Jen. In *Allied Academies International Conference. Academy of Strategic Management. Proceedings* (Vol. 11, No. 2, p. 3). Jordan Whitney Enterprises, Inc.
- Holten, A. L., Hancock, G. R., Persson, R., Hansen, Å. M., & Høgh, A. (2016). Knowledge hoarding: antecedent or consequent of negative acts? The mediating role of trust and justice. *Journal of knowledge management*.
- Huertas-Valdivia, I., Gallego-Burín, A. R., Castillo, A., & Ruiz, L. (2021). Why don't high-performance work systems always achieve superior service in hospitality? The key is servant leadership. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 49, 152-163.
- Huo, W., Cai, Z., Luo, J., Men, C., & Jia, R. (2016). Antecedents and intervention mechanisms: a multi-level study of R&D team's knowledge hiding behavior. *Journal of Knowledge Management*, 20(5), 880-897.
- Husted, K., Michailova, S., Minbaeva, D. B., & Pedersen, T. (2012). Knowledge-sharing hostility and governance mechanisms: an empirical test. *Journal of Knowledge Management*.
- Inceoglu, I., Thomas, G., Chu, C., Plans, D., & Gerbasi, A. (2018). Leadership behavior and employee well-being: An integrated review and a future research agenda. *The Leadership Quarterly*, 29(1), 179-202.

- Ipe, M. (2003). Knowledge sharing in organizations: A conceptual framework. *Human resource development review*, 2(4), 337-359.
- Jantunen, A. (2005). Knowledge-processing capabilities and innovative performance: an empirical study. *European Journal of Innovation Management*.
- Javaid, J., Soroya, S., & Mahmood, K. (2020). Impact of personal and organizational factors on knowledge sharing attitude of university teachers in Pakistan. *The Electronic Library*.
- Kang, S. W. (2016). Knowledge withholding: Psychological hindrance to the innovation diffusion within an organisation. *Knowledge Management Research & Practice*, 14(1), 144-149.
- Kim, T. T., & Lee, G. (2013). Hospitality employee knowledge-sharing behaviors in the relationship between goal orientations and service innovative behavior. *International journal of hospitality management*, 34, 324-337.
- Koay, K. Y., & Lim, P. K. (2021). Ethical leadership and knowledge hiding testing the mediating and moderating mechanisms. *Journal of Knowledge Management*.
- Kumar, V., & Sharma, R. R. K. (2018). Leadership styles and their relationship with TQM focus for Indian firms: An empirical investigation. *International Journal of Productivity and Performance Management*.
- Laub, J. A. (1999). Assessing the servant organization: Development of the servant organizational leadership assessment (SOLA) instrument. Florida Atlantic University.
- Lemoine, G. J. (2015). Closing the leadership circle: Building and testing a contingent theory of servant leadership.
- Liden, R. C., Wayne, S. J., Zhao, H., & Henderson, D. (2008). Servant leadership: Development of a multidimensional measure and multi-level assessment. *The leadership quarterly*, 19(2), 161-177.
- Lim, J. R. (2021). Developing effective communication for climate change adaptation and disaster risk mitigation (Doctoral dissertation).
- Linda Parris, D., & Welty Peachey, J. (2012). Building a legacy of volunteers through servant leadership: A cause-related sporting event. *Nonprofit Management and Leadership*, 23(2), 259-276.
- Ma, B., & Zhang, J. (2021). Are overqualified individuals hiding knowledge: the mediating role of negative emotion state. *Journal of Knowledge Management*.
- Malik, O. F., Shahzad, A., Raziq, M. M., Khan, M. M., Yusaf, S., & Khan, A. (2019). Perceptions of organizational politics, knowledge hiding, and employee creativity: The moderating role of professional commitment. *Personality and individual differences*, 142, 232-237.
- Manhart, M., & Thalmann, S. (2015). Protecting organizational knowledge: a structured literature review. *Journal of Knowledge Management*.
- Marić, M., Hernaus, T., Vujčić, M. T., & Černe, M. (2019). Job characteristics and organizational citizenship behavior: A multisource study on the role of work engagement. *Društvena istraživanja*, 28(1), 25-45.
- Mesmer-Magnus, J. R., DeChurch, L. A., Jimenez-Rodriguez, M., Wildman, J., & Shuffler, M. (2011). A meta-analytic investigation of virtuality and information sharing in teams. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 115(2), 214-225.
- Miao, C., Humphrey, R. H., & Qian, S. (2021). Emotional intelligence and servant leadership: A meta-analytic review. *Business ethics, the environment & responsibility*, 30(2), 231-243.
- Mittal, R., & Dorfman, P. W. (2012). Servant leadership across cultures. *Journal of World Business*, 47(4), 555-570.

- Multon, K. D., Brown, S. D., & Lent, R. W. (1991). Relation of self-efficacy beliefs to academic outcomes: A meta-analytic investigation. *Journal of counseling psychology*, 38(1), 30.
- Ortega-Gutiérrez, J., Cepeda-Carrión, I., & Alves, H. (2021). The role of absorptive capacity and organizational unlearning in the link between social media and service dominant orientation. *Journal of Knowledge Management*, 26(4), 920-942.
- Pajares, F., & Schunk, D. (2001). The development of academic self-efficacy. *Development of achievement motivation*. United States, 7, 1-27.
- Pan, X., & Hamilton, A. F. D. C. (2018). Why and how to use virtual reality to study human social interaction: The challenges of exploring a new research landscape. *British Journal of Psychology*, 109(3), 395-417.
- Peng, H. (2013). Why and when do people hide knowledge? *Journal of knowledge management*.
- Petrovskaya, I., & Mirakyan, A. (2018). A mission of service: social entrepreneur as a servant leader. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 24(3), 755-767.
- Prusak, L. (2001). Where did knowledge management come from? *IBM systems journal*, 40(4), 1002-1007.
- Rhee, Y. W., & Choi, J. N. (2017). Knowledge management behavior and individual creativity: Goal orientations as antecedents and in-group social status as moderating contingency. *Journal of Organizational Behavior*, 38(6), 813-832.
- Rigotti, T., Schyns, B., & Mohr, G. (2008). A short version of the occupational self-efficacy scale: Structural and construct validity across five countries. *Journal of Career Assessment*, 16(2), 238-255.
- Salas-Vallina, A., Alegre, J., & Guerrero, R. F. (2018). Happiness at work in knowledge-intensive contexts: Opening the research agenda. *European research on management and business economics*, 24(3), 149-159.
- Sendjaya, S., & Sarros, J. C. (2002). Servant leadership: Its origin, development, and application in organizations. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 9(2), 57-64.
- Serenko, A., & Bontis, N. (2013). Global ranking of knowledge management and intellectual capital academic journals: 2013 update. *Journal of Knowledge Management*.
- Serenko, A., & Bontis, N. (2016). Understanding counterproductive knowledge behavior: antecedents and consequences of intra-organizational knowledge hiding. *Journal of knowledge management*.
- Sims, M., Waniganayake, M., & Hadley, D. F. (2018). Educational leadership: An evolving role in Australian early childhood settings. *Educational Management Administration & Leadership*, 46(6), 960-979.
- Song, Y., Tian, Q. T., & Kwan, H. K. (2021). Servant leadership and employee voice: a moderated mediation. *Journal of Managerial Psychology*.
- Spears, L. (1996). Reflections on Robert K. Greenleaf and servant-leadership. *Leadership & organization development journal*.
- Spears, L. C. (2010). Character and servant leadership: Ten characteristics of effective, caring leaders. *The journal of virtues & leadership*, 1(1), 25-30.
- Steinel, W., Utz, S., & Koning, L. (2010). The good, the bad and the ugly thing to do when sharing information: Revealing, concealing and lying depend on social motivation, distribution and importance of information. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 113(2), 85-96.
- Stellar, J. E., Gordon, A. M., Piff, P. K., Cordaro, D., Anderson, C. L., Bai, Y., ... & Keltner, D. (2017). Self-transcendent emotions and their social functions: Compassion, gratitude, and awe bind us to others through prosociality. *Emotion Review*, 9(3), 200-207.

- Takala, T., & Urpilainen, J. (1999). Managerial work and lying: A conceptual framework and an explorative case study. *Journal of Business Ethics*, 20(3), 181-195.
- Tran, T. K. P., & Truong, T. T. (2021). Impact of servant leadership on public service motivation of civil servants: empirical evidence from Vietnam. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(4), 1057-1066.
- Wang, S., & Noe, R. A. (2010). Knowledge sharing: A review and directions for future research. *Human resource management review*, 20(2), 115-131.
- Wang, Y., Liu, J., & Zhu, Y. (2018). Humble leadership, psychological safety, knowledge sharing, and follower creativity: a cross-level investigation. *Frontiers in psychology*, 9, 389151.
- Wang, Z., Wang, N., & Liang, H. (2014). Knowledge sharing, intellectual capital and firm performance. *Management decision*.
- Wiig, K. M. (1997). Knowledge management: Where did it come from and where will it go? *Expert systems with applications*, 13(1), 1-14.
- Winston, B. E., & Ryan, B. (2008). Servant leadership as a humane orientation: Using the GLOBE study construct of humane orientation to show that servant leadership is more global than western. *International Journal of Leadership Studies*, 3(2), 212-222.
- Winston, B., & Fields, D. (2015). Seeking and measuring the essential behaviors of servant leadership. *Leadership & Organization Development Journal*.
- Wu, S. F. V., Courtney, M., Edwards, H., McDowell, J., Shortridge-Baggett, L. M., & Chang, P. J. (2007). Self-efficacy, outcome expectations and self-care behaviour in people with type 2 diabetes in Taiwan. *Journal of clinical nursing*, 16(11c), 250-257.
- Xiao, M., & Cooke, F. L. (2019). Why and when knowledge hiding in the workplace is harmful: a review of the literature and directions for future research in the Chinese context. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 57(4), 470-502.
- Yahyapour, S., Shamizanjani, M., & Mosakhani, M. (2015). A conceptual breakdown structure for knowledge management benefits using meta-synthesis method. *Journal of Knowledge Management*, 19(6), 1295-1309.
- Yang, J., Liu, H., & Gu, J. (2017). A multi-level study of servant leadership on creativity: The roles of self-efficacy and power distance. *Leadership & Organization Development Journal*, 38(5), 610-629.
- Yukl, G. (2012). Effective leadership behavior: What we know and what questions need more attention. *Academy of Management perspectives*, 26(4), 66-85.
- Zhong, H., Zhang, J., Wang, Z., Wan, H., & Chen, Z. (2015, September). Aligning knowledge and text embeddings by entity descriptions. In *Proceedings of the 2015 conference on empirical methods in natural language processing* (pp. 267-272).